

Zarząd Województwa Kujawsko-Pomorskiego

Załącznik do
Uchwały Nr 47/770/10
Zarządu Województwa
Kujawsko-Pomorskiego
z dnia 15 czerwca 2010 r.

**Raport z realizacji Strategii Rozwoju Województwa
Kujawsko-Pomorskiego w latach 2005-2008**

Toruń, czerwiec 2010

Spis treści

I WPROWADZENIE	3
II ISTOTNE UWARUNKOWANIA ROZWOJU WOJEWÓDZTWA	5
II 1. Wybrane, krajowe uwarunkowania prawno-regulacyjne	5
II 2. Uwarunkowania pochodne akcesji do Unii Europejskiej	6
II 3. Wybrane dane o sytuacji społeczno-gospodarczej regionu	7
III POSTĘP REALIZACJI STRATEGII	8
III 1. Wskaźniki opisujące rozwój województwa w następstwie realizacji strategii	8
III 2. Realizacja celu nadrzędnego strategii	13
IV NAJISTOTNIEJSZE PRZEDSIĘWZIĘCIA REALIZUJĄCE CELE STRATEGII W RAMACH KIERUNKOWYCH DZIAŁAŃ	21
IV 1. Obszar priorytetowy – rozwój nowoczesnej gospodarki	21
Działanie 1.1. Kreowanie warunków przedsiębiorczości i upowszechniania innowacji	21
Działanie 1.2. Wzmacnianie konkurencyjności regionalnej gospodarki rolnej	32
Działanie 1.3 Promocja rozwoju turystyki	36
IV 2. Obszar priorytetowy - unowocześnienie struktury funkcjonalno-przestrzennej regionu	44
Działanie 2.1. Wspieranie rozwoju sieci osadniczej	44
Działanie 2.2. Rozwój infrastruktury technicznej	52
Działanie 2.3. Rozwój infrastruktury społeczeństwa informacyjnego	60
Działanie 2.4. Rozwój infrastruktury społecznej	64
Działanie 2.5. Promocja dziedzictwa kulturowego	67
Działanie 2.6. Zachowanie i wzbogacanie zasobów środowiska przyrodniczego	69
IV 3. Obszar strategiczny - rozwój zasobów ludzkich	72
Działanie 3.1. Budowa społeczeństwa opartego na wiedzy	72
Działanie 3.2. Budowa kapitału społecznego	78
Działanie 3.3. Promocja zatrudnienia osób pozostających bez pracy lub zagrożonych jej utrata	79
Działanie 3.4. Promocja i profilaktyka zdrowia	82
Działanie 3.5. Przeciwdziałanie ubóstwu i wykluczeniu społecznemu	85
V Współpraca międzyregionalna	91
VI Szacowanie kosztów przedsięwzięć rozwojowych	92
VII Realizacja celów Strategii Lizbońskiej w rozwoju województwa w latach 2005-2008	95
VIII Rozwój w powiatach	98
IX PODSUMOWANIE	103
Opinia o strategii jako instrumencie polityki rozwoju	107
Przesłanki do aktualizacji obecnej strategii rozwoju województwa	108
X Załączniki do Raportu z realizacji Strategii rozwoju województwa w latach 2004-2008	111
Załącznik 1.	111
Załącznik 2.	121
Załącznik 3.	125
Załącznik 4.	129
Spis tabel	130
Spis rysunków	132

I WPROWADZENIE

W tekście strategii rozwoju województwa kujawsko-pomorskiego¹ występuje zapis, że ”Zarząd Województwa co najmniej raz w czasie kadencji Sejmiku dokonuje przeglądu realizacji strategii i sporządza raport, który przedstawia Sejmikowi Województwa”. Niniejszy dokument przygotowany przez Zarząd Województwa jest takim raportem², który zgodnie z cytowanym zapisem kierowany jest do Sejmiku Województwa.

Strategia rozwoju województwa kujawsko-pomorskiego, zgodnie z intencją ustawy o samorządzie województwa³, zapisaną także w statucie województwa, jest strategicznym planem rozwoju regionalnej wspólnoty samorządowej. Jest strategią realizowaną przez wszystkie podmioty akceptujące jej cele i kierunkowe działania oraz chcące uczestniczyć w dziele jej realizacji, tj. powodować rozwój województwa. Stąd prezentowany raport jest także adresowany do ogółu realizatorów strategii, tj. ogółu podmiotów prowadzących politykę rozwoju na poziomie regionalnym i lokalnym w województwie kujawsko-pomorskim.

Sejmik Województwa Kujawsko-Pomorskiego uchwalił strategię rozwoju tego województwa już w czerwcu 2000 r.⁴ W latach 2004-2005 opracowano i przyjęto do realizacji nową wersję tej strategii.⁵ Podstawowym powodem jej aktualizacji była akcesja naszego kraju do Unii Europejskiej. Zaktualizowana strategia uwzględnia m.in. założenia wspólnotowej polityki spójności i polityki rolnej, co umożliwi finansowanie jej wdrażania funduszami europejskimi. Realizacja zaktualizowanej strategii rozwoju województwa kujawsko-pomorskiego odbywała się w okresie wdrażania Narodowego Planu Rozwoju na lata 2004-2006 oraz w początkowym okresie realizacji Narodowej Strategii Spójności na lata 2007-2013.

Przedstawiany raport jest zbiorem informacji o stanie dotychczasowej realizacji zaktualizowanej strategii w kontekście zmieniających się uwarunkowań jej wdrażania. Zawiera on informacje w następujących blokach tematycznych:

- Wybrane uwarunkowania rozwoju województwa i realizacji strategii,
- Postęp realizacji strategii zgodnie z ustalonym sposobem jej monitorowania,
- Najistotniejsze przedsięwzięcia realizujące postulowane przez nią cele i wykonane w ramach kierunkowych działań,
- Szacowane nakłady poniesione w toku dotychczasowej realizacji strategii,
- Realizacja celów Strategii Lizbońskiej,
- Rozwój w powiatach,

¹ Strategia Rozwoju Województwa Kujawsko-Pomorskiego na lata 2007-2020, dokument będący załącznikiem do uchwały nr XLI/586/2005 z dnia 12.12. 2005 r. Wzmiankowany zapis występuje w podrozdziale 6.3. pt. Monitorowanie strategii rozwoju województwa (str. 51).

² Raport przyjęty przez Zarząd Województwa Kujawsko-Pomorskiego w dniu 15 czerwca 2010 r. Uchwałą Nr 47/770/10

³ Ustawa z dnia 5 czerwca 1998 r. o samorządzie województwa, Dz. U. z 2001 r. nr 142, poz. 1590 z późniejszymi zmianami.

⁴ Uchwała nr 439/2000 z dnia 20 czerwca 2000 r., której pierwszym załącznikiem jest dokument znany jako *Wizja Rozwoju Województwa do 2010 roku*.

⁵ Patrz przypis 1.

- Podsumowanie dotychczasowego postępu realizacji obecnej strategii, przesłanki dla jej kolejnej aktualizacji.

Głównymi źródłami informacji dla przygotowania raportu były:

- Statystyka publiczna państwowa: Urząd Statystyczny w Bydgoszczy, Główny Urząd Statystyczny (Bank Danych Regionalnych), Eurostat, zestawienia statystyczne i inne dane pozyskane od instytucji i agend rządowych,
- Instytucje zarządzające realizowanymi na terenie województwa kujawsko-pomorskiego programami operacyjnych współfinansowanymi środkami UE,
- Raporty, analizy i podobne opracowania przygotowane przez specjalistyczne instytucje sektora analiz i badań regionalnych (rynkowych), przez Ministerstwo Rozwoju Regionalnego i współpracujące z nim jednostki,
- Informacje i różne dane od jednostek samorządu terytorialnego, zwłaszcza województwa kujawsko-pomorskiego i jego jednostek organizacyjnych, instytucji, organizacji i innych podmiotów uczestniczących w rozwoju województwa.

Departament Planowania Strategicznego i Gospodarczego systematycznie obserwuje rozwój społeczno-gospodarczy województwa w kontekście realizacji strategii jego rozwoju.

W 2006 r. ukazała się publikacja zatytułowana *Kujawsko-pomorskie analizy regionalne, Analiza rozwoju społeczno-gospodarczego województwa w latach 1999-2006*.

W 2007 r. kolejne opracowanie kujawsko-pomorskich analiz zawierające w pierwszej części opis stanu województwa kujawsko-pomorskiego u progu nowego okresu programowania (rozwoju w strukturze Unii Europejskiej) oraz atlas społeczno-gospodarczy województwa prezentujący liczne jego cechy według stanu w końcu 2006 r.

W 2008 r. ukazała się publikacja zatytułowana *Bilans otwarcia okresu programowania 2007-2013 ukazująca kujawsko-pomorskie na tle kraju*.⁶ Ostatnie dwa opracowania powstały przy współpracy z Urzędem Statystycznym w Bydgoszczy.

Informacje sprawozdawcze o przedsięwzięciach polityki rozwoju regionu, których źródłem jest bieżący jej monitoring, przekazywane są systematycznie Radnym Województwa w następstwie realizacji uchwały Sejmiku Województwa z grudnia 2006 r.⁷

⁶ Wymienione opracowania w wersji elektronicznej są dostępne na stronie www.kujawsko-pomorskie/pl/strategia

⁷ Uchwała nr III/53/06 Sejmiku Województwa Kujawsko-Pomorskiego z dnia 28 grudnia 2006 r. w sprawie zobowiązania Zarządu Województwa do przedstawienia okresowej informacji na temat stanu realizacji zadań w zakresie polityki rozwoju regionalnego.

II ISTOTNE UWARUNKOWANIA ROZWOJU WOJEWÓDZTWA

II 1. Wybrane, krajowe uwarunkowania prawno-regulacyjne

Ustawą inicjującą legislację prowadzenia polityki regionalnej w kraju w nowej strukturze terytorialnej (1999, NUTS 2) była ustawa o zasadach wspierania rozwoju regionalnego⁸ z 2000 r. Na jej podstawie przygotowano podstawowe dokumenty dla tej polityki, prowadzonej w okresie przedakcesyjnym i bezpośrednio po akcesji do Unii Europejskiej. Akt ten w części został zastąpiony ustawą o Narodowym Planie Rozwoju⁹, na podstawie której przystąpiono do wstępnych prac związanych z programowaniem polityki regionalnej dla okresu 2007-2013. Powstałe w następnym czasie, głównie w 2006 r., regulacje wspólnotowe dotyczące polityki spójności, były źródłem kolejnej nowelizacji odnośnego prawa w naszym kraju. Regulacją porządkującą prowadzenie polityki rozwoju po 2006 r., zharmonizowaną z prawem europejskim w tym zakresie, była ustawa o zasadach prowadzenia polityki rozwoju¹⁰ oraz ustawy ją zmieniające, stosownie do ujawniających się uwarunkowań jej realizacji. Zmiany prawno-regulacyjne dotyczące polityki rozwoju dokonane w latach 2005-2008 były znaczące dla programowania polityki rozwoju w ramach Narodowych Strategicznych Ram Odniesienia na lata 2007-2013, a od początku 2009 r. dla prowadzenia tej polityki tak na poziomie kraju, jak i w regionach.

W minionym okresie zmieniane były regulacje dotyczące kompetencji i uwarunkowań działalności samorządów, w tym samorządu województwa. Realizując zasadę subsydiarności samorząd województwa przejął kolejne kompetencje od administracji rządowej i nowe sfery usług publicznych, m.in. sprawy nadzoru geodezyjnego i geologicznego. Przejęte kompetencje, rozszerzające samorządność na poziomie regionalnym, nie miały większego wpływu na zarządzanie rozwojem województwa.

Z regulacji znaczących dla prowadzenia polityki rozwoju województwa należy wymienić wprowadzenie po 2003 r. zmian systemowych w sferze finansów publicznych¹¹. Polegały one na silniejszym powiązaniu dochodów własnych jednostek samorządu terytorialnego z aktywnością i wynikami finansowymi zlokalizowanej w województwie gospodarki. Zwiększenie od 2004 r. udziałów z podatku dochodowego od osób fizycznych (PIT) oraz z podatku dochodowego od osób prawnych (CIT) w budżetach jednostek samorządu terytorialnego, istotnie zwiększyło zas-

⁸ Ustawa z dnia 12 maja 2000 r. o zasadach wspierania rozwoju regionalnego, Dz. U. nr 48, 2000, poz. 550 z późniejszymi zmianami,

⁹ Ustawa z dnia 20 kwietnia 2004 r. o Narodowym Planie Rozwoju, Dz. U. nr 116, 2004, poz. 1206,

¹⁰ Ustawa z dnia 6 grudnia 2006 r. o zasadach prowadzenia polityki rozwoju, Dz. U. nr 227, 2006, poz. 1658 z późniejszymi zmianami, ustawa z dnia 29 czerwca 2007 r. o zmianie ustawy o zasadach prowadzenia polityki rozwoju oraz ustawy o finansach publicznych, Dz. U. nr 140, 2007, poz. 984, oraz ustawa z dnia 7 listopada 2008 r. o zmianie niektórych ustaw w związku z wdrażaniem funduszy strukturalnych i Funduszu spójności, Dz. U. nr 216, 2008, poz. 1370.

¹¹ Ustawa z dnia 13 listopada 2003 r. o dochodach jednostek samorządu terytorialnego, Dz. U. z 2008 r. nr 88 poz. 539 z późniejszymi zmianami.

by finansowe w dyspozycji samorządów, a tym samym ich zdolności do kreowania i finansowania rozwoju.

Dla polityki rozwoju w województwie kujawsko-pomorskim, której jednym z podstawowych segmentów były działania ukierunkowane na równoważenie rynku pracy, znaczącą była także nowelizacja ustawy o zatrudnieniu i przeciwdziałaniu bezrobociu¹². Wprowadziła ona zmiany w dysponowaniu Funduszem Pracy, umożliwiając kształtowanie struktury jego wydatkowania na poziomie województwa, stosownie do lokalnych uwarunkowań i potrzeb rynku pracy. Tym samym umożliwiła prowadzenie własnej polityki rozwiązywania problemów tego rynku, takiego podziału Funduszu Pracy, w ramach którego wydatki na aktywne formy przeciwdziałania bezrobociu zaczęły przeważać nad wydatkami socjalnymi.

II 2. Uwarunkowania pochodne akcesji do Unii Europejskiej

W ostatnich latach największy wpływ na kształtowanie i prowadzenie polityki rozwoju w województwie kujawsko-pomorskim miało wstąpienie Polski do Unii Europejskiej i udział w realizacji polityk wspólnotowych. Szczególnie istotne uczestnictwo było w realizacji polityki spójności, ale mając na względzie znaczenie sektora rolniczego w regionie, także wspólnotowej polityki rolnej. W 2004 r. samorząd województwa został dysponentem funduszy europejskich, które miały istotne znaczenie dla rozwoju województwa. Uzyskał realne możliwości rozdysponowania tych środków poprzez zarządzanie regionalnym komponentem ZPORR oraz niektórymi priorytetami innych programów operacyjnych Narodowego Planu Rozwoju na lata 2004-2006.

Okres bezpośrednio po akcesji był czasem intensywnego przyswajania wspólnotowych uwarunkowań prawnych, wymuszających większą niż dotąd efektywność i skuteczność podejmowanych działań. Należy zauważyć, że bezpośrednio po akcesji, w latach 2005–2008, środki europejskie stanowiły praktycznie jedyne zewnętrzne źródło finansowania strukturalnych przedsięwzięć rozwojowych, zwłaszcza dla samorządów, tak lokalnych, jak i samorządu województwa. Znacznie mniejsze znaczenie dla kreowanej w regionie polityki rozwoju, ze względu na ograniczoną skalę, miały środki krajowe budżetu państwa, dostępne za pośrednictwem kontraktów wojewódzkich (2005-2006, 2007-2008).

Przystąpienie do Unii Europejskiej było bez wątpienia silnym impulsem rozwojowym dla województwa. W ramach szeroko rozumianej integracji uzyskaliśmy znaczące pod względem skali wsparcie finansowe naszej polityki rozwoju, zaczęto nas postrzegać jako region atrakcyjny dla lokalizacji poważnych inwestycji przemysłowych, ujawniły się korzystne przesłanki dla szerokiej kooperacji w licznych sferach współpracy gospodarczej, uzyskaliśmy względnie swobodny dostęp do unijnych rynków pracy. Liczne przedsięwzięcia postulowane w zaktualizowanej strategii rozwoju województwa mogły być podjęte i wykonane, a wskaźniki opisujące pożądane zmiany

¹² Ustawa z dnia 1 grudnia 2002 r. o zatrudnieniu i przeciwdziałaniu bezrobociu, Dz. U. 2003. nr 6, poz. 65, a także ustawa z dnia 20 kwietnia 2004 r. o promocji zatrudnienia i instytucjach rynku pracy, Dz. U. z 2004 r. nr 99, poz. 1001 z różniejszymi zmianami.

w zagospodarowaniu infrastrukturalnym, wskazujące na wzrost gospodarczy, ilustrujące pozytywne zmiany na rynku pracy, potwierdzają efektywność tej integracji.

II 3. Wybrane dane o sytuacji społeczno-gospodarczej regionu

Lata 2005-2008 były okresem pozytywnych zmian wielu zjawisk społeczno-gospodarczych w województwie. Określenie zmiana nie dotyczy zaludnienia regionu, bowiem prawie nie uległo ono zmianie (2068,2 tys. na początku 2005 r. i 2067,9 tys. na końcu 2008 r.). Mieszkańcy województwa kujawsko-pomorskiego stanowią 5,4% ludności kraju.

Zaludnienie miast regionu zmniejszyło się o 17,1 tys. osób. Spadek ten wystąpił głównie w miastach największych, zwłaszcza w Bydgoszczy i Toruniu, z których niektórzy mieszkańcy przenieśli się do gmin podmiejskich. Saldo migracji zewnętrznych (krajowych i zagranicznych) było znikome i nie oddziaływało na regionalny bilans ludności. Struktura płci mieszkańców od lat utrzymuje się na poziomie 107 kobiet /100 mężczyzn. W rozpatrywanym okresie zmienną była struktura wieku mieszkańców. Liczba ludności w wieku przedprodukcyjnym zmniejszyła się o 39,9 tys. osób, natomiast zwiększyły się populacje w wieku produkcyjnym – o 18,1 tys. i poprodukcyjnym – o 21,4 tys. osób. Zaznaczyła się tendencja wzrostowa urodzeń, nieznacznie zwiększyła się średnia długość życia, tak kobiet, jak mężczyzn.

Województwo Kujawsko-Pomorskie od samego początku jego istnienia odznaczało się głębokim niezrównoważeniem na rynku pracy. Na początku 2005 r. rejestrowane bezrobocie liczyło prawie 200 tys. osób i w okresie następnych 4 lat zmniejszyło się do poziomu 110 tys. osób. Stopa bezrobocia rejestrowanego zmniejszyła się z 23,6% na początku 2005 r. do 13,3% na końcu roku 2008. Mimo tej korzystnej zmiany kujawsko-pomorskie należy ciągle do grupy regionów wyróżniających się znaczącym w skali kraju niezrównoważeniem rynku pracy. Zmniejszenie liczby bezrobotnych dokonało się w następstwie wzrostu liczby osób pracujących, których liczba w latach 2005-2008 zwiększyła się o prawie 70 tys., w następstwie trudnej do oszacowania emigracji zarobkowej do krajów UE oraz kończenia aktywności zawodowej. W końcu 2008 r. liczba pracujących osiągnęła stan 709,9 tys. i stanowili oni 5,2% pracujących w kraju. Po okresie spadku przeciętnej liczby emerytów i rencistów od 2005 r. ujawnił się wzrost tej grupy mieszkańców regionu, grupy która w najbliższych latach będzie się powiększać. Jakkolwiek liczne zjawiska związane z rynkiem pracy, które wystąpiły w latach 2005-2008 należy postrzegać pozytywnie, poziom aktywności zawodowej mieszkańców regionu mierzony współczynnikiem aktywności zawodowej zmniejszył się z 56,3% do 52,4% i był niższy aniżeli przeciętnie w kraju i wyraźnie niższy aniżeli przeciętnie w UE-27, w której wynosił 70,5% (2007).

Malejąca populacja mieszkańców województwa w wieku przedprodukcyjnym odzwierciedlała się w spadkach liczby uczniów wszystkich typów szkół, absolwentów szkół oraz od 2005 r. także w spadku liczby studentów.

W latach 2005-2008 wystąpił w województwie wzrost liczby podmiotów gospodarki narodowej ujętych w rejestrze REGON, ze stanu 185,2 tys. na początku tego okresu do stanu 192,2 tys. na jego końcu. Podmioty ujęte w kujawsko-pomorskim Regonie stanowiły 5,1% ogółu podmiotów w rejestrze krajowym. Liczba osób fizycznych prowadzących działalność gospodarczą zwiększyła się w tym czasie ze 148,7 do 151,1 tys. osób. W rozpatrywanym okresie struktura podmiotów

według podstawowych sektorów była w zasadzie stała: sektor rolniczy reprezentowało 2,7% podmiotów, sektor przemysłowo-budowlany obejmował 20,7% ogółu i zwiększył się 0,5% względem roku 2004, natomiast sektor usługowy zmalał o owe 0,5% do poziomu 76,6%. Bardziej wyraźna była zmiana zatrudnienia w poszczególnych sektorach gospodarki. W latach 2005-2008 liczba pracujących w sektorze rolniczym zmniejszyła się o 1,8% do stanu 16,7% ogółu pracujących, w sektorze przemysłowo-budowlanym zaznaczył się niewielki wzrost pracujących o 0,7% do stanu 30,3%, natomiast sektor usługowy zwiększył się o 2,7% do stanu 53,0% ogółu pracujących.

Nakłady inwestycyjne w gospodarce województwa po okresie ich zmniejszania się (2000-2003), począwszy od 2004 r. wykazywały tendencję rosnącą. W 2004 r. osiągnęły wartość 4660 mln zł, natomiast w 2008 r. były już w wielkości 9954 mln zł i stanowiły 4,6% ogółu nakładów inwestycyjnych w kraju. Odpowiednio na jednego mieszkańca było to 2254 zł i 4817 zł., przy czym ta ostatnia wielkość stanowiła tylko 84,5% odnośnej kwoty obliczonej na jednego mieszkańca kraju w 2008 r. W strukturze nakładów inwestycyjnych tradycyjnie dominowały inwestycje przemysłowe 39,4% (2008, 41,6% w 2004). Niskie i do tego w latach 2004-2008 malejące były nakłady inwestycyjne w sekcji: transport, gospodarka magazynowa i łączność - 5,5% ich ogółu w skali kraju w 2004 r. i tylko 3,6% w 2008 r.

Inwestycje w gospodarce odzwierciedliły się we wzroście wartości brutto środków trwałych, które w wielkości 37 tys. zł na mieszkańca w 2004 r. powiększyły się do 45,4 tys. zł na mieszkańca w 2008 r. Przy tym wyraźnym wzroście, wartość brutto środków trwałych na jednego mieszkańca województwa w 2008 r. stanowiła tylko 77,7% odnośnej kwoty na jednego mieszkańca w skali kraju.

III POSTĘP REALIZACJI STRATEGII

Zgodnie z intencją ustawy o samorządzie województwa strategia rozwoju województwa kujawsko-pomorskiego jest strategicznym planem rozwoju regionalnej wspólnoty samorządowej. Jest strategią, która z założenia jest realizowana przez wszystkie podmioty akceptujące jej cele i kierunkowe działania oraz chcące uczestniczyć w dziele jej realizacji.

III 1. Wskaźniki opisujące rozwój województwa w następstwie realizacji strategii

Strategia rozwoju województwa kujawsko-pomorskiego jest strategią wyraźnie kierunkową, wskazującą wybrane sfery koncentracji działań o szczególnej ważności dla pomyślnego rozwoju społeczno-gospodarczego województwa, a w szczególności poprawy poziomu i jakości życia jego mieszkańców. Strategia województwa kujawsko-pomorskiego jest strategią, której cele, zarówno cel nadrzędny, jak i cele szczegółowe, są w niej podane w formie opisowej, postulowa-

nych pozytywnych zmian stanów początkowych. Odpowiednio do tak zdefiniowanych celów ustalono sposób obserwacji postulowanych zmian. W dokumencie strategii, w podrozdziale 6.3. pt. Monitorowanie strategii rozwoju województwa (str. 51) odpowiedni zapis stanowi „Strategia będzie monitorowana poprzez obserwację zmienności ustalonego zbioru wskaźników opisujących działania w niej postulowane, określających zakres osiągnięcia przez nią celu”. Zestaw wskaźników opisujących efekty działań podjętych w realizacji strategii zawarto w tabeli 4. dokumentu strategii (str.54). Okazało się, że nie wszystkie z proponowanych w niej wskaźników są dostępne, stąd prezentowana niżej tabela w kilkunastu przypadkach zawiera, możliwe w sensie merytorycznym, ich zamienniki.

Tabela 1: Priorytetowe obszary działań i wskaźniki strategii (odpowiadająca tabeli 4, na str. 54 tekstu strategii)

Priorytetowe obszary działań, działania	Wskaźniki	Źródło	2005	2006	2007	2008
1	2	3	4	5	6	7
1. ROZWÓJ NOWOCZESNEJ GOSPODARKI						
1.1. Kreowanie warunków przedsiębiorczości i upowszechniania innowacji	Podmioty gospodarki narodowej zarejestrowane w rejestrze REGON w tys.	GUS	187,2	186,9	188,5	192,2
	Podmioty gospodarki narodowej zarejestrowane w rejestrze REGON na 10 tys. ludności	GUS	905	905	912	929
	Spółki handlowe z udziałem kapitału zagranicznego w tys.	GUS	1443	1512	1609	1617
	Nakłady inwestycyjne w zł na 1 mieszkańca	GUS	2 622	2 981	3925	4817
	- w tym w sektorze prywatnym na 1 mieszkańca	GUS	1725	1830	2 560	3429
	Produkcja sprzedana przemysłu w mln zł	GUS	31 717	33 013	39 116	41143
	Udział wartości produkcji wyrobów nowych i zmodernizowanych w produkcji sprzedanej w przemyśle, w %	GUS	4,80	6,43	5,34	14,89
	Produkcja sprzedana przemysłu w zł na 1 mieszk.	GUS	15 339	15 976	18 937	19 910
	w tym udział MŚP w %	GUS	49,6	48,6	47,6	46,3
	Nakłady na działalność badawczo-rozwojową w mln zł (ceny bieżące)	GUS	114,7	175,3	109,5	129,4
	w relacji do regionalnego PKB w %	GUS	0,25	0,35	0,20	bd
	Nakłady na B+R w województwie według źródeł finansowania (ceny bieżące)					

Priorytetowe obszary działań, działania	Wskaźniki	Źródło	2005	2006	2007	2008
1	2	3	4	5	6	7
	% udział środków budżetu państwa	GUS	36,7	37,5	48,1	58,0
	% udział podmiotów gospodarczych	GUS	58,6	41,3	42,4	31,7
	% udział placówek naukowych	GUS	1,5	0,8	1,6	1,8
	% udział organizacji międzynarodowych	GUS	bd	19,3	6,1	5,9
1.2. Wzmacnianie konkurencyjności regionalnej gospodarki rolnej	Przeciętna powierzchnia indywidualnego gospodarstwa rolnego (o powierzchni powyżej 1 ha UR) w ha	GUS	13,7	13,7	14,1	14,4
	Przeciętna powierzchnia UR indywidualnego gospodarstwa rolnego (o powierzchni powyżej 1 ha UR) w ha	GUS	12,6	12,4	12,8	13,2
	Wartość towarowej produkcji rolnej w zł na 1 ha użytków rolnych	GUS	3 257	3 244	3238	bd
	Skup żywca rzeźnego w przeliczeniu na mięso w tys. ton (łącznie z tłuszczami)	GUS	244,8	261,3	260,5	243,2
	Powierzchnia zmeliorowanych UR w % ogólnej powierzchni UR	GUS	44,6	44,3	43,8	41,8
1.3. Promocja rozwoju turystyki	Udzielone noclegi w turystycznych obiektach zbiorowego zakwaterowania tys.	GUS	2395,4	2659,1	2830,3	2892,9
	w tym udzielone turystom zagranicznym w tys.	GUS	159,1	171,4	212,7	189,7
	Liczba miejsc noclegowych w hotelach	GUS	5316	5 552	5 583	6 130
	w hotelach *****		bd	bd	bd	bd
	w hotelach****		797	773	774	931
	w hotelach ***		2302	2365	2 506	2665
	w hotelach**		1 671	1 819	1 787	1 604
w hotelach*		24	24	70	360	
2. UNOWOCZEŚNIENIE STRUKTURY FUNKCJONALNO-PRZESTRZENNEJ REGIONU						
2.1. Wspieranie rozwoju sieci osadniczej	Nakłady finansowe na odnowę miast z funduszy europejskich w mln zł *	RPO WK-P	bd	bd	alokacja na działanie 7.1 w ramach RPO W K-P 2007-2013: 250 884 318,89	
	Liczba mieszkań oddanych do użytku w roku.	GUS	4 488	5 006	5 569	7 641
	Liczba mieszkań oddanych do użytku na 1000 mieszk.	GUS	2,2	2,4	2,7	3,7
2.2. Rozwój infrastruktury technicznej	Nakłady ogółem na drogi wojewódzkie w mln zł (wydatkowane przez ZDW)	ZDW	56,4	60,8	70,8	138,4

Priorytetowe obszary działań, działania	Wskaźniki	Źródło	2005	2006	2007	2008
1	2	3	4	5	6	7
	w tym na bieżące utrzymanie dróg w mln zł	ZDW	10,9	13,5	15,8	18,8
	Ofiary śmiertelne w wypadkach drogowych	KW P	bd.	347	364	311
	Ludność obsługiwana przez oczyszczalnie ścieków w ogólnej liczbie ludności w %	GUS	63,16	66,32	67,31	69,66
	w tym na wsi	GUS	24,03	25,78	27,58	34,09
	Ścieki przemysłowe i komunalne oczyszczane w % ścieków wymagających oczyszczenia	GUS	98,17	100	100	100
	Emisja zanieczyszczeń gazowych i pyłowych do powietrza atmosferycznego w tys. ton/rok	GUS	8 152	7 708	7 540	6 971
	Udział odpadów selektywnie zebranych w ogólnej ilości odpadów wytworzonych w %	GUS	0,40	1,00	0,98	1,04
	Udział odpadów poddanych odzyskowi w ilości odpadów wytworzonych (z wyłączeniem komunalnych) w % w ciągu roku	GUS	68,9	76,5	82	87,2
	Udział produkcji z wodnych i odnawialnych źródeł energii w produkcji ogółem w %	GUS	28,5	28,2	31,7	bd
	Nakłady na prace remontowe związane z zabezpieczeniem przeciwpowodziowym w mln zł	GUS	4,9	6,8	6,8	7,3
2.3. Rozwój infrastruktury społeczeństwa informacyjnego	Długość szerokopasmowej sieci informacyjnej KPSI km	KPSI	bd	866	866	900
	Liczba węzłów radiowych wybudowanych w roku w ramach rozwoju KPSI	KPSI	bd	5	10	135
	Gospodarstwa domowe wyposażone w komputer osobisty w gospodarstwach ogółem w %	GUS	37,0	38,7	49,6	57,3
	w tym z dostępem do Internetu w gospodarstwach domowych ogółem	%	16,8	20,8	33,6	43,1
2.4. Rozwój infrastruktury społecznej	Szkoły wyposażone w komputery w % w danej grupie szkół:					
	szkoły podstawowe	%	77,0	83,9	88,7	93,8
	szkoły gimnazjalne	%	77,8	79,5	79,4	82,1
	zasadnicze zawodowe	%	18,9	22,0	23,0	31,0
	licea ogólnokształcące	%	bd	69,8	74,4	84,6
szkoły policealne	%	16,6	16,4	30,0	43,8	

Priorytetowe obszary działań, działania	Wskaźniki	Źródło	2005	2006	2007	2008
1	2	3	4	5	6	7
2.5. Promocja dziedzictwa kulturowego	Wydatki budżetów jednostek samorządu terytorialnego na kulturę i ochronę dziedzictwa narodowego ogółem:					
	samorządu województwa w mln zł	GUS	53,9	89,2	63,1	64,1
	samorządów gminnych w mln zł.	GUS	105,4	148,4	174,2	178,2
	na 1 mieszkańca województwa w zł.	GUS	26	43	30	31
	gmin w zł.	GUS	51	71	84	86
	2.6. Zachowanie i wzbogacanie zasobów środowiska przyrodniczego	Powierzchnia województwa objęta ochroną prawną w ha	GUS	581507	581 616	581615
	Lesistość jako % powierzchni ogólnej	GUS	23,1	23,1	23,2	23,2
	Wydatki na inwestycyjne w zł na 1 mieszk.					
	na ochronę środowiska	GUS	79	153	147	bd
	na gospodarkę wodną	GUS	29	58	53	bd
3. ROZWÓJ ZASOBÓW LUDZKICH						
3.1. Budowa społeczeństwa opartego na wiedzy	Uczniowie i studenci w ogólnej liczbie ludności w wieku 19-24 lata	%	50,4	50,0	50,2	51,3
	Studenci szkół wyższych na 10 tys. mieszk.	GUS	430	419	414	407
	Liczba nauczycieli akademickich ogółem	GUS	4208	4380	4435	4549
	w tym z tytułem naukowym profesora w % ogółem	GUS	25,4	25,0	24,6	25,2
3.2. Budowa kapitału społecznego	Podmioty realizujące zadania z zakresu pożytku publicznego (NGO) i programy przez nie realizowane (ze środków Samorządu Województwa)	UM	570/681	664/967	856/1183	528/618
3.3. Promocja zatrudnienia osób pozostających bez pracy lub zagrożonych jej utratą.	Stopa bezrobocia rejestrowanego w %	GUS	22,3	19,2	14,9	13,4
	Bezrobotni dłużej niż 12 miesięcy w % ogółu bezrobotnych	GUS	52,6	49,1	45,2	35,2
	w tym kobiety w %	GUS	63,1	67,2	71,8	71,2
	Bezrobotni w wieku do 24 lat w % ogółu bezrobotnych	GUS	23,3	21,7	19,7	21,6
	w tym kobiety w %	GUS	53,9	57,2	61,6	60,6
3.4. Promocja i profilaktyka zdrowia	Śmiertelność na choroby nowotworowe – liczba zmarłych osób	WZ UW	5277	5373	5604	bd
	Liczba osób objętych badaniami profilaktycznymi.					

Priorytetowe obszary działań, działania	Wskaźniki	Źródło	2005	2006	2007	2008
1	2	3	4	5	6	7
	wczesnego wykrywania raka piersi - NFZ	WZ UW	bd	bd	41 609	
	wczesnego wykrywania raka macicy - NFZ	WZ UW	bd	bd	34 887	
	przeciwnowotworowej edukacji młodzieży szkół ponadgimnazjalnych	WZ UW	bd	bd	8038	9227
	profilaktyki raka jelita grubego i prostaty	WZ UW	bd	bd	7615	8375
	wczesnego wykrywania nowotworów skóry	WZ UW	bd	bd	1060	1850
	Wczesnego wykrywania i profilaktyki chorób płuc	WZ UW	bd	bd	244	1393
3.5. Integracja społeczna i zawodowa	Przeciętny miesięczny dochód rozporządzalny w zł. na 1 osobę w gospodarstwach domowych (dochód nominalny)	GUS	639	bd	868	919
	Osoby korzystające ze świadczeń pomocy społecznej na 10 tys. mieszk.	GUS.	971	1074	864	761
	Liczba osób usamodzielnionych w wyniku aktywnie prowadzonej pracy socjalnej	ROPS	9 032	10 748	15 003	11 084

*szczegółowe alokacje dla poszczególnych miast zawiera dokument wskazany w przypisie 30.

Źródła informacji: GUS: Główny Urząd Statystyczny, także Urząd Statystyczny w Bydgoszczy, ZDW: Zarząd Dróg Wojewódzkich, KW P: Komenda Wojewódzka Policji, KPSI: Kujawsko-Pomorska Sieć Informatyczna S, z o.o., UM: Urząd Marszałkowski Województwa Kujawsko-Pomorskiego, WZ UW: Wydział Zdrowia Urzędu Wojewódzkiego, Kujawsko-Pomorskie Centrum Zdrowia Publicznego w Bydgoszczy., ROPS: Regionalny Ośrodek Polityki Społecznej.

III 2. Realizacja celu nadrzędnego strategii

Celem nadrzędnym strategii rozwoju województwa kujawsko-pomorskiego jest **poprawa jego konkurencyjności i podniesienie poziomu życia mieszkańców przy respektowaniu zasad zrównoważonego rozwoju**. Ponieważ w strategii nie zdefiniowano terminu konkurencyjność zakładamy, że termin ten jest tu pojmowany w kontekście wzrostu potencjału i zdolności rozwojowych województwa, uzyskanego w następstwie jej realizacji. Ocena tej poprawy jest mierzona przy użyciu wskaźników opisujących z założenia pozytywne zmiany, tak efektów rozwoju, jak i podstawowych jego czynników sprawczych. W dokumencie strategii nie ustalono jaki konkretnie stopień poprawy jest oczekiwany w następstwie jej realizacji.

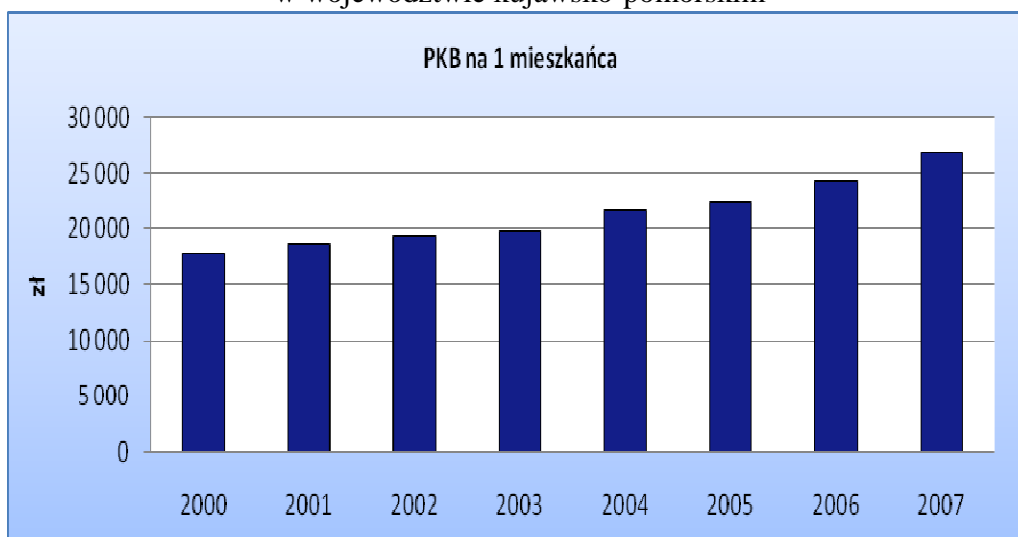
Dla pomiaru konkurencyjności w aspekcie efektów rozwoju przyjęto: wskaźnik produktu krajowego brutto na 1 mieszkańca, wskaźnik wartości dodanej brutto na 1 pracującego, wskaźniki opisujące strukturę gospodarki. Dla pomiaru konkurencyjności czynników rozwoju przyjęto wskaźniki odnoszące się do: podmiotów gospodarczych stanowiących podstawowy zasób gospodarki,

nakładów inwestycyjnych, zwłaszcza powiązanych z wprowadzaniem innowacji, nakładów na prace badawczo-rozwojowe, wskaźników zatrudnienia i poziomu aktywności zawodowej ludności.

W strukturze celu nadrzędnego strategii występuje wzrost poziomu życia mieszkańców województwa, który dla licznych spośród nich jest zależny od wynagrodzenia za pracę. Stąd użycie tego wskaźnika, przy czym może być on interpretowany z jednej strony jako efekt gospodarczej konkurencyjności regionu, z drugiej jako jeden z jego czynników rozwoju.

Podstawowym miernikiem wielkości gospodarki kraju (regionu) jest tradycyjnie Produkt Krajowy Brutto (PKB)¹³. Jego wzrost w określonym czasie jest miarą wzrostu gospodarczego. W analizach porównawczych przelicza się jego wielkość na 1 mieszkańca, co umożliwia uwzględnienie, przy ocenie gospodarki, zasobu demograficznego obszarów. PKB przeliczone na mieszkańca bywa interpretowane także jako miara dobrobytu społeczeństwa. W latach 2000-2007¹⁴ w kujawsko-pomorskim wystąpił wzrost PKB na 1 mieszkańca i w 2007 r. był wyższy o 33,6% aniżeli w 2000 r. Przed akcesją do Unii Europejskiej, w okresie 2000-2003, dynamika wzrostu PKB w regionie wyniosła 111,1%, natomiast w okresie 2004-2007 dynamika ta była wyższa i wynosiła 123,9%. Niemniej jednak wartość PKB wytwarzana w kujawsko-pomorskim na 1 mieszkańca przez cały 8-letni okres była niższa aniżeli przeciętnie na 1 mieszkańca kraju. Powiększająca się różnica pomiędzy wzrostem wartości PKB na 1 mieszkańca Polski i odpowiednio na 1 mieszkańca w kujawsko-pomorskim świadczy - niestety - o mniejszym tempie rozwoju naszego województwa. W 2000 r. różnica ta wynosiła 8,5%, a w 2007 r. zwiększyła się do 13,2%.

Rysunek 1: Dynamika zmian Produktu Krajowego Brutto na 1 mieszkańca w województwie kujawsko-pomorskim

Źródło: Opracowanie własne na podstawie danych GUS

¹³ Tabele z danymi źródłowymi do tej części raportu zawiera Załącznik 1.

¹⁴ Raport zawiera dane, które były w momencie jego sporządzenia dostępne. Większość oferowanych danych statystyki państwowej opisuje zjawiska według ich stanu w końcu 2008 r. Niestety dane statystyczne makroekonomiczne ukazują się z pewnym opóźnieniem, stąd w niniejszym raporcie są one z konieczności starsze. W odniesieniu do nich analiza ich dynamiki wykracza poza przyjęty okres raportowania.

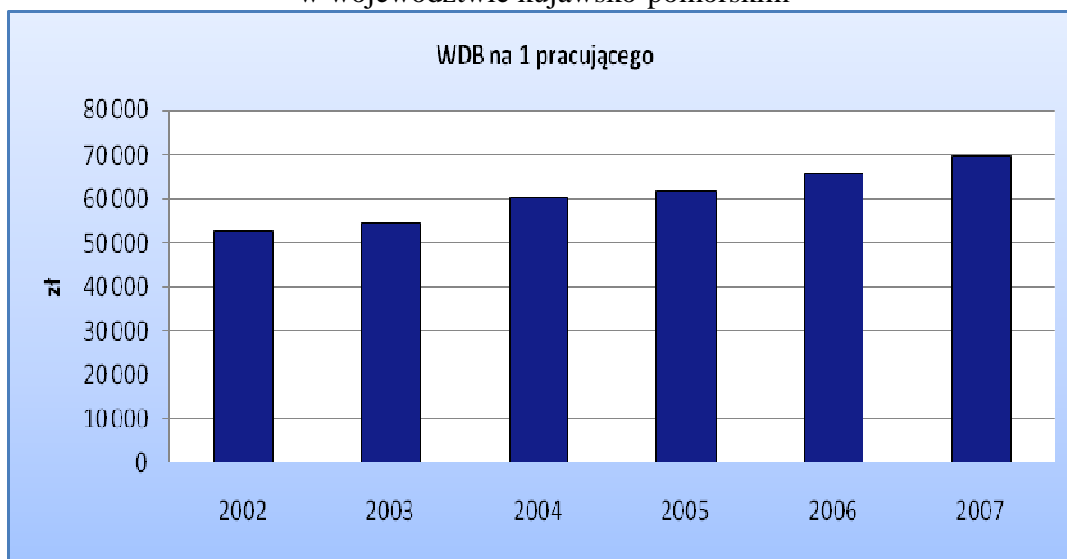
Województwo Kujawsko-Pomorskie pod względem wielkości wytwarzanego PKB na 1 mieszkańca w 2000 r. zajmowało 7. pozycję wśród województw w kraju, w 2004 r. zajmowało już pozycję 8., a od 2005 r. lokuje się na pozycji 9. (wyprzedziły je wcześniej będące za kujawsko-pomorskim województwa łódzkie oraz lubuskie).

Wzrost zasobów, zdolności, wyników gospodarki jest istotnie zależny od efektywności gospodarowania. Jednym z głównych jej mierników jest Wartość Dodana Brutto (WDB). W 2007 r. w kujawsko-pomorskim wytworzono 4,7% WDB całego kraju. W okresie 2002-2007 wartość tego wskaźnika na 1 pracującego w kraju wzrosła o 37,5% i w 2007 r. wynosiła blisko 75,5 tys. zł. W 2007 r. wartości najwyższe, wyraźnie przekraczające średnią dla całego kraju, odnotowano w województwach: mazowieckim ponad 100,8 tys. zł, a następnie w dolnośląskim 86,7 tys. zł, śląskim 81,9 tys. zł i pomorskim 80,7 tys. zł. Jakkolwiek w analizowanym okresie efektywność gospodarki w województwie kujawsko-pomorskim rosła, wartość tego wskaźnika w 2007 r. wynosiła 69,5 tys. zł i była niższa niż przeciętnie w kraju (mimo wzrostu wartości o ponad 16,7 tys. zł na 1 pracującego po 2002 r. i o prawie 9 tys. zł po 2004 r.).

W każdym roku okresu 2002-2007 wskaźnik wielkości WDB na 1 pracującego lokował województwo kujawsko-pomorskie na 9. pozycji wśród województw w kraju.

W okresie 2002-2007 wskaźnik wzrostu WDB na jednego pracującego w kujawsko-pomorskim wyniósł 31,7% i lokował województwo na 14. pozycji w kraju, przed warmińsko-mazurskim (31,6%) i zachodniopomorskim (28,3%). Natomiast dla okresu po 2004 r. kujawsko-pomorskie ze wskaźnikiem wzrostu w wielkości 14,9% przesunęło się na pozycję wyższą, 11. w rankingu województw, wyprzedzając województwa: zachodniopomorskie (14,1%), opolskie (13,8%), lubuskie (13,5%), śląskie (12,8%) i warmińsko-mazurskie (12%). Najwyższa dynamika wzrostu WDB na pracującego występowała w województwach mazowieckim (35,2%) i dolnośląskim (24,8%).

Rysunek 2: Dynamika zmian Wartości Dodanej Brutto na 1 pracującego w województwie kujawsko-pomorskim

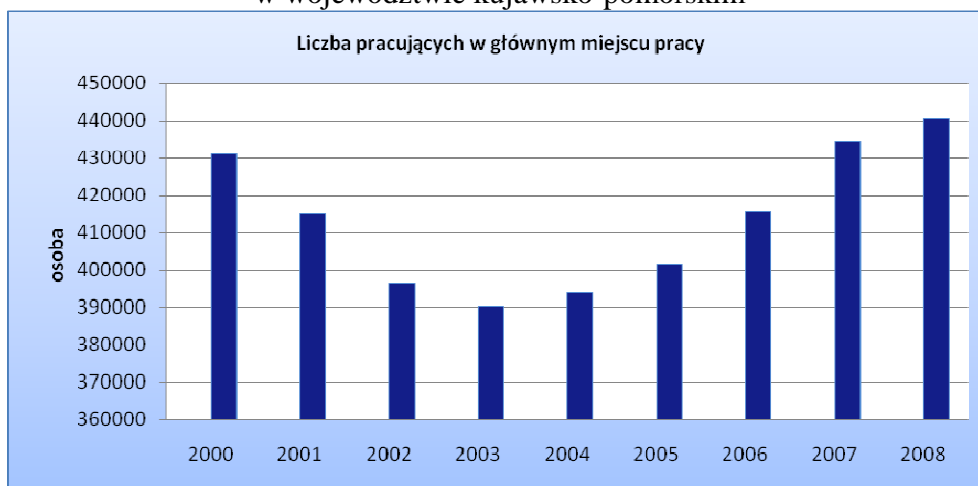

Źródło: Opracowanie własne na podstawie danych GUS

W 2007 r. największym źródłem WDB były w województwie kujawsko-pomorskim usługi (rynkowe+nierynkowe) 62,4% wytworzonej w roku wartości (w kraju 64,8%), przemysł był wytwórcą 24,8% (w kraju 24,3%), natomiast rolnictwo i leśnictwo 5,9% (w kraju 4,3%). Powyższą strukturę tworzenia WDB można uznać jako strukturę właściwą dla współczesnej gospodarki. Ewolucję gospodarki województwa kujawsko-pomorskiego w takim kierunku ilustrują także zmiany w strukturze pracujących w niej mieszkańców.

W okresie pomiędzy rokiem 2000 a 2008 liczba pracujących w sektorze I - rolniczym zmniejszyła się z 26,3% do 16,7%, jednak nadal była nieznacznie wyższa aniżeli średnio w kraju, w którym stanowiła 15,6%. Spadek liczby pracujących w sektorze rolniczym województwa nie spowodował zmniejszenia jego efektywności. Przy malejącym zatrudnieniu zwiększa on wkład w regionalną Wartość Dodaną Brutto. W sektorze II - przemysłowym, liczba pracujących pomiędzy rokiem 2000 i 2008 zwiększyła się z 28,6% do 30,3%, co można uznać za oznakę zakończenia procesu jego restrukturyzacji i jego rozwój. Liczba pracujących w sektorze III - usługowym w województwie w tym okresie wzrosła z 45,1% do 53%. Zatrudnienie w tym sektorze liczone w 2008 r. dla całego kraju było wyższe i wynosiło 55,7%. O korzystnej zmianie struktury gospodarki województwa świadczy nie tylko wyraźny wzrost pracujących w sektorze usługowym, ale jak zaznaczono już wyżej, wyraźnie rosnąca jego rola w tworzeniu Wartości Dodanej Brutto gospodarki województwa.

Rysunek 3: Dynamika liczby pracujących w głównym miejscu pracy w województwie kujawsko-pomorskim

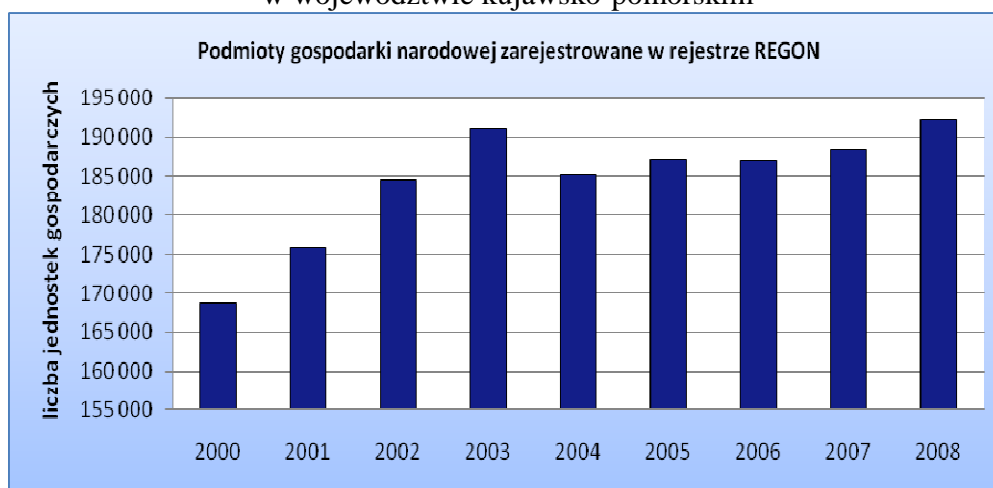

Źródło: Opracowanie własne na podstawie danych GUS

Podstawowym zasobem gospodarki, wytwórcą Produktu Krajowego Brutto w województwie, jest działalność zlokalizowanych w nim podmiotów gospodarczych. Ich rosnąca liczba wyraża dynamizm, kreatywność, potencjał rozwojowy regionalnej gospodarki. W 2001 r. podmioty gospodarcze zarejestrowane w wojewódzkim rejestrze Regon stanowiły 5,3% ogółu podmiotów tego rejestru w kraju. W 2008 r. odsetek ten był nieznacznie niższy i wynosił 5,1%. Wielkości te wyjaśnia niższa w województwie dynamika wzrostu liczby podmiotów gospodarczych 9,3%, gdy w kraju 12,3%.

W krajowym rankingu według liczby podmiotów gospodarczych województwo przez cały ten okres utrzymywało 9. pozycję. Z powyższych relacji wynika niższe tempo przyrostu podmiotów gospodarczych w regionie aniżeli w kraju, co pośrednio może odzwierciedlać postrzeganie województwa jako obszaru o mniejszej atrakcyjności dla lokalizacji gospodarki.

Rysunek 4: Dynamika zmian liczby podmiotów gospodarki narodowej w województwie kujawsko-pomorskim

Źródło: Opracowanie własne na podstawie danych GUS

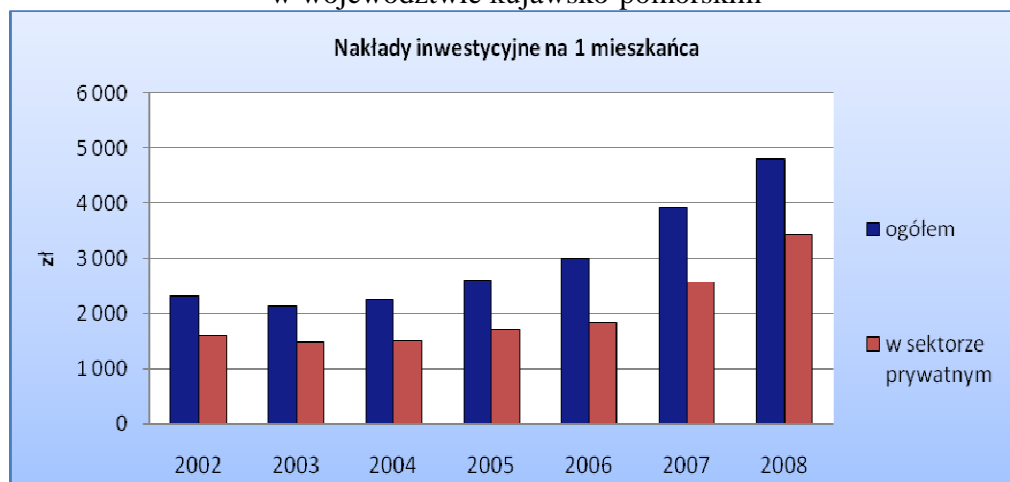
Teza ta jest zgodna z oceną atrakcyjności inwestycyjnej województwa kujawsko-pomorskiego, sporządzoną przez Instytut Badań nad Gospodarką Rynkową (IBnGR). Wymieniona instytucja od 2005 r. publikuje raporty o atrakcyjności inwestycyjnej¹⁵ województw i podregionów Polski. W 2009 r. województwo kujawsko-pomorskie pod względem atrakcyjności inwestycyjnej było oceniane na pozycji 11. w kraju. W 2005 r. województwo było oceniane na pozycji 12., ale od 2006 r. zajmuje niezmiennie pozycję 11., wyprzedzając takie województwa jak: warmińsko-mazurskie, podkarpackie, świętokrzyskie, podlaskie i lubelskie. W 2009 r., ale także w latach wcześniejszych, czynnikiem najbardziej wpływającym na atrakcyjność inwestycyjną województwa kujawsko-pomorskiego w ocenie IBnGR były duże zasoby i niskie koszty pracy, co lokowało województwo w tym aspekcie na 5. pozycji w kraju. Odpowiednio, 8. lokatę zajmowało województwo pod względem rozwoju infrastruktury społecznej i poziomu bezpieczeństwa, 10. pod względem dostępności transportowej, 11. pod względem chłonności rynku zbytu, 13. pod względem aktywności wobec inwestorów i najniższą 14. lokatę pod względem poziomu rozwoju infrastruktury gospodarczej (sektora B+R, sektora otoczenia biznesu, oferty wolnych terenów inwestycyjnych, aktywności targowo-wystawienniczej).

Region konkurencyjnej gospodarki to region gospodarki inwestującej, zwłaszcza w innowacyjne technologie wytwarzania i innowacyjne usługi. W 2008 r. nakłady inwestycyjne ogółem w województwie kujawsko-pomorskim były dwa razy większe aniżeli w 2000 r. (207%, w kraju 163%), stanowiły 4,6% wartości inwestycji w kraju i lokowały region na 8. pozycji wśród woje-

¹⁵ Ocena atrakcyjności inwestycyjnej województwa jest oceną syntetyczną formułowaną na podstawie oceny siedmiu czynników lokalizacji: zasobów i kosztów pracy, aktywności województwa wobec inwestorów, dostępności transportowej, wielkości rynku zbytu, poziomu rozwoju infrastruktury gospodarczej, poziomu rozwoju infrastruktury społecznej i poziomu bezpieczeństwa powszechnego.

wództw. W 2008 r. w ujęciu na jednego mieszkańca województwa była to kwota 4817 zł, i było to 84,5% kwoty na jednego mieszkańca kraju.

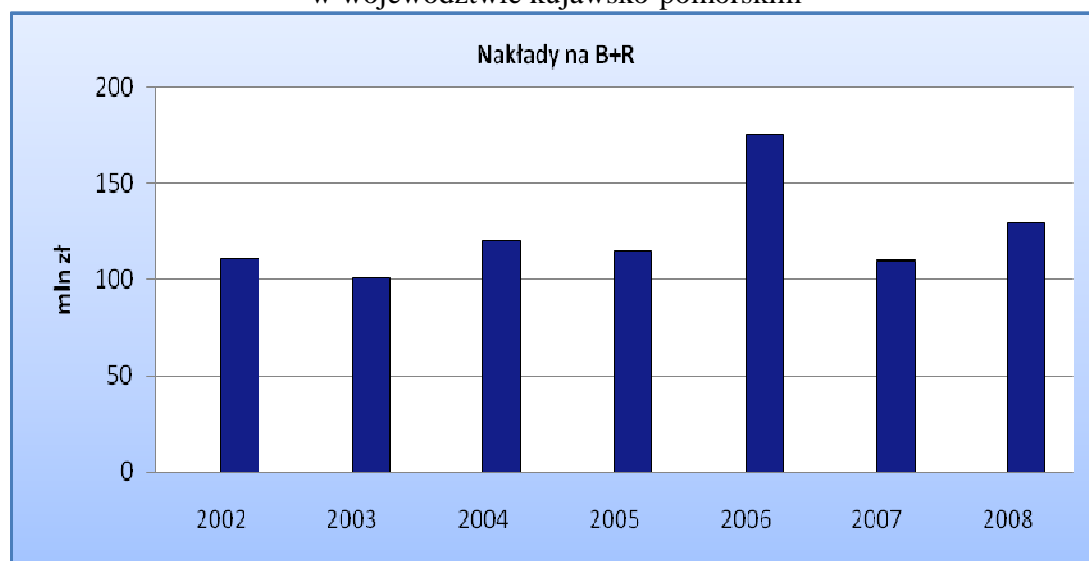
Rysunek 5: Dynamika zmian wielkości nakładów inwestycyjnych na 1 mieszkańca w województwie kujawsko-pomorskim

Źródło: Opracowanie własne na podstawie danych GUS

Nakłady poniesione w 2008 r. w kujawsko pomorskim na działalność badawczą i rozwojową (B+R) stanowiły 1,7% tych nakładów w kraju, co sytuowało region zaledwie na 10. pozycji, przed takimi województwami jak: zachodniopomorskie, świętokrzyskie, warmińsko-mazurskie, podlaskie, opolskie i lubuskie. W 2008 r. udział tych nakładów w relacji do wytwarzanego w województwie PKB był bardzo niski 0,23%, gdy w kraju odpowiednio 0,65% (także bardzo niewiele).

Rysunek 6: Dynamika zmian nakładów na działalność badawczo-rozwojową w województwie kujawsko-pomorskim

Źródło: Opracowanie własne na podstawie danych GUS

Jednocześnie należy zauważyć, że w 2008 r. w strukturze nakładów na działalność B+R w kujawsko-pomorskim udziałem 31,7% partycypowały podmioty gospodarcze, co lokowało region na 6. pozycji w kraju. Ponadto w 2008 r. nakłady na działalność innowacyjną w zakresie innowacji produktowych i procesowych w przedsiębiorstwach przemysłowych (średnich i dużych) województwa były wyższe o 228% aniżeli w 2005 r., gdy odpowiednio w kraju o 165%. W krajowym rankingu tej kategorii nakładów przedsiębiorstwa przemysłowe kujawsko-pomorskiego w 2008 r. zajmowały wysoką 5. lokatę po województwach: mazowieckim, śląskim, łódzkim i pomorskim.

Jednym z oczekiwanych oddziaływań realizacji strategii w sferze, tak gospodarczej, jak i społecznej, jest równoważenie regionalnego rynku pracy. W lutym 2004 r. liczba bezrobotnych w województwie osiągnęła poziom 220 tys. osób i był to najwyższy poziom w historii regionu. W latach następnych liczba bezrobotnych systematycznie zmniejszała się i w końcu 2008 r. osiągnęła stan 110,2 tys., co wyrażało się stopą bezrobocia 13,4%. Spadek ten jest wypadkową zwiększającej się oferty zatrudnienia w gospodarce regionalnej oraz zagranicznych migracji zarobkowych. Niemniej, mimo wzrostu liczby podmiotów gospodarczych, liczba ofert pracy adresowana do jej poszukujących była zawsze niewystarczająca aby zrównoważyć regionalny rynek zatrudnienia.

Rysunek 7: Liczba zarejestrowanych bezrobotnych w województwie kujawsko-pomorskim

Źródło: Opracowanie własne na podstawie danych GUS

Należy zauważyć, że w okresie 2003-2008 w województwie kujawsko-pomorskim, jak i w całym kraju, ujawniła się niepożądana tendencja spadkowa poziomu aktywności zawodowej ludności. W 2003 r. wskaźnik aktywności zawodowej ludności kujawsko-pomorskiego wynoszący 55,6% zmniejszył się w 2008 r. do stanu 52,4% (o 3,2%), gdy w kraju obniżył się tylko o 0,5%. Kujawsko-pomorskie, które pod względem poziomu aktywności w 2003 r. zajmowało 7. pozycję przesunęło się w tym rankingu na dalszą 12. pozycję. Przyczyn tego stanu może być wiele. Jedną z nich może być emigracja zarobkowa generacji mieszkańców w wieku aktywności zawodowej. Podobna sytuacja występowała w takich województwach jak: śląskie, opolskie, warmińsko-mazurskie, zachodniopomorskie, pomorskie.

Rysunek 8: Dynamika zmian ludności aktywnej zawodowo ogółem w województwie kujawsko-pomorskim

Źródło: Opracowanie własne na podstawie danych GUS

W strukturze celu nadrzędnego strategii występuje wzrost poziomu życia mieszkańców. Jednym z podstawowych elementów oddziałujących na poziom życia jest wynagrodzenie za pracę. Ich skala jest pochodną wzrostu gospodarczego, a jednocześnie są one ważnym czynnikiem pośrednio ten wzrost kreującym.

Rysunek 9: Dynamika zmian przeciętnego miesięcznego wynagrodzenia brutto w województwie kujawsko-pomorskim

Źródło: Opracowanie własne na podstawie danych GUS

Tak jak w całym kraju, przeciętne miesięczne wynagrodzenie brutto w gospodarce narodowej województwa wykazywało tendencję rosnącą, z 1844 zł w 2002 r. wzrosło do 2528 zł w 2008 r., tj. o 684 zł i o 27%. W 2008 r. było ono niższe aniżeli średnie w kraju o 14,8%. Średnie miesięczne wynagrodzenia brutto niższe aniżeli w kujawsko-pomorskim w 2008 r. otrzymywali mieszkańcy województw: warmińsko-mazurskiego, podkarpackiego i lubuskiego. Odnosząc średnie miesięczne wynagrodzenie brutto do tego rodzaju wynagrodzenia w kraju zauważamy tendencję wzrostu różnicy pomiędzy nimi. Można to przyjąć jako ilustrację mniejszego tempa wzrostu wynagrodzeń w kujawsko-pomorskim aniżeli przeciętnie w kraju. Tendencja w sferze

wynagrodzeń jest zbieżna z tendencją dynamiki Produktu Krajowego Brutto na mieszkańca w regionie, a zarazem z tendencją spadkową poziomu aktywności zawodowej jego ludności.

IV NAJISTOTNIEJSZE PRZEDSIĘWZIĘCIA REALIZUJĄCE CELE STRATEGII W RAMACH KIERUNKOWYCH DZIAŁAŃ

Strategia rozwoju województwa kujawsko-pomorskiego, jest strategią wyraźnie kierunkową, postulującą koncentrację działań w wybranych sferach o szczególnej ważności dla pomyślnego rozwoju społeczno-gospodarczego województwa, a w szczególności poprawy poziomu i jakości życia jego mieszkańców. Kierunkowy charakter tego planu implikuje poziom informacji opisujących jego realizację. Stąd prezentowany raport jest ogólną informacją o przedsięwzięciach postulowanych przez zapisy w dokumencie strategii i wykonanych w okresie 2005 – 2008, nie jest natomiast rejestrem ogółu przedsięwzięć wykonanych w tym czasie w województwie, które spowodowały zmiany w społeczno-gospodarczym obliczu regionu, w jego zagospodarowaniu infrastrukturalnym i w stanie środowiska przyrodniczego.

Zgodnie z zapisem art. 11, ust. 3 ustawy o samorządzie województwa, strategia rozwoju województwa jest realizowana przez programy wojewódzkie i regionalny program operacyjny (w rozumieniu ustawy o zasadach prowadzenia polityki rozwoju). Programem istotnie znaczącym w dotychczasowej jej realizacji był regionalny komponent Zintegrowanego Programu Operacyjnego Rozwoju Regionalnego, a także priorytety i działania innych programów operacyjnych Narodowego Planu Rozwoju na lata 2004-2006, które były zrealizowane w latach 2005-2008. Realizowano w tym czasie także inne plany, nazywane programami, dotyczące np. rynku pracy, opieki społecznej, profilaktyki i promocji zdrowia, ochrony środowiska, opieki nad zabytkami, wieloletnie plany inwestycyjne, jak np. rozwoju bazy sportowej i inne, które strukturalnie istotnie różnią się od programu wojewódzkiego, który postuluje art. 17. ust. 1 ustawy o zasadach prowadzenia polityki rozwoju¹⁶.

IV 1. Obszar priorytetowy – rozwój nowoczesnej gospodarki

Działanie 1.1. Kreowanie warunków przedsiębiorczości i upowszechniania innowacji

Nawiązując do celu nadrzędnego strategii województwa podstawowym wyznacznikiem jego konkurencyjności w przestrzeni krajowej i europejskiej winna być konkurencyjność jego gospodarki, jej zdolność do osiągnięcia sukcesu w gospodarczej rywalizacji. Dla realizacji tego

¹⁶ Patrz przypis 10.

strategicznego celu zdecydowano skoncentrować działania ukierunkowane na wzmocnienie roli wybranych czynników wzrostu konkurencyjności gospodarczej regionu, w szczególności warunkujących przedsiębiorczość ludności, sprzyjających postępowi innowacyjności, wzmacniających konkurencyjność rolniczego sektora gospodarki, intensyfikujących rozwój sektora turystycznego.

W zakresie działania postulowano w strategii zespół przedsięwzięć ułatwiających inicjowanie aktywności gospodarczej i jej pomyślny rozwój, przedsięwzięć budujących tzw. otoczenie sprzyjające, stymulujące rozwój biznesu, tworzących korzystny klimat gospodarczy. Szczególnie ważnym zespołem postulowanych przez strategię działań były przedsięwzięcia odnoszące się do unowocześniania regionalnej gospodarki, ukierunkowanych na wzrost jej innowacyjności, w szczególności przy znacznie lepszym wykorzystaniu posiadanego w regionie potencjału naukowego.

Jakkolwiek ustawa zakłada, że podstawowymi instrumentami realizacji strategii rozwoju województwa będą programy wojewódzkie, to w minionym okresie instrumenty tej kategorii działań na rzecz wzrostu przedsiębiorczości mieszkańców i ich aktywizacji gospodarczej nie były stosowane. Przedsięwzięcia, które wykonano, były zadaniami realizującymi cele krajowych programów operacyjnych¹⁷, które dla województw były ofertą komplementarnego wsparcia ich potrzeb w tym zakresie.

Sferą działań istotnych dla wzrostu przedsiębiorczości ludności były przedsięwzięcia ukierunkowane na zwiększenie indywidualnych kompetencji determinujących inicjatywę gospodarczą (1.1.1. Rozwijanie postaw przedsiębiorczych). Znane są przykłady odpowiednio ukierunkowanych zmian programowych w szkolnictwie zawodowym województwa. Adresowane są do uczniów propozycje udziału w projektach edukacyjnych, uzupełniających program nauczania.

W programie Fundacji Młodzieżowej Przedsiębiorczości "Zarządzanie firmą MESE" uczestniczył Zespół Szkół Elektrycznych w Toruniu.

Przedsiębiorczość wśród młodzieży studenckiej upowszechniają Akademickie Inkubatory Przedsiębiorczości (AIP). Jednym z czołowych w skali kraju i wyróżniającym się w regionie jest funkcjonujący od 2005 r. AIP przy Wyższej Szkole Bankowej w Toruniu. W końcu 2009 r. czynne były w nim 53 firmy, a inkubator ten opuściły i kontynuują działalność na rynku około 30 firm. Podobnie aktywny jest AIP przy Wyższej Szkole Gospodarki w Bydgoszczy, w którym w końcu 2008 r. było 25 firm, a obecnie czynnych jest w nim 55 firm (2010 r.). W marcu 2008 r. zainicjował działalność AIP na UMK w Toruniu, AIP przy Wyższej Szkole Humanistyczno-Ekonomicznej we Włocławku oraz AIP przy Uniwersytecie Technologiczno-Przyrodniczym w Bydgoszczy (2009 r.).

Edukację i wsparcie indywidualnego przedsiębiorcy oferują Inkubatory Przedsiębiorczości organizowane przez jednostki samorządu terytorialnego, fundacje i stowarzyszenia. Od kilkunastu już lat wspierają przedsiębiorczych mieszkańców inkubatory w Świeciu (od 2002 r., 17 firm) i w Solcu Kujawskim (w strukturze Regionalnego Centrum Przedsiębiorczości Sp. z o.o., 39 firm). W okresie 1999-2007 działał inkubator przedsiębiorczości w Grudziądzu, który

¹⁷ Programu Operacyjnego Wsparcie konkurencyjności Przedsiębiorstw, Programu Operacyjnego Rozwój Zasobów Ludzkich, Programu Operacyjnego Rozwój Rolnictwa i Obszarów Wiejskich, Zintegrowanego Programu Operacyjnego Rozwoju Regionalnego, inicjatyw europejskich .

wypromował 33 firmy o łącznej liczbie ponad 230 miejsc pracy. Jego działalność kontynuuje Stowarzyszenie Grudziądzkie Centrum Przedsiębiorczości. Ta forma wsparcia przedsiębiorcy spotyka się z konkurencją oferty programów zasilanych funduszami europejskimi, stąd nie jest rozwijana.

W minionym okresie powstały w województwie i pomyślnie rozwijają się nowe formy aktywizacji gospodarczej, wcześniej w nim nie znane. W Solcu Kujawskim zainicjowało działalność Regionalne Centrum Przedsiębiorczości wyrosłe z Inkubatora Przedsiębiorczości, a obejmujące poza nim Park Przemysłowy oraz Soleckie Centrum Informacji (gospodarczej). Centrum oferuje korzystne warunki dla rozwoju czynnych już firm, dla inicjowania działalności gospodarczej, wspiera bezrobotnych w zakresie samodzielnego i skutecznego poszukiwania pracy oraz podejmowania pracy w formie samozatrudnienia. W Toruniu w strukturze Toruńskiego Parku Technologicznego (TPT) zarządzanego przez TARR S.A., aktywnie rozwija się jego Centrum Transferu Technologii (CTT, powołane w 2005 r.), które rozdysponowało posiadane tereny inwestycyjne dla innowacyjnych małych i średnich przedsiębiorstw. W końcu 2009 r. w TPT działalność prowadziło 37 firm, w tym 17 w strukturze CTT. Wśród lokatorów Parku są firmy reprezentujące m.in. takie branże jak: telekomunikacja, automatyka przemysłowa, usługi finansowe, odnawialne źródła energii, elektronika, logistyka.

W regionie można wyróżnić: parki przemysłowe w Grudziądzu, Bydgoszczy, Solcu Kujawskim oraz Toruński Park Technologiczny. Projektowane są: park przemysłowo-technologiczny Biznes Park Elana w kompleksie przemysłowym toruńskiej Elany oraz Włocławska Strefa Rozwoju Gospodarczego Park Przemysłowo-Technologiczny. Niektóre z parków są strukturami gospodarczymi powstającymi w obszarach objętych regulacjami specjalnej strefy ekonomicznej (SSE), w tym przypadku Pomorskiej Specjalnej Strefy Ekonomicznej (PSSE), np. Grudziądzki Park Przemysłowy działający jako Park Regionalny PSSE o powierzchni 21,60 ha, posiadający ponadto 2 hale produkcyjne o powierzchni 12. tys.m².

Od 2006 r. powstawał w województwie w ramach PSSE obszar gospodarczy nazywany „Crystal Park” (w ramach PSSE), który zajmuje powierzchnię 177,6 ha. Na inwestycję zdecydowała się tutaj japońska globalna spółka Sharp Corporation oraz jej kooperanci (m.in. Orion Electric, Sumitomo Chemica). Zakłady w Crystal Parku produkują podzespoły, w tym moduły ciekłokrystaliczne do telewizorów LCD oraz montują gotowe odbiorniki LCD. Na terenie Łysomic, w ramach PSSE prowadzą działalność gospodarczą m.in.: Sharp Manufacturing Poland sp. z o.o., Orion Electric (Poland) sp. z o.o., Sumika Electronic Materials Poland sp. z o.o., NYK Logistics sp. z o.o., U-TEC Poland sp. z o.o., Poland Tokai Okaya Manufacturing sp.z o.o., Sohbi Craft Poland sp. z o.o., Kimoto Poland sp. z o.o., Nissin Logistics Poland sp. z o.o., Nippon Express (Deutschland) GmbH sp. z o.o., Tensho Poland Corporation sp. z o.o.

Na terenie Świecia funkcjonuje w pełni uzbrojony teren inwestycyjny o powierzchni 35 ha (docełowo 125 ha) Strefa Rozwoju Gospodarczego "Vistula Park".

W 2007 r. do PSSE zostało włączone na terenie Świecia 166 ha terenów, z czego ponad 130 ha na terenach, w obrębie których funkcjonowała firma Mondi Packaging Paper Świecie i ponad 30 ha w okolicy obwodnicy Świecia.

Od 2008 r. tereny inwestycyjne udostępniane na warunkach SSE zagospodarowywane są w gminie Kowalewie Pomorskim (Frydrychowo 7,8 ha, Plastica Sp. z o.o.) i Barcinie (100 ha, Lafarge Cement S.A., Mapei Polska sp. z o.o.).

W 2009 r. prawa SSE na obszarze 35,8 ha uzyskał Park Przemysłowy w Bydgoszczy, zajmujący 280 ha powierzchni ogólnej, w tym 200 ha powierzchni inwestycyjnej. Na terenie parku działalność prowadzi około 40 firm (2009/2010) branż materiałów budowlanych, produkcji wyrobów z metalu, tworzyw sztucznych, z drewna, produkowane są urządzenia klimatyzacyjne, wentylacyjne i przeciwpożarowe, czynne są hurtownie, agencje reklamowe. W tym samym roku tereny w ramach PSSE o powierzchni 3,65 ha przeznaczone pod inwestycje zostały utworzone w Rypinie

Wartość nakładów inwestycyjnych poniesionych przez inwestorów w Pomorskiej SSE na terenie województwa kujawsko-pomorskiego wynosi ponad 2,5 mld zł; w tym w Crystal Parku ok. 1,1 mld zł. Miejsca pracy utworzone przez inwestorów to odpowiednio dla całego województwa ponad 7 tys., a w Łysomicach ok. 5 tys. (dane PSSE na koniec 2009 r.).

W 2006 r. podjęto w województwie z inicjatywy Toruńskiej Agencji Rozwoju Regionalnego S.A. tworzenie struktur gospodarczych o charakterze klastru. Urząd Miasta Bydgoszczy, Kujawsko-Pomorski Związek Pracodawców i Przedsiębiorców, Uniwersytet Technologiczno-Przyrodniczy wraz z Toruńską Agencją zainicjowali powstanie klastru przemysłowego branży chemicznej, narzędziowej i przetwórstwa tworzyw sztucznych. W 2006 r. porozumienie intencyjne podpisało 28 podmiotów gospodarczych i instytucji z terenu województwa, a w roku następnym powstało stowarzyszenie Bydgoski Klaster Przemysłowy, które funkcjonuje do dnia dzisiejszego. Instytucje i przedsiębiorcy czynni w sferze usług leczniczo-rehabilitacyjnych i odnowy biologicznej w roku 2007 rozpoczęli budowę klastru uzdrowskiego „Dolina Zdrowia”. Skupia on obecnie podmioty głównie z terenu miasta Ciechocinka. Natomiast klaster w branży meblowej nie został aktywowany, pomimo dużego potencjału wytwórczego i tradycji produkcji mebli w regionie. Dobrze rozwijający się w województwie sektor szeroko rozumianych usług opartych o technologie informatyczne i telekomunikacyjne zainicjował w roku 2007 budowę klastru tej branży. W maju 2008 roku przedstawiciele 12 przedsiębiorstw, 2 uczelni i 2 instytucji otoczenia biznesu, jako potencjalni członkowie klastru, podjęli uchwałę o utworzeniu i rejestracji Klastru Teleinformatycznego ICT Copernicus. Jakkolwiek budowa wymienionych struktur gospodarowania zaczęła się wraz z kryzysem w gospodarce, to nie kryzys wydaje być główną przyczyną ich trwania w inicyjalnej fazie funkcjonowania.

Kreowaniu warunków dla rozwoju przedsiębiorczości sprzyjały regulacje dotyczące gospodarki, wydawane przez parlament i administrację rządową. Dokonano nowelizacji m. in.: Kodeksu Spółek Handlowych, ustawy o swobodzie działalności gospodarczej, systemu podatkowego i ubezpieczeń społecznych. W celu ułatwienia rozpoczęcia oraz prowadzenia działalności gospodarczej obniżono minimalne wartości kapitału zakładowego dla spółek kapitałowych, wprowadzono podatek liniowy, jako jeszcze jedną formę rozliczania podatku dochodowego przy spełnieniu odpowiednich warunków prowadzenia działalności gospodarczej, obniżono wysokość składki na ubezpieczenie rentowe płacone przez pracodawców oraz obniżono składki na ubezpieczenie społeczne dla rozpoczynających działalność gospodarczą. Przygotowania i prace nad nowelizacjami niektórych ustaw zapoczątkowały znoszenie administracyjnych barier rozpoczynania działalności gospodarczej: wprowadzenie tzw. „jednego okienka” przy rejestracji działalności gospodarczej, czy elektronicznego podpisu. Warto zauważyć, że w rejestracji aktywności gospodarczej w formie jednorazowej czynności administracyjnej „jednego okienka” zostały wprowadzone w Toruniu już w grudniu 2008 r., a w Bydgoszczy w marcu 2009 r.

Niezależnie od regulacji wprowadzanych na poziomie krajowym, liczne samorządy lokalne podejmowały korzystne dla przedsiębiorców regulacje w sferze prawa miejscowego dotyczące podatków lokalnych (ulg, zwolnień), gospodarki przestrzennej (tereny inwestycyjne). Oferty atrakcyjnych lokalizacyjnie terenów inwestycyjnych, korzystne dla rozwijania działalności gospodarczej regulacje, zachęcały kapitał zewnętrzny do inwestycji, tworzenia nowych miejsc pracy, a w przyszłości określonych wpływów finansowych do lokalnego budżetu. Dobrymi i nie jedynymi przykładami tego rodzaju lokalnej polityki gospodarczej, są działania samorządów lokalnych w Solcu Kujawskim i w Kowalewie Pomorskim.

Słabo rozwiniętym uwarunkowaniem rozwoju regionalnej gospodarki, zwłaszcza w mniejszych ośrodkach życia gospodarczego, było tzw. otoczenie biznesu lub inaczej środowisko funkcjonowania gospodarki. Budują je wyspecjalizowane podmioty gospodarcze świadczące różnego rodzaju usługi ułatwiające i wspierające aktywność innych podmiotów gospodarczych. Doceniając rolę środowiska biznesu jako uwarunkowania rozwoju gospodarki, wzrostu jej efektywności, rozwój podmiotów budujących to środowisko uznany został jako działanie o strategicznym znaczeniu dla rozwoju gospodarki regionu (1.1.2. Rozwijanie instytucji otoczenia biznesu).

W omawianym okresie, w sferze informacji, promocji gospodarczej regionu, istotne działania podejmowały: otwarte w listopadzie 2004 r. Centrum Obsługi Inwestora (COI), obecnie jednostka Departamentu Rozwoju Przedsiębiorczości Urzędu Marszałkowskiego oraz regionalny partner Państwowej Agencji Informacji i Inwestycji Zagranicznych SA (PAIiIZ). Centrum tworzy i udostępnia bank ofert inwestycyjnych, prowadzi promocję gospodarczą i marketing inwestycyjny regionu, ułatwia nawiązywanie kontaktów gospodarczych, organizuje konferencje, seminaria, konkursy promujące atrakcyjność inwestycyjną województwa w celu ściągnięcia do regionu inwestycji bezpośrednich. Przy wielu przedsięwzięciach COI Centrum współpracuje z PAIiIZ, SSE, Wydziałami Handlu i Inwestycji przy Ambasadach Polski za granicą, organizacjami przedsiębiorców, szkołami wyższymi, stowarzyszeniami gospodarczymi, samorządami lokalnymi. Najbardziej znaczącym sukcesem działalności Centrum jest budowa od 2006 r. kompleksu przemysłowego branży elektronicznej Crystal Park w Łysomicach pod Toruniem, działającego w ramach Pomorskiej SSE.

Wśród bardziej znaczących przedsięwzięć można wymienić:

- prezentacje oferty województwa na targach inwestycyjnych, wystawach, forach inwestorów itp., takich jak: XI Targi Inwestycyjne Nieruchomości EXPO REAL – 2007 r. w Monachium, V Targi Nieruchomości i Inwestycji CEPIF 2008 w Warszawie, współorganizację XIV oraz XV Forum Gospodarczego w Ciechocinku w 2007 i 2008 r., udział w Międzynarodowym Forum Inwestorów w 2007 r. w Warszawie, w I Polsko-Hiszańskim Forum Energii Odnawialnej w 2007 r. w Warszawie, udział w II Międzynarodowym Forum Energii Odnawialnej w 2008 r. w Warszawie, Forum Inwestycyjne „INVEST-TOR”, w 2008 r. w Toruniu. Centrum przy współpracy z Polskim Stowarzyszeniem Morskim i Gospodarczym im. E. Kwiatkowskiego zorganizowało adresowaną do polonijnych środowisk gospodarczych konferencję prezentującą możliwości inwestowania w naszym regionie (Górzno 2008 r.),
- umieszczanie odnośnych informacji na łamach czasopism polskich i zagranicznych, m.in. „Kommerzblatt”, „Polish Business Magazine”, „Przegląd Przemysłowy i Gospodarczy”, na stronie internetowej Departamentu Rozwoju Przedsiębiorczości,

- współorganizację konkursów, jak np.: „Europejskie Nagrody Przedsiębiorczości” (2007), udział 26 ofert terenów inwestycyjnych z województwa w III Edycji Ogólnopolskiego konkursu „Grunt na Medal” w 2008 r., krajowego konkursu „Przedsiębiorczość – 2008”, organizowanego przez Fundację Kronenberga konkursu „Mikroprzedsiębiorca Roku 2008”, i w jego edycji w roku 2009, konkursu o tytuł „Firmy Dobrze Widzianej” organizowanym przez Business Centre Club w partnerstwie z Akademią Rozwoju Filantropii w Polsce oraz Forum Związków Zawodowych (marzec 2009 r.),
- pomoc w nawiązywaniu kontaktów zagranicznych, wyjazdy na misje gospodarcze, konferencje w tym m.in.: przedsięwzięcie pod nazwą ”W Kujawsko-Pomorskim smacznie zjesz i wypoczniesz” w Berlinie w 2007 r., Polsko-Białoruskie spotkanie biznesowe z przedstawicielami Obwodowych Komitetów Wykonawczych Witebska i Mohylewa w Toruniu w 2008 r., organizacja delegacji Województwa Kujawsko-Pomorskiego w IV Międzynarodowym Forum Inwestycyjnym w Mohylewie w 2008 r., we współpracy z Konsulatem Generalnym Republiki Białoruś w Gdańsku obrady okrągłego stołu gospodarczego, którego tematem były „Nowe możliwości dla polskich inwestorów na Białorusi” (Toruń, 2008 r.).

Centrum Obsługi Inwestora i Departament Rozwoju Przedsiębiorczości realizują postulowaną przez strategię szeroko rozumianą promocję gospodarczą regionu. Działania o podobnym znaczeniu, ale w węższych zakresach prowadziły także: Departament Rolnictwa i Obszarów Wiejskich w odniesieniu wytworów kujawsko-pomorskiego rolnictwa, Departament Edukacji, Sportu i Turystyki promujący walory i usługi turystyczne województwa.

Obok Departamentu Rozwoju Przedsiębiorczości, usługi informacyjno-promocyjne na rzecz przedsiębiorców w regionie pełniły powstałe wcześniej Euro Info Centre PL414 zlokalizowany przy Toruńskiej Agencji Rozwoju Regionalnego S.A., ułatwiający małym i średnim firmom dostęp do Jednolitego Rynku Europejskiego oraz regionalna sieć punktów konsultacyjnych funkcjonująca w ramach Krajowej Sieci Usług Polskiej Agencji Rozwoju Przedsiębiorczości.

Rozwijaniu, umacnianiu relacji gospodarczych regionu z zagranicznym otoczeniem służy, powstałe przy Izbie Przemysłowo-Handlowej w Toruniu, Regionalne Centrum Eksportu, oferujące usługi doradcze „Paszport do eksportu” oraz usługi informacyjne świadczone online. Poza granicami kraju działania informacyjno-promocyjne na rzecz gospodarki regionu realizowały Biura w Brukseli i Düsseldorfie.

Jakkolwiek w sferze kapitałowego wspierania rozwoju gospodarczego zasadnicza rola przypada komercyjnemu sektorowi bankowemu, postulatem strategii było wzmocnienie niekomercyjnego sektora finansowego wspierania przedsiębiorczości, zwłaszcza kapitałowego wspierania mikroprzedsiębiorców. Obecnie działające instytucje reprezentujące ten sektor powstały w większości wcześniej, przed 2005 r. (Kujawsko-Pomorski Fundusz Poręczeń Kredytowych Sp. z o.o., Bydgoski Fundusz Poręczeń Kredytowych Sp. z o.o., Grudziądzkie Poręczenia Kredytowe Sp. z o.o., Kujawskie Poręczenia Kredytowe Sp. z o.o., Toruński Fundusz Poręczeń Kredytowych Sp. z o.o., Fundusz Poręczeń Kredytowych przy Towarzystwie Rozwoju Gminy Płużnica, Fundusz Pożyczkowy „Kujawiak”, Fundusz Rozwoju Przedsiębiorczości w Inowrocławiu. Najmłodszy Kujawsko-Pomorski Fundusz Pożyczkowy Sp. z o.o. rozpoczął działalność marcu 2005 r. W okresie 2005-2008 wymienione instytucje, zwłaszcza regionalne, korzystając z poważnego ich dokapitalizowania, znacząco rozwinęły swą działalność w zakresie finansowego wsparcia małych i śred-

nich przedsiębiorców, umocniły posiadane struktury organizacyjne i zasięgiem świadczonych usług obejmują całe województwo.

Działalność przedsiębiorców z regionu w europejskiej przestrzeni gospodarczej wywołała zapotrzebowanie na szeroko rozumiane usługi ubezpieczeniowe. Miasto Toruń stało się siedzibą wielu spółek brokerskich, takich jak: Mentor, Energo Inwest Broker, Nord Partner, FST Menagment, Donoria, Maximus Broker, Alfa Brokers, Polonia Broker, Spółka Brokerska Odys (Bydgoszcz). Ważnym w kraju centrum usług outsourcingu, świadczenia usług głównie księgowych, finansowych, usług serwisowych IT itp. za pośrednictwem Internetu staje się miasto Bydgoszcz, gdzie tego rodzaju usługi świadczą m.in. Alcatel-Lucent Bydgoszcz, Teleplan Polska w Bydgoszczy, w Toruniu Outsourcing Solutions.

Tradycyjnymi podmiotami wspierającymi biznes są firmy informacyjno-konsultacyjne i doradczo-szkoleniowe. Usługi tego typu świadczą różnego rodzaju organizacje i stowarzyszenia, bądź specjalizujące się w nich podmioty gospodarcze. Od wielu lat istotne dla przedsiębiorców informacje udzielane są przez punkty informacji gospodarczej sieci EuroInfo (przy TARR SA w Toruniu), sieci Europe Direct (przy WSG w Bydgoszczy), Enterprise Europe Network (biuro w Toruniu), punkty informacyjno-konsultacyjne Krajowego Systemu Usług, punkty informacyjne, konsultacyjno-szkoleniowe izb gospodarczych (np. Izby Przemysłowo-Handlowej w Toruniu), związków przedsiębiorców (np. Kujawsko-Pomorskiego Związku Pracodawców i Przedsiębiorców w Bydgoszczy), organizacji technicznych (w Bydgoskim Domu Technika NOT, przy Radzie Toruńskiej Federacji Stowarzyszeń Naukowo-Technicznych NOT), Towarzystwa Naukowego Organizacji i Kierowania w „Domu Organizatora” w Toruniu, Polskiego Towarzystwa Ekonomicznego Oddziału w Bydgoszczy, lokalnych stowarzyszeń na rzecz rozwoju, takich jak Towarzystwa Rozwoju Gminy Płużnica czy Centrum Rozwoju Progress w Tucholi i innych.

Kompleksowe usługi informacyjno-konsultacyjno, szkoleniowe i projektowe świadczą: jedna w wiodących w kraju - Toruńska Agencja Rozwoju Regionalnego S.A., Pomorsko-Kujawskie Centrum Demokracji Lokalnej w Bydgoszczy (P-KCDL), Europejskie Centrum Współpracy Młodzieży w Toruniu, Regionalne Centrum Integracji Europejskiej we Włocławku, Fundacja Ekspert-Kujawy w Inowrocławiu, Regionalne Centrum Doradztwa Rozwoju Rolnictwa i Obszarów Wiejskich w Minikowie (także jego oddziały terenowe w Przysieku i Zarzeczewie), coraz liczniejsze podmioty gospodarcze oferujące tego rodzaju usługi oraz wykonujące specjalistyczne opracowania planistyczne, finansowe itp. jak np. JDMConsulting w Bydgoszczy, Faber Consulting, KarStanS, Dorfin w Toruniu.

Od szeregu lat podejmowane są w regionie inicjatywy zakorzenienia w nim aktywności wystawienniczo-targowej. Działające obecnie dwie firmy World Expo International Sp. z o.o. w Bydgoszczy oraz Targi Toruńskie Sp. z o.o. w Toruniu. Tradycyjnie organizowane są w regionie wystawy i targi m.in.: budownictwa GRYF-BUD, narzędzi POLTOOLS, urządzeń wodociągowo-kanalizacyjnych WOD-KAN, energetyki odnawialnej, konserwatorskie, targi żywności, samochodów, zaopatrzenia służb mundurowych, imprez turystycznych i inne. Organizowane były, szkoda że już nie, regionalne targi innowacji WIPRO (Wiedza – Innowacyjność - Rozwój, 2006, 2007). W budowie jest Bydgoskie Centrum Targowo-Wystawiennicze usytuowane na terenie Myślińskiego Parku Kultury i Wypoczynku, pawilon wystawienniczy o powierzchni 3,5 tys. m² i tereny otwarte ekspozycji 15,5 tys. m². Miejscem targów w Toruniu jest Centrum Targowe

Park, mieszczące się w przystosowanym do dzisiejszych wymogów zabytkowym obiekcie z 1928 r., ówczynie największej w Polsce hali wystawienniczej.

Podstawową miarą skuteczności działań podejmowanych na rzecz aktywizacji gospodarczej mieszkańców, czy to poprzez zwiększanie ich kompetencji w sferze przedsiębiorczości, czy stanowienie warunków dla ich praktycznego zastosowania, są nowe podmioty gospodarcze zwiększające stan regionalnej gospodarki. W każdym roku okresu 2004-2008 bilans liczby podmiotów gospodarczych w rejestrze REGON był pozytywny, tzn. że liczba podmiotów rejestrowanych była zawsze wyższa aniżeli podmiotów z bazy usuwanych. W okresie 2004-2008, liczba podmiotów gospodarczych w województwie zwiększyła się o 3,8%. W okresie wcześniejszym 1990-2003 dynamika ta była znacznie wyższa i wynosiła ponad 20%. Mając na względzie stan wyraźnego regresu w gospodarce europejskiej, sytuacja w kujawsko-pomorskim nie jest zła.

Wskaźnik przedsiębiorczości wyrażony poprzez liczbę zarejestrowanych podmiotów gospodarczych na 10 000 ludności wskazuje na wahania w okresie 2002-2004 i stały wzrost w okresie 2005-2008. Według najnowszych danych wartości tego wskaźnika lokują województwo kujawsko-pomorskie na 9. pozycji w skali kraju.

Tabela 2: Dynamika przyrostu firm zarejestrowanych w bazie REGON w województwie kujawsko-pomorskim

Wskaźnik	Jednostka miary	Okres 1999-2003					Okres 2004-2008				
		1999 =100	2000	2001	2002	2003	2004 =100	2005	2006	2007	2008
Dynamika przyrostu firm zarejestrowanych w bazie REGON	%	100	106,7	111,2	116,7	120,8	100	101,1	101	101,8	103,8

Zródło: GUS

Tabela 3: Dynamika zmian liczby podmiotów gospodarczych zarejestrowanych w rejestrze REGON w województwie kujawsko-pomorskim

Wskaźnik	Jednostka miary	2002	2003	2004	2005	2006	2007	2008
Wskaźnik przedsiębiorczości	Liczba podmiotów/10 000 ludności	892	924	895	905	905	912	929
Lokata w kraju	-	7	8	9	9	9	10	9

Zródło: GUS

Postulowanym przez strategię działaniem, które winno pozytywnie i efektywnie oddziaływać na konkurencyjność gospodarki województwa, jest silniejsze jej powiązanie z ośrodkami postępu naukowo-technicznego, kreowania innowacji w sferze zarządzania i wymiany informacji (1.1.3. Kształtowanie regionalnego systemu transferu innowacji i wymiany informacji).

Podstawowym instrumentem polityki w tym zakresie była zaktualizowana w 2005 r. Regionalna Strategia Innowacji Województwa Kujawsko-Pomorskiego do roku 2015 (RSI). Z poziomu samorządu województwa strategia była realizowana poprzez tzw. projekty kluczowe, zamierzone jako ważny element rozwoju gospodarki opartej na wiedzy, wspierające budowę społeczeństwa

informacyjnego w regionie. Zrealizowano następujące zadania inwestycyjne, o kluczowym charakterze postulowane, przez RSI:

- Regionalne Centrum Innowacyjności przy Uniwersytecie Techniczno-Przyrodniczym w Bydgoszczy (1 etap),
- Toruński Park Technologiczny, a w jego ramach Centrum Transferu Technologii,
- Bydgoski Park Przemysłowy, Vistula Park w Świeciu, Inkubator Przedsiębiorczości w Solcu Kujawski,
- Regionalne Centrum Edukacji Informatycznej na Wydziale Matematyki i Informatyki Uniwersytetu Mikołaja Kopernika,
- Kujawska-Pomorska Sieć Informacyjna, szerokopasmowy dostęp do Internetu,
- Infobibnet, sieć współpracy bibliotek publicznych regionu,
- Kujawsko-Pomorska Biblioteka Cyfrowa (przy Bibliotece Uniwersyteckiej w Toruniu).

Postulowana przez strategię województwa i RSI wzmocnienie regionalnego systemu transferu innowacji i informacji było w minionym okresie realizowane, niemniej mimo znaczących w tym zakresie dokonań, trudno uznać, iż region dysponuje już dziś tego rodzaju systemem. Jest to raczej inicjalna faza jego budowy i w najbliższych latach koncentracja działań w tej sferze winna być priorytetem.

W 2007 r. uruchomiono ważny element systemu - Kujawsko-Pomorską Sieć Informacyjną. Jest to szerokopasmowa sieć umożliwiająca skuteczne połączenie węzłów z obszaru województwa z siecią światową. Postulatem strategii było wzmocnienie dotychczasowych i budowa nowych węzłów tego systemu. Jednym z nich, o podstawowym znaczeniu dla jego funkcjonowania, jest uruchomione w 2007 r. Regionalne Centrum Innowacyjności przy Uniwersytecie Techniczno-Przyrodniczym w Bydgoszczy (1 etap), w ramach którego prowadzą działalność:

- Regionalny Ośrodek Informacji Naukowo-Technicznej,
- Regionalny Punkt Informacji Normalizacyjnej,
- Regionalny Ośrodek Informacji Patentowej,
- Regionalna Biblioteka i Czytelnia Techniczna,
- Centrum Kształcenia i Szkoleń,
- Biuro Monitoringu Zawodów Inżynierskich i Związanych z Rolnictwem i Obszarami Wiejskimi,
- Infrastruktura węzła Kujawsko-Pomorskiej Sieci Informacyjnej.

Innymi ważnymi węzłami tego systemu winny być pozostałe szkoły wyższe województwa, ośrodki badawczo-rozwojowe, ośrodki postępu technicznego i organizacyjnego. W ostatnim czasie powstały w szkołach wyższych nowe jednostki organizacyjne, ukierunkowane na współpracę z gospodarką, jak np. Biuro Współpracy z Gospodarką Regionalną przy UTP w Bydgoszczy, akademickie inkubatory przedsiębiorczości przy Wyższej Szkole Bankowej w Toruniu, Wyższej Szkole Bankowej w Bydgoszczy, Wyższej Szkole Gospodarki w Bydgoszczy, na UMK w Toruniu, Wyższej Szkole Humanistyczno-Ekonomicznej we Włocławku, Regionalne Centrum Informacji Medycznej przy Collegium Medicum UMK w Bydgoszczy. Tak jak wcześniej, znaczącym węzłem regionalnego systemu transferu innowacji jest Toruńska Agencja Rozwoju Regionalnego S.A. Wkrótce winny ujawnić się efekty współpracy nauki i biznesu uzyskiwane w parkach przemysłowych, zwłaszcza w Bydgoskim Parku Przemysłowym, którego udziałowcem jest Uniwersytet Technologiczno-Przyrodniczy.

Obok rozbudowy infrastruktury technicznej i organizacyjnej systemu transferu innowacji w relacjach „nauka-gospodarka”, podjęto działania ukierunkowane na usunięcie formalno-prawnych barier osłabiających transfer innowacji tworzonych w laboratoriach szkół wyższych do ich gospodarczych zastosowań (projekt FIRE-UP, wykonany przez TARR S.A. we współpracy z zainteresowanymi uczelniami). Nowe regulacje w tym zakresie przyjęte w Uniwersytecie Mikołaja Kopernika w Toruniu i mogące być adaptowane w pozostałych uczelniach regionu, winny zwiększyć zainteresowanie pracowników naukowych komercjalizacją wyników ich prac naukowych.

W 2008 r. Samorząd Województwa zainicjował utworzenie Regionalnego Ośrodka Rozwoju Innowacyjności i Społeczeństwa Informacyjnego, platformy współpracy pomiędzy nauką, gospodarką i administracją publiczną. Jego misją jest stanowanie sprzyjających warunków dla rozwoju innowacyjnej przedsiębiorczości, zwłaszcza przy wykorzystaniu regionalnego potencjału naukowo-badawczego, upowszechnianie nowoczesnych form i metod świadczenia usług publicznych.

Tabela 4: Dynamika elementów regionalnego systemu innowacji i wymiany informacji

Wskaźnik Miernik	Jednostka miary	2002	2003	2004	2005	2006	2007	2008
Nakłady na B+R	mln zł	110,4	101	120,4	114,7	175,3	109,5	129,4
Lokata w kraju		10	10	9	9	9	11	10
Zatrudnieni w B+R według EPC (ekwiwalent pełnego czasu pracy)	osoby	2 949	2 778	2 792	2 841	2 950	2 940	3 100
Lokata w kraju		9	9	9	9	9	9	9
Nakłady na B+R w relacji do PKB	%	0,29	0,25	0,27	0,25	0,35	0,2	bd
Lokata w kraju		10	10	10	11	10	12	bd
Nakłady na działalność innowacyjną w przedsiębiorstwach przemysłowych ogółem	mln zł	669,8	459,1	655,2	834,7	864,3	957,7	1 981,0
Lokata w kraju	-	8	8	8	6	7	7	6
Zatwierdzone patenty	liczby bezwzględne	bd	bd	29	39	32	42	49
Lokata w kraju				9	8	10	11	8

Źródło: GUS

W kształtowanym regionalnym systemie transferu innowacji i informacji odpowiadającymi za ich podaż winny być w szczególności jednostki naukowe i badawczo-rozwojowe występujące w strukturach szkół wyższych, instytucje naukowo-rozwojowe poza sektorem szkół wyższych oraz laboratoria itp. placówki przy przedsiębiorstwach. Proinnowacyjne oddziaływanie szkół wyższych na rozwój województwa jest widoczne w sferze oświaty i kultury, administracji. Oddziaływanie to na jego gospodarkę oceniane jest jako słabe, stąd strategiczny postulat rozwoju

tych jednostek jako takich, a rozwoju ich potencjału wspierania gospodarki w szczególności (1.1.4. Rozwój potencjału naukowo-badawczego regionu).

W analizowanym okresie wśród znaczących przedsięwzięć wzmacniających potencjał naukowo-badawczy szkół wyższych w regionie wymienić należy:

- Krajowe Laboratorium Fizyki Atomowej, Molekularnej i Optycznej na UMK (w budowie),
- Laboratoria Wydziału Fizyki Optycznej UMK i współpracujące z nimi Biuro Projektowe firmy Optopol z Zawiercia (lasery optyczne, tomografy),
- Centrum Edukacyjno-Badawcze Metod Separacyjnych i Bioanalitycznych Biosem UMK,
- Centrum Doskonałości Badań Materiałów Porowatych POROCENT przy UKW,
- Nowe laboratoria Collegium Farmacji UMK w Bydgoszczy,
- Laboratorium cytogenetyczne i genetyki molekularnej na UTP,
- Regionalne Studium Edukacji Informatycznej przy Wydziale Matematyki i Informatyki UMK.

Poważne wzmocnienie infrastruktury naukowo-badawczej w regionie dokona się w ramach II etapu rozwoju Regionalnego Centrum Innowacyjności przy UTP w Bydgoszczy. W latach 2010-2014 zamierzone jest uruchomienie nowych i modernizacja obecnych, 28 laboratoriów badawczych, m.in. w zakresie badań konstrukcji budowlanych, gruntu i środowiska, badania żywności, badania polimerów i nanokompozytów, niskich napięć i telekomunikacji, mikrostruktur materiałów, systemów zarządzania, logistyki i innych.

Dynamiczny wzrost nakładów na działalność innowacyjną w przedsiębiorstwach wskazuje, że również one zwiększają zdolności prowadzenia działalności o charakterze badawczym i wdrożeniowym. Działalność taką prowadzą niektóre firmy w Centrum Transferu Technologii w Toruniu. Winna być ona ważnym segmentem działania firm w budowanych parkach technologicznych w Bydgoszczy i Toruniu.

Obok tworzenia, wzmacniania infrastruktury technicznej jednostek naukowo-badawczych, zrealizowano przedsięwzięcia związane z rozwojem kadr naukowo-badawczych, zwłaszcza w dyscyplinach uznawanych za specjalność ośrodków naukowych kujawsko-pomorskiego, także takich, które taką specjalnością mogą się stać w przyszłości. W ramach kształcenia kadr samorząd województwa współfinansował projekt pt. „Krok w przyszłość”, w ramach którego udzielane były stypendia dla doktorantów. Stypendia zostały przyznane absolwentom szkół wyższych z zakresu nauk ścisłych, technicznych i innych dziedzin naukowych, postulowanych przez strategię rozwoju województwa.

Tabela 5: Stypendialne wsparcie młodych pracowników nauki w województwie

Tytuł projektu	Okres realizacji	Kwota stypendium	Liczba stypendiów
Krok w przyszłość – edycja I		26.000 zł	90 studentów studiów doktoranckich
Krok w przyszłość – edycja II	01.09.2007 – 31.12.2008	30.000 zł	60 studentów studiów doktoranckich, w tym 39 z UMK, 17 z UTP, 4 z UKW.
Stypendia dla doktorantów	01.04.2009 – 19.06.2009	35.550 zł	393 studentów studiów doktoranckich, w tym 276 z UMK, 70 z UTP, 36 z UKW, 11 z innych uczelni.
Krok w przyszłość – edycja III	01.06.2009 – 30.09.2010	30.000 zł	58 studentów studiów doktoranckich i osoby z otwartym przewodem doktorskim, w tym 31

Tytuł projektu	Okres realizacji	Kwota stypendium	Liczba stypendiów
			UMK, 11 UTP, 7 UKW, 9 z innych uczelni

Źródło: Dane Departamentu Spraw Społecznych Urzędu Marszałkowskiego

Działanie 1.2. Wzmacnianie konkurencyjności regionalnej gospodarki rolnej

Rolnictwo jest znaczącym sektorem gospodarki regionu. Strategia Rozwoju Województwa wskazała, że aby sprostać konkurencji ze strony innych uczestników Wspólnego Rynku Rolnego niezbędne jest wzmacnianie konkurencyjności gospodarki rolnej i przetwórstwa rolno-spożywczego regionu. Wobec powyższego działania powinny być ukierunkowane na dostosowywanie się gospodarstw rolnych w województwie do funkcjonowania na współczesnych rynkach rolnych, z drugiej strony na wzmacnianie konkurencyjności przedsiębiorstw przetwórstwa rolno-spożywczego, wzmacnianie konkurencyjności jakościowej i cenowej towarów rolniczego pochodzenia (1.2.1. Wspieranie adaptacji gospodarstw rolnych do funkcjonowania na współczesnych rynkach rolnych, 1.2.2. Wzmacnianie konkurencyjności przetwórstwa rolno-spożywczego).

Głównymi podmiotami wspierającymi modernizację i zdolności konkurencyjne kujawsko-pomorskiego rolnictwa, dostosowywanie się gospodarstw rolnych do funkcjonowania na współczesnym rynku rolnym, były: wojewódzki oddział rządowej Agencji Restrukturyzacji i Modernizacji Rolnictwa oraz Kujawsko-Pomorski Ośrodek Doradztwa Rolniczego w Minikowie z oddziałami w Przysieku i Zarzeczewie.

W latach 2005-2008 agencja wdrażała następujące programy, adresowane do rolników jako producentów rolnych, przedsiębiorców działających w sferze obrotu i przetwórstwa oraz do mieszkańców wsi:

- przedakcesyjny program SAPARD, a w jego ramach nie wykonane wcześniej projekty,
- płatności bezpośrednie do gruntów rolnych, dopłaty do upraw roślin energetycznych, płatności z tytułu cukru (w ramach Wspólnej Polityki Rolnej),
- Program Rozwoju Obszarów Wiejskich na lata 2004-2006: renty strukturalne, grupy producentów rolnych, wspieranie gospodarstw niskotowarowych, wspieranie gospodarowania na obszarach o niekorzystnych warunkach gospodarowania, zalesianie gruntów rolnych oraz zalesianie gruntów innych niż rolne, wspieranie przedsięwzięć rolno środowiskowych i poprawy dobrostanu zwierząt, dostosowanie gospodarstw rolnych do standardów Unii Europejskiej, pomoc finansowa w ramach Wspólnej Organizacji Rynków Owoców i Warzyw: rynek owoców i warzyw świeżych, rynek owoców i warzyw przetworzonych, pomoc finansowa w ramach Organizacji Wspólnego Rynku Produktów Rybnych),
- Sektorowy Program Operacyjny (SPO „Restrukturyzacja i modernizacja sektora żywnościowego oraz rozwój obszarów wiejskich”, SPO „Rybołówstwo i przetwórstwo ryb 2004-2006”),
- zadania w ramach działalności statutowej.

Postulat strategii restrukturyzacji zbioru gospodarstw rolnych w kujawsko-pomorskim pozostaje aktualny. Skuteczność działań wspierających gospodarstwa rolne jako podmioty gospodarcze w kierunku poprawy ich rynkowej konkurencyjności jest stosunkowo skromna. Siła ekonomiczna kujawsko-pomorskich gospodarstw rolnych jest przeciętnie niska. Około 9 tys. gospodarstw rol-

nych (ok. 9% takich gospodarstw w kraju, 2007) ma dochodowość przekraczająca 16 ESU¹⁸, co zapewnia im zdolność rozwojową w obecnych warunkach rynkowych. Około 15 tys. gospodarstw osiąga ESU rzędu 8-16 jednostek, co je kwalifikuje jako potencjalnie rozwojowe. Pozostałe ponad 40 tys. gospodarstw uzyskuje dochody, które nie dają możliwości rozwoju gospodarstwa, często nie zapewniają możliwości zaspokojenia podstawowych potrzeb gospodarujących w nich rodzin, które są dodatkowo zasilane dochodami z pracy pozarolniczej lub źródeł niezarobkowych.

W krajowym rankingu 300 najlepszych przedsiębiorstw rolnych¹⁹ w 2008 r. znajduje się 25 przedsiębiorstw (8,3%) z województwa kujawsko-pomorskiego. Wśród wymienionych 23 przedsiębiorstwa znajdowały się na tej liście już w 2007 r. Na 25 ujętych przedsiębiorstwach, 15 w okresie roku 2008 poprawiło swą pozycję z 2007 r., natomiast 10 obniżyło ją, zachowując miejsce w rankingu 300. Wśród przodujących przedsiębiorstw przeważają rolnicze spółdzielnie produkcyjne, gospodarstwa dzierżawione przez spółki pracownicze, są także jednoosobowe spółki Agencji Nieruchomości Rolnych, inne gospodarstwa dzierżawione od tej agencji. W tym wielocephowym rankingu najwyższą pozycję z przedsiębiorstw rolnych w kujawsko-pomorskim zajęło Gospodarstwo Rolne Tupadły (gm. Kcynia) zatrudniające przeciętnie 18 osób, gospodarujące na 587 ha użytków rolnych z przychodem w 2008 r. prawie 6 mln zł. Przychodami większymi wyróżniały się gospodarstwa wyspecjalizowane w hodowli zarodowej zwierząt, nasiennictwa, przedsiębiorstwa handlowo-usługowe skupu płodów rolnych i obrotem towarami dla produkcji rolnej (Ośrodek Hodowli Zarodowej Osiecin, Hodowla Zwierząt i Nasiennictwo Roślin Polanowice k. Kruszwicy, Stadnina Koni Nowe Jankowice w pow. grudziądzkim, Cerplon Cerekwica w pow. znińskim). Przeciętne kujawsko-pomorskie przedsiębiorstwo rolne ujęte w rankingu dysponowało 950 ha użytków rolnych i zatrudniało średnio w roku 72 pracowników. Największym przedsiębiorstwem rolnym z kujawsko-pomorskiego w tym rankingu był Ośrodek Hodowli Zarodowej w Osiecinach użytkujący 2986 ha użytków rolnych i zatrudniający 180 pracowników, z rocznym przychodem 27 mln zł (2008 r.). Przedsiębiorstwem na liście o najmniejszym zatrudnieniu, tylko 9 pracowników, gospodarującym na 398 ha użytków rolnych i z przychodem rocznym 1,7 mln zł (2008 r.) było PPR Przem-Rol Modrakowo (gm. Mrocza).

Na krajowej liście 10 najlepszych przedsiębiorstw rybackich począwszy od 2007 r. znajdują się Gospodarstwo Rybackie Gopło w Kruszwicy, 4. lokata w 2008 r. (2,6 tys. ha użytkowanych wód) oraz Gospodarstwo Rybackie Włocławek, 5. lokata w 2008 r. (4 tys. ha użytkowanych wód).

Dla wzmocnienia zdolności konkurencyjnych producentów rolnych strategia województwa postulowała ich współdziałanie i organizowanie się w grupy producentów. W 2006 r. Urząd Marszałkowski Województwa Kujawsko-Pomorskiego został instytucją rejestrującą tego rodzaju podmioty gospodarcze, rejestrując 18 Grup Producentów Rolnych (GPR) oraz 12 Grup (Producentów) Owoców i Warzyw (GOiW) powstałych wcześniej. W tym samym roku zarejestrowano 7 nowych GPR i 2 GOiW. W 2007 r. zawiązało się kolejnych 7 GPR oraz 5 GOiW, a w 2008 r. roku zarejestrowanych zostało 21 GPR i 3 GOiW. Łącznie na terenie Województwa działają 63 GPR i 22 GOiW. Grupy producentów aktywnie wykorzystują możliwości wsparcia swego roz-

¹⁸ Europejska Jednostka Wielkości określająca siłę, potencjał rozwojowy gospodarstw rolnych.

¹⁹ Lista 300 najlepszych gospodarstw rolnych w 2008 r. w: Nowe Życie Gospodarcze, listopad 2009, Wydanie specjalne, opracowanie Instytutu Ekonomiki Rolnictwa i Gospodarki Żywnościowej.

woju środkami europejskimi. W ramach PROW 2004-2006 z pomocy tej korzysta 20 grup, natomiast w ramach PROW 2007-2013 45 grup.

W połowie 2009 r. zaczęły się w kujawsko-pomorskim organizować Lokalne Grupy Rybackie. Obecnie w fazie organizowania się jest 6 takich grup, ich rozwój wspiera Europejski Fundusz Rybacki.

Z postulowanych przez strategię przedsięwzięć dotyczących upowszechniania innowacji w sferze działalności w rolnictwie wymienić należy modernizację Laboratorium Genetyki Molekularnej w ówczesnej Akademii Techniczno-Rolniczej w Bydgoszczy (2006). Rozwój bazy laboratoryjnej badań naukowych ukierunkowanych na postęp w rolnictwie na obecnym Uniwersytecie Technologiczno-Przyrodniczym zamierzony jest w II etapie rozwoju Regionalnego Centrum Innowacji.

Centralny Ośrodek Badań Odmian Roślin Uprawnych w Słupi Wielkiej prowadził systematyczne badania odmian gatunków roślin rolniczych wpisanych do krajowego rejestru oraz znajdujących się we wspólnotowym katalogu odmian (2005-2008: 400 tys. ZŁ). Badania o podobnym charakterze, ukierunkowane na rozwijanie zarodowej hodowli gatunku gęsi białej kołudzkiej, prowadził Zakład Doświadczalny Instytutu Zootechniki w Kołudzie Wielkiej (k. Inowrocławia). Zakład ten prowadzi także badania genetyczne plenno-mlecznej owcy kołudzkiej i odmiany barwnej merynosa polskiego (utrzymuje rezerwy genetyczne).

Tabela 6: Podstawowe mierniki opisujące stan gospodarki rolnej w województwie kujawsko-pomorskim

Wskaźnik /miernik	Jednostka miary	2004	2005	2006	2007	2008
Przeciętna powierzchnia indywidualnego gospodarstwa rolnego (o powierzchni powyżej 1 ha UR)	ha	13,2	13,7	13,6	14,1	14,4
Lokata w kraju		5	4	5	4	4
Przeciętna powierzchnia UR indywidualnego gospodarstwa rolnego (o powierzchni powyżej 1 ha UR)	ha	12,2	12,6	12,4	12,8	13,2
Lokata w kraju		4	3	4	4	4
Wartość końcowej produkcji rolnej na 1 ha UR	zł	3 283	3 509	3 551	3 582	3 496
Lokata w kraju		3	3	4	4	8
Udział województwa w końcowej produkcji rolnej	%	7,7	7,4	7,6	7,2	6,4
Lokata w kraju		4	5	5	5	5
Rejestrowane w roku GPR i GOiW	grupy		30	9	12	24

Zródło: opracowanie własne na podstawie: Rocznik statystyczny rolnictwa i obszarów wiejskich 2006, GUS, Warszawa, 2006, Rocznik statystyczny rolnictwa i obszarów wiejskich 2007, GUS, Warszawa, 2007, Rocznik statystyczny rolnictwa i obszarów wiejskich 2008, GUS, Warszawa, 2008, Rocznik statystyczny rolnictwa 2009, GUS, Warszawa, 2009, Rocznik statystyczny województw GUS: 2005, 2006, 2007, 2008, 2009, BDR GUS

Strategia Rozwoju Województwa zakłada, że region kujawsko-pomorski winien być, liczącym się w kraju i poza jego granicami, dostawcą wysokiej jakości, rynkowo konkurencyjnych towarów pochodzenia rolniczego oraz dysponować określonym potencjałem produkcyjnym przetwórstwa swoich surowców. W minionym okresie, podobnie jak to było wcześniej, podejmowano przedsięwzięcia promocji kujawsko-pomorskich płodów i produktów pochodzenia rolnego. W stosunku do odbiorców zagranicznych i krajowych reprezentowano województwo na takich imprezach jak: Międzynarodowe Targi Hodowli Zwierząt „FARMA” w ramach na MTP w Poznaniu, Międzynarodowe Targi Rolno-Spożywcze „Grüne Woche” w Berlinie, Targi Żywności i Produktów Ekologicznych „BioFach” w Norymberгии. W skali krajowej i regionalnej promocji tej służyły wystawy, konkursy, spotkania, imprezy warsztatowe itp. organizowane przez województwo wspólnie z jednostkami samorządu terytorialnego oraz partnerami, takimi jak: Kujawsko-Pomorski Ośrodek Doradztwa Rolniczego, Towarzystwo Przyjaciół Dolnej Wisły, Związek Rolników, Kółek i Organizacji Rolniczych Województwa Kujawsko-Pomorskiego, Muzeum Etnograficzne w Toruniu, Koła Gospodyń Wiejskich, Lokalne Grupy Działania z terenu województwa. Z bardziej znaczących przedsięwzięć odbywających się systematycznie można wymienić: „Lato na Wsi” w Minikowie, Międzynarodowe Targi Rolno-Przemysłowe „Agro-Tech” połączone z Krajową Wystawą Zwierząt Hodowlanych w Minikowie, „Dni Pola” w Grubnie, „Festiwal Smaku” w Grucznie, „Święto Śliwki” w Strzelcach, „Barwy Lata – Dary Jesieni” w Przysieku, wystawy Stołów Wielkanocnych i Wigilijnych, konkurs „Nasze Kulinarne Dziedzictwo – Smaki Regionów”. Tego rodzaju wydarzenia służą wymianie innowacji produkcyjnych i technicznych w zakresie produkcji rolnej, promocji zdrowej żywności wytwarzanej w regionie, utrwalaniu tradycji i promocji kultury obszarów wiejskich, a także sprzyjają rozwojowi alternatywnych źródeł dochodu gospodarstw wiejskich.

Produktami rolnymi coraz częściej poszukiwanymi na rynku jest żywność ekologiczna. Gwarancją jakości takiej produkcji, nazywanej ekologiczną, jest jej wytwarzanie przez gospodarstwa rolne, dysponujące odpowiednim certyfikatem. Zgodnie z postulatem strategii ten kierunek produkcji upowszechniania się winien być dalej mocno promowany. Obecne tempo tego upowszechniania warunkuje m.in. niedorozwój międzyregionalnej sieci dróg, ograniczający producentom dostępność w krótkim czasie do rynków dużych aglomeracji miejskich.

Tabela 7: Charakterystyki rozwoju rolnictwa ekologicznego

Wskaźnik /miernik	Jednostka miary	2004	2005	2006	2007	2008
Liczba ekologicznych gospodarstw rolnych z certyfikatem	szt.	58	54	80	129	158
Lokata w kraju		10	10	10	13	14
Liczba ekologicznych gospodarstw rolnych w okresie przedstawiania	szt.	31	89	93	88	100
Powierzchnia UR w ekologicznych gospodarstwach rolnych z certyfikatem	ha	bd	975,6	1560,0	2456,9	3665,3
Lokata w kraju		bd	12	13	13	13

Źródło: opracowanie własne na podstawie: Rocznik statystyczny rolnictwa i obszarów wiejskich 2006, GUS, Warszawa, 2006, Rocznik statystyczny rolnictwa i obszarów wiejskich 2007, GUS, Warszawa, 2007, Rocznik statystyczny rolnictwa i obszarów wiejskich 2008, GUS, Warszawa, 2008, Rocznik statystyczny rolnictwa 2009, GUS, Warszawa, 2009, Rocznik statystyczny województw GUS: 2005, 2006, 2007, 2008, 2009

W strategii przyjęto, że jedną ze specjalności kujawsko-pomorskiego rolnictwa winny być tradycyjne produkty rolne. W tym celu zebrano i zinwentaryzowano wytwarzane w regionie produkty, które uzyskały odpowiedni certyfikat gwarantujący ich tradycyjny, regionalny lub lokalny charakter. Zamieszczono je w katalogu pt. „Kujawsko-Pomorskie Produkty Tradycyjne”, który prezentuje produkty kuchni: borowiackiej, kujawskiej, kaszubskiej, kociewskiej i pomorskiej. Dla zainteresowanych rejestracją produktów tradycyjnych został opracowany i opublikowany poradnik pt. „Żyj aktywnie, smakuj tradycję”.

W latach 2005-2008 na krajową Listę Produktów Tradycyjnych, firmowaną przez Ministra Rolnictwa i Rozwoju Wsi, wpisanych zostało 16 produktów z województwa kujawsko-pomorskiego (wg następujących kategorii):

- warzywa i owoce: Powidła śliwkowe z Doliny Dolnej Wisły, Sok z kapusty kwaszonej,
- napoje: Nalewka orzechowa, Nalewka z kwiatów głogu (bulimączka), Nalewka z czarnej porzeczki, Nalewka dereniowa, Dzięgielówka, Księżycówka z Kujaw, Piwo nakielskie jasne,
- produkty mięsne: Półgąsek, znany też jako półgąsek albo pierśnik, Biała kiełbasa w słoiku,
- miody: Miody z rejonu Dolnej Wisły,
- wyroby piekarnicze i cukiernicze: Kajmak, Chleb z makiem ze Stolna, Mace borowiackie,
- gotowe dania i potrawy: Żur kujawski.

Działanie 1.3 Promocja rozwoju turystyki

Województwo kujawsko-pomorskie, będąc świadomym posiadanych, nie w pełni wykorzystywanych zasobów dla rozwoju turystyki, a jednocześnie korzyści uzyskiwanych z obsługi ruchu turystycznego, postulatami swej strategii rozwoju uczyniło promocję walorów i produktów turystycznych (1.3.1.) oraz rozwój sektora usług turystycznych (1.3.2.).

W kontekście posiadanych zasobów ustalono, że działaniem o podstawowym znaczeniu dla zwiększenia liczby turystów odwiedzających region jest aktywna promocja jego produktów turystycznych, kreowanych przez walory rekreacyjno-uzdrowiskowe i turystyczno-krajoznawcze środowiska przyrodniczego, dziedzictwo kulturowe oraz w formie bogatej oferty imprez kulturalnych.

Najważniejszym przedsięwzięciem, realizującym powyższy postulat strategii, było powołanie w 2006 r. Kujawsko-Pomorskiej Organizacji Turystycznej. Województwo jest jednym z członków założycieli tej organizacji. Podstawowe jej zadania ukierunkowane są na: zwiększenie zainteresowania województwem kujawsko-pomorskim jako regionem turystycznym, obszarem docelowym podróży turystycznych, przygotowanie województwa do przyjęcia, większej aniżeli dotąd, liczby turystów, zwiększenie znaczenia sektora gospodarki związanej z ruchem turystycznym w strukturze regionalnej gospodarki. Podstawowymi formami jej działania są: wzbogacanie oferty turystycznej, promocja walorów i atrakcji turystycznych regionu, rozwój szeroko rozumianej infrastruktury usług turystycznych, aktywizacja podmiotów zainteresowanych rozwojem turystyki, a zwłaszcza jej obsługą w województwie kujawsko-pomorskim.

Kujawsko-Pomorska Organizacja Turystyczna jest aktywnym podmiotem realizującym cele Strategii Rozwoju Województwa. Najważniejsze sfery działalności to:

- Promocja regionu w kraju i zagranicą, poprzez:

- udział w imprezach, targach turystycznych krajowych (od 2006 r.: MTT Tour Salon, Poznań, od 2007 r.: Lato, Warszawa, od 2007: TT Warsaw, Warszawa, 2008 r.: Na styku kultur, Łódź, 2008 r.: Salon Turystyczny, Kraków, 2008 r.: Salon Turystyki i Wypoczynku, Bydgoszcz, 2008 r.: Festiwal Smaku, Gruczo) i zagranicznych (od 2007 r.: ITB Berlin, 2007 r.: Workshop, Kaliningrad, od 2007 r.: Jarmark Świąteczny, Poczdam, 2008 r.: Vakantiebeurs, Utrecht, 2008 r.: Salon des Vacances, Bruksela, 2008 r.: INTOURMARKET, Moskwa, 2008 r.: JANTUR, Kaliningrad, Międzynarodowe Targi „Grüne Woche” w Berlinie, Międzynarodowe Targi Żywności i Produktów Ekologicznych BioFach w Norymberdze),
- organizowanie imprez promocyjnych (od 2006 r.: Światowe Dni Turystyki w Województwie Kujawsko-Pomorskim, od 2007r.: konkursy fotograficzne),
- publikację wydawnictw i materiałów promocyjnych (od 2006 r.: współpraca z Gazeta Wyborczą, Wiadomościami Turystycznymi, TVP Oddz. Bydgoszcz, druk ulotek, 2008: powstanie 2 nowych portalów – www.k-pot.pl /strony informacyjnej o K-POT/ i www.visitkujawsko-pomorskie.pl /oficjalnego portalu turystycznego województwa, materiały promocyjne: Kujawsko-Pomorskie – różnojęzyczne druki, Kujawsko-Pomorskie na szklanym ekranie (film 15 min.), 2 spoty TV (30-sek.), Kujawsko-Pomorskie z zamkniętymi oczami - multimedialny przewodnik turystyczny po regionie dla osób niewidomych),
- organizację wizyt studyjnych dziennikarzy i przedstawicieli touroperatorów (2007 r.: we współpracy z POT i POIT organizacja wizyt: hiszpańskich dziennikarzy – gazeta De viajes, przedstawicieli TV RTB z Kaliningradu, przedstawicieli prasy z Moskwy, study tour podczas II Ogólnopolskiego Zlotu ROT i LOT).
- Kreowanie i promocję regionalnych produktów turystycznych (2006: włączenie się jako partner projektu w przedsięwzięcie „Turystyka – wspólna sprawa” współfinansowanego przez EFS, 2008: regionalny konkurs na „Najlepszy produkt turystyczny 2008”),
- Organizację regionalnego systemu informacji turystycznej (2007: powstanie Wojewódzkiego Centrum Informacji Turystycznej),
- Wspieranie inicjatyw na rzecz rozwoju krajoznawstwa, ochrony dóbr kultury i tradycji.
- Współpracę z lokalnymi organizacjami turystycznymi, centrami i punktami informacji turystycznej (2006 r.: przyjęcie K-POT do Forum ROT-ów, 2007 r.: współorganizacja z UM WK-P II Ogólnopolskiego Zlotu ROT i LOT, współpraca z POT, POIT-ami, biurem UM WK-P w Brukseli),
- Integrowanie środowiska samorządu terytorialnego, gospodarczego zawodowego oraz osób, instytucji i organizacji zainteresowanych rozwojem turystycznym Województwa Kujawsko-Pomorskiego (2007 r.: podpisanie listu intencyjnego wspólnie z Samorządem Województwa, Convention Bureaux: Bydgoszcz i Toruń, Portem Lotniczym w sprawie rozwoju turystyki biznesowej w regionie),
- Inne – uczestnictwo w spotkaniach: z parlamentarzystami Podkomisji Sportu i Turystyki Sejmu RP, członków Forum ROT, z Prezesami POT, udział w konferencjach.

W Europie Zachodniej promocję kujawsko-pomorskiego, jako atrakcyjnego regionu turystycznego, realizuje uruchomione w 2005 r. Biuro Informacyjne Województwa Kujawsko-Pomorskiego w Brukseli. Sposobnością do promocji turystycznej regionu jest współpraca międzynarodowa województwa kujawsko-pomorskiego z licznymi regionami Europy, i nie tylko Europy. W okresie 2005-2008 zawarto międzynarodowe porozumienia międzyregionalne z: Landem Styrii (Austria 2005 r.), Obwodem Mohylewskim (Białoruś 2005 r.), Obwodem Zachodniokazachstańskim (Kazachstan 2007), Regionem Navarry (Hiszpania 2008 r.), podpisano list intencyjny o współ-

pracy z Prowincją Hubei (ChRL 2007 r.). Jedną z głównych dziedzin współpracy z zagranicznymi partnerami jest promocja kujawsko-pomorskiego jako regionu turystycznego.

Wymiar ponadregionalny ma podpisane w 2006 r. porozumienie województw: pomorskiego, kujawsko-pomorskiego, warmińsko-mazurskiego, wielkopolskiego, lubuskiego i zachodniopomorskiego na rzecz przywrócenia europejskich standardów żeglowności, w tym dla turystyki wodnej, na polskim odcinku Międzynarodowej Drogi Wodnej E 70, łączącej Antwerpię, Berlin – przez Bydgoszcz – z Kaliningradem i Kłajpedą.

Podobnie wymiar ponadregionalny ma projekt budowy Wiślanej Trasy Rowerowej przygotowywany od 2008 r., która ma stać się polskim produktem turystycznym o znaczeniu ogólnoeuropejskim²⁰. Znaczącym elementem promocji produktów turystycznych są certyfikaty Polskiej Organizacji Turystycznej²¹ dla najlepszych produktów turystycznych roku. W 2008 r. takie certyfikaty otrzymały dwa produkty z województwa kujawsko-pomorskiego: Żywe Muzeum Piernika w Toruniu i Chełmno – miasto zakochanych (wcześniej, w 2004 r. certyfikatem wyróżniono Festiwal Archeologiczny w Biskupinie).

Każdego roku samorząd województwa zaprasza organizacje prowadzące działalność pożytku publicznego (w trybie otwartych konkursów ofert) do realizacji zadań z zakresu rozwoju turystyki i krajoznawstwa. Wsparcie finansowe uzyskują przedsięwzięcia dotyczące:

- budowy i rozbudowy portali internetowych miast i gmin, atrakcji turystycznych, baz ofert turystycznych,
- opracowania, tłumaczenia i wydania publikacji: przewodników, folderów, broszur, atrakcji turystycznych, produktów turystycznych, map turystycznych,
- organizacji imprez turystycznych: turniejów, festynów, konkursów, rajdów rowerowych, warsztatów, zlotów, rejsów, regat, spływów kajakowych, konferencji, występów zespołów artystycznych,
- wyznaczenia i zagospodarowania turystycznych szlaków i ścieżek turystycznych.

Ważnym instrumentem realizacji tego działania strategii był Zintegrowany Program Operacyjny Rozwoju Regionalnego na lata 2004-2006. Przy wsparciu z budżetu tego programu zrealizowano projekty, które zwiększyły turystyczną atrakcyjność następujących punktów rozpoznawanych na mapie turystycznej województwa:

- modernizacja Muzeum Etnograficznego, polegająca na przystosowaniu obiektów muzeum oraz przymuzealnego Parku Etnograficznego do współczesnych standardów ekspozycji zasobów, organizacji plenerowych spotkań z tradycyjną kulturą ludową Kujaw i Pomorza, prowadzenia prac naukowo-badawczych nad tą kulturą (4,7 mln zł, w tym 2,3 mln zł z EFRR),

²⁰ Wiślana Trasa Rowerowa będzie ciągnęła się na dystansie ponad 1000 km i zostanie całkowicie wyłączona z ruchu zmotoryzowanych. Pozwoli na poznanie przyrody, kultury i historii naszego kraju od Beskidów po Bałtyk. Marka "Wiślana Trasa Rowerowa" ma kojarzyć się z bezpieczeństwem turysty rowerowego, wysokim standardem i jakością infrastruktury, usług oraz ciekawą, niezwykle różnorodną ofertą turystyczną. Wdrożenie projektu da możliwość wszechstronnego zaktywizowania całego obszaru wzdłuż trasy, wykreowania funkcji turystycznych w miejscowościach posiadających walory dotychczas nieeksploatowane, jak również poprawy sytuacji na terenach wiejskich m.in. poprzez stymulowanie napływu kapitału inwestycyjnego w infrastrukturę turystyczną i paraturystyczną (zwłaszcza infrastrukturę obsługi rowerzysty) oraz zachęcanie do podejmowania działalności gospodarczej./ opracowano na podstawie: <http://www.wislanatrasa.info.pl/>

²¹ <http://www.pot.gov.pl/certyfikaty-pot/>

- modernizacja Szkoły Rycerskiej w Golubiu-Dobrzyniu, polegająca na gruntownej modernizacji obiektu, tak by stał się on ośrodkiem życia kulturalnego i turystycznego, służącego całemu miastu i regionowi (421 tys. zł, w tym 291 tys. zł EFRR),
- odbudowa, rekonstrukcja i stylizacja obiektów Muzeum Archeologicznego w Biskupinie, które zwiększyły atrakcyjność turystyczną rezerwatu archeologicznego, jego znaczenie historyczne i kulturowe. W ramach projektu odnowiono w zrekonstruowanej osadzie pomost i bramy, wały obronne oraz 13 chat, a w części technicznej muzeum rozbudowano warsztaty pracowni konserwacji drewna i innych materiałów organicznych, w części ekspozycyjnej zmodernizowano pawilony wystawiennicze, pomieszczenia konferencyjne (2,6 mln zł, w tym 1,4 mln zł z EFRR),
- przebudowa i adaptacja Pałacu Mieszczańskiego na siedzibę Muzeum im. J. Kasprowicza w Inowrocławiu. Wyeksponowanie obiektu zabytkowej architektury, wzbogacenie oferty programowej muzeum, zwiększając atrakcyjność inowrocławskiego uzdrowiska (1 mln zł, w tym 620 tys. zł z EFRR),
- zagospodarowanie turystyczne rejonu Zalesia i stworzenie parku kulturowego nad jeziorem Grodzieńskim – I etap, obejmujące zagospodarowanie parku w podstawową infrastrukturę techniczną i rekreacyjną (pole namiotowe, pomost na jeziorze, ciągi piesze, platforma widokowa, kładki, plac zabaw, 2,9 mln zł, w tym 1,3 mln zł z EFRR).

Samorząd Województwa, wspólnie z jednostkami samorządu terytorialnego oraz organizacjami pozarządowymi (np.: Kujawsko-Pomorskiego Ośrodka Doradztwa Rolniczego, Targów Poznańskich, Towarzystwa Przyjaciół Dolnej Wisły), podejmował przedsięwzięcia aktywizujące wiejską społeczność lokalną w zakresie promocji własnych miejscowości i produktów regionalnych. Organizowano spotkania, wystawy i tematyczne imprezy branżowe („Lato na Wsi” w Minikowie, „Festiwal Smaku” w Grucznie, „Święto Śliwki” w Strzelcach, „Barwy Lata – Dary Jesieni” w Przysieku). Wspierano lokalny potencjał rozwojowy, lokalne inicjatywy, organizacje partnerskie np. Lokalne Grupy Działania, lokalnych liderów. Dla zainteresowanych rejestracją produktów tradycyjnych został opracowany i opublikowany poradnik pt. „Żyj aktywnie, smakuj tradycję”. Zebrano i skatalogowano produkty tradycyjne, wytwarzanych w Województwie Kujawsko-Pomorskim (wydano katalog pt. „Kujawsko-Pomorskie Produkty Tradycyjne”, prezentujący produkty „kuchni”: borowiackiej, kujawskiej, kaszubskiej, kociewskiej i pomorskiej).

Działania te przynoszą wymierne efekty w postaci rejestracji kolejnych produktów regionalnych na liście Ministra Rolnictwa i Rozwoju Wsi, zachęcając mieszkańców obszarów wiejskich do aktywnego udziału w wydarzeniach gospodarczych i społecznych, targach, wystawach i konkursach, umożliwiających im prezentowanie i sprzedaż tradycyjnych wyrobów kulinarnych i rzemieślniczych. Tego rodzaju wydarzenia pobudzają również zainteresowanie mieszkańców aglomeracji miejskich turystyką wiejską, w tym tradycyjnymi produktami oferowanymi przez lokalne gospodarstwa rolne. Wpływa to także na pozyskanie odbiorców produktów, sprzyja rozwojowi alternatywnych źródeł dochodu gospodarstw wiejskich.

Realizacja postulatów strategii w zakresie promocji walorów i produktów turystycznych jest kontynuowana w ramach Regionalnego Programu Operacyjnego Województwa Kujawsko-Pomorskiego na lata 2007-2013. Nawiązując do strategii zaplanowano w nim oś priorytetową 6. wsparcie rozwoju turystyki, na realizację której przeznaczono 47,6 mln Euro. Zgodnie z założeniami, dotowane będą przedsięwzięcia ukierunkowane na promowanie walorów przyrodniczych oraz ochronę i waloryzację dziedzictwa przyrodniczego (działanie 6.1. Rozwój usług tu-

rystycznych w oparciu o zasoby przyrodnicze) oraz na wsparcie usług turystycznych (działanie 6.2 rozwój usług turystycznych i uzdrowiskowych).

W 2008 r. Województwo Kujawsko-Pomorskie wraz z sześcioma partnerami przystąpiło do realizacji międzynarodowego projektu CUSTODES (Cultural Sites and Tourism), który otrzymał dofinansowanie w ramach Programu Europa Środkowa. Celem projektu jest zwiększenie wartości ekonomicznej miejsc o znaczących wartościach kulturowych (stanowisk archeologicznych, zamków historycznych, uzdrowisk itp.), w tym rozwój produktu turystycznego na obszarach usytuowanych w pewnym oddaleniu od głównych szlaków czy centrów turystycznych. W ramach współpracy Województwo zajmie się m.in. identyfikacją ww. obszarów przy pomocy wspólnie przyjętych kryteriów, budową interaktywnej bazy zawierającej katalog miejsc i obiektów o znaczeniu kulturowym, opracowaniem strategii opartej na modelach obsługi ruchu turystycznego oraz realizacją projektów pilotażowych. Do tych ostatnich włączono prace związane m.in. dotyczące stworzenia Kujawsko-Pomorskiego Szlaku Fryderyka Chopina.

W latach 2005-2008 samorząd województwa kujawsko-pomorskiego systematycznie zwiększał nakłady na wspieranie rozwoju turystyki w regionie. Podobnie postępowały inne województwa. W 2008 r. województwo kujawsko-pomorskie wydało na turystykę 772,6 tys. zł, co sytuowało je na 9. miejscu w kraju (w 2004 r. na 10. miejscu). W przeliczeniu tych nakładów przez liczbę mieszkańców województw, kujawsko-pomorskie znalazło się dopiero na 13. miejscu (w 2004 r. 10. miejsce).

Jakkolwiek w omawianym okresie liczba turystów przybywających do kujawsko-pomorskiego i korzystających z noclegów systematycznie wzrastała (2005- 2008 wzrost o ok. 24%), to mimo tej tendencji w 2008 r. w rankingu województw zajmowało 10. lokatę i była to pozycja niższa aniżeli w 2004 r., gdy było na miejscu 9. Liczba turystów zagranicznych korzystających z noclegów przy niewielkiej zmienności w poszczególnych latach była podobna a w rankingu województw lokowała kujawsko-pomorskie na 12. pozycji.

Udział województwa kujawsko-pomorskiego w krajowym wolumenie ruchu turystycznego w latach 2005-2008 utrzymywał się na poziomie 4%, natomiast w odniesieniu do turystów zagranicznych oscylował w granicach 2%.

W latach 2005-2008 w kujawsko-pomorskim odnotowano systematyczny wzrost liczby świadczonych noclegów, w ciągu 4 lat o 33,4%. Niemniej pozwoliło to tylko na utrzymanie się województwa na 8. miejscu w kraju. Wzrastała także liczba noclegów wykorzystywanych przez turystów zagranicznych, w okresie 4 lat o 19,2%, co się odzwierciedliło w poprawie lokaty wśród województw z 12. na 11. Przy względnie podobnej liczbie turystów, rosnąca liczba wykorzystywanych przez nich noclegów wskazuje na wydłużanie ich pobytów w regionie, co było oczekiwane.

Powyższe dane wskazują, że podejmowane przedsięwzięcia promocyjne były raczej skuteczne, co ilustrują wzrosty podstawowych wielkości opisujących ruch turystyczny do regionu. Niemniej jak dotąd zapewniło to tylko utrzymanie wcześniejszych pozycji.

Tabela 8: Nakłady i skuteczność działań promocyjnych na tle dynamiki ruchu turystycznego

Wskaźnik /miernik	Jednostka miary	2000	2001	2002	2003	2004	2005	2006	2007	2008
Wydatki samorządu województwa przeznaczane na rozwój turystyki	tys. zł	bd.	279,0	211,7	130,7	343,8	385,6	560,4	672,7	772,6
Lokata w kraju		bd	11	13	13	10	12	12	10	9
Wydatki samorządu województwa na rozwój turystyki /10000 mieszkańców	tys. zł	bd	1,35	1,02	0,63	1,66	1,86	2,71	3,26	3,74
Lokata w kraju		bd	11	11	14	10	13	14	12	13
Korzystający z noclegów w województwie – ogółem	tys. osób	576	556	534	561	628	663	700	756	778
Lokata w kraju		9	9	10	9	9	9	10	10	10
Korzystający z noclegów - turyści zagraniczni	tys. osób	67,0	72,5	64,5	67,8	79,2	86,7	85,3	83,8	77,4
Lokata w kraju		13	13	14	13	12	12	13	13	12
Udział województwa kujawsko-pomorskiego w obsłudze krajowego ruchu turystycznego	%	3,9	3,9	3,8	3,8	4,0	4,0	4,0	4,0	4,0
Udział województwa kujawsko-pomorskiego w obsłudze krajowego ruchu turystów zagranicznych	%	2,1	2,3	2,1	2,0	2,0	2,0	2,0	1,9	1,9
Liczba udzielonych noclegów - ogółem.	tys.	2 287	2 076	1 989	2 007	2 168	2 395	2 659	2 830	2 893
Lokata w kraju		8	8	8	8	8	8	7	7	8
Liczba udzielonych noclegów - turystom zagranicznym	tys.	125	134	114	125	140	159	171	212	189
Lokata w kraju		13	12	14	14	12	11	11	11	11

Wyjaśnienia: Miernik „Wielkość wydatków przeznaczanych na turystykę” obejmuje wydatki urzędów marszałkowskich głównie w ramach działu 630 „Turystyka” wg klasyfikacji budżetowej i 750 „Administracja państwowa”, zgodnie z informacjami zebranymi przez Instytut Turystyki Sp. z o.o. w Warszawie. Źródło: Turystyka polska w 2002 roku. Układ regionalny, Instytut Turystyki Sp. z o.o., Warszawa 2003, Turystyka polska w 2005 roku. Układ regionalny, Instytut Turystyki Sp. z o.o., Warszawa 2006, Turystyka polska w 2008 roku. Układ regionalny, Instytut Turystyki, Warszawa 2009, BDR GUS, <http://www.intur.com.pl/zatrudni.htm>

Postulat strategii zwiększenia ruchu turystycznego w regionie połączono w strategii z postulatem rozwoju sektora obsługi tego ruchu. W strategii przyjęto, że rosnący ruch turystyczny, jego zmieniające się cechy strukturalne, wywołają zwiększoną podaż nie tylko dotychczasowych, podstawowych usług turystycznych i para turystycznych, ale zintensyfikują rozwój usług, które w strategii wskazano jako szczególnie ważne, tj. usług uzdrowiskowych, konferencyjno-kongresowych (turystyki biznesowej).

Przedsięwzięciami inicjującymi segment usług konferencyjno-kongresowych dla turystyki biznesowej, naukowej były:

- Powstanie miejskich Convention Bureaux²² (CB, Biur Konferencji i Kongresów): Bydgoszcz Convention Bureau (2005 r.) i Toruń Convention Bureau Copernicus (2006 r.) - jednostek mających za zadanie inicjowanie i wspieranie rozwoju turystyki biznesowej na szczeblu lokalnym i regionalnym oraz promowanie takiego wizerunku kujawsko-pomorskiego w kraju i zagranicą²³. Pojawiły się lokalne firmy specjalizujące się w organizacji i obsłudze spotkań, jak np. Art Arte i Best Event House w Bydgoszczy czy Faber i FABRIQUE w Toruniu.
- Podpisanie listu intencyjnego w sprawie rozwoju turystyki biznesowej w województwie kujawsko-pomorskim w 2007 r. Sygnatariuszami listu były Biura Convention z Torunia i Bydgoszczy, Port Lotniczy w Bydgoszczy oraz Kujawsko-Pomorska Organizacja Turystyczna. Intencją jest stworzenie płaszczyzny koordynacji działań na rzecz rozwoju turystyki biznesowej w regionie. Sygnatariusze listu powołali Radę ds. rozwoju turystyki biznesowej w województwie kujawsko-pomorskim.

Przedsięwzięciami w zakresie usług uzdrowiskowych jest poszerzenie oferty usług w miejscowościach uzdrowiskowych w Ciechocinku i Inowrocławiu. Obok tradycyjnych zabiegów leczniczych proponowane są w nich nowe, komercyjne usługi odnowy biologicznej oraz upiększania urody.

Przygotowano i zgłoszono, jako projekty indywidualne (kluczowe), do wsparcia finansowego przez RPO WKP 2007-2013 następujące przedsięwzięcia :

- Odnowa przyrodnicza Parku Zdrojowego i Tężniowego w Ciechocinku, poprawa ich walorów wypoczynkowych oraz tworzenie warunków dla rozwoju drobnej przedsiębiorczości (2,5 mln Euro, w tym 1,5 mln Euro EFRR),
- Zagospodarowanie Parku Solankowego w Inowrocławiu (pjalnia wód, sala wystawowa, palmiarnia oraz ekspozycja archeologiczna), rewitalizacja dotychczasowych terenów zieleni w uzdrowisku, przebudowa hotelu „Park” z basenem hotelowym (7,1 mln Euro, w tym 4,26 mln Euro EFRR).

Z początkiem 2007 r. zainicjował działalność Niepubliczny ZOZ „Geotermia Marusza” w Grudziądzu.²⁴ Oferta zabiegowa obejmuje głównie wykorzystanie ciepłych wód naturalnych, mających duże właściwości lecznicze (wody chlorkowe, jodkowe, bromkowe). Zakład posiada cztery pracownie: balneoterapii, kinezyterapii, krioterapii oraz masażu leczniczego.

W latach 2005-2008 w województwie kujawsko-pomorskim systematycznie różnicowała się oferta usług noclegowych. Trwała tendencja spadkowa liczby turystycznych obiektów zbiorowego zakwaterowania (TOZZ), spadek o ok. 13,1% (2004 r. – 352 obiekty, 2008 r. – 306 obiektów), co przesunęło region z 8. lokaty w 2004 r. na 11. w 2008 r. w kraju. Podobna, lecz dużo słabsza tendencja wystąpiła w skali całego kraju, spadek liczby TOZZ o ok. 1,6% (2004 r. – 6972 obiekty, 2008 r. – 6857 obiektów).

²² CB są rozpoznawane w świecie i pełnią funkcję instytucji pierwszego kontaktu dla osób zainteresowanych organizacją kongresu, konferencji, szkoleń, podróży motywacyjnych i targów. Reprezentują bezstronnie wszystkich usługodawców z gałęzi przemysłu turystycznego w regionie (hotele, biura podróży, restauracje, firmy zajmujące się obsługą techniczną konferencji, firmy transportowe, tłumacze itp.)

²³ <http://convention.bydgoszcz.pl/index.php?lang=pl>; <http://www.convention.torun.pl/>;

²⁴ Źłoza mocno mineralnych wód termalnych odkryto w 1972 r. jednak dopiero w 2001 r. udostępniono dokumentację hydrogeologiczną tych zasobów umożliwiającą ich eksploatację.

W świetle statystyki²⁵ dokonuje się wyraźna zmiana struktury bazy noclegowej w regionie. Liczba hoteli zwiększyła się o 21,7% (2004 r. – 69 obiektów, 2008 r. 84 obiekty, 8. lokata w kraju), a zakładów uzdrowiskowych o 50% (2004 r. – 14 obiektów, 2008 r. – 21 obiektów). W latach 2005-2008 powstały 2 nowe hotele 4* i 9 hoteli 3*. Natomiast obecny, pierwszy w regionie 5* Hotel Bohema w Bydgoszczy usytuowany w XIX-wiecznej kamienicy, w 2008 r. był w trakcie kategoryzacji. Powstały w 2008 r. 4* Hotel 1231 w Toruniu, łączy nowoczesność aranżacji wnętrz z historią odrestaurowanego XIII-wiecznego Starego Młyna, położonego w malowniczych ruinach Zamku Krzyżackiego²⁶.

Równocześnie zmniejszyła się liczba takich TOZZ, jak: ośrodki wczasowe (spadek o 28,6%), ośrodki szkoleniowo-wypoczynkowe (spadek o 29,6%), zespoły ogólnodostępnych domków kempingowych (spadek o 22,2%) czy pól biwakowych (spadek o 33,3%). Spadek ten należy łączyć zarówno ze zmniejszeniem atrakcyjności tych obiektów jak i ze zmniejszonym uczestnictwem w formach turystyki użytkujących tę bazę.

Pod względem liczby miejsc noclegowych, kujawsko-pomorskie w całym okresie lokuje się na 9. miejscu, przy spadku liczby miejsc o 3,8% (2004 r. 25 722 miejsc noclegowych, 2008 r. 24 746 miejsc noclegowych), podczas gdy w kraju odnotowano 2,1% wzrost (2004 r. – 584 623 , 2008 r. – 596 998).

Przy spadku bezwzględnej liczby miejsc noclegowych istotnie zmienia się ich struktura. Liczba miejsc noclegowych w hotelach wzrosła o 33,6% (2004 r. – 4588, 2008 r. – 6130, 9. miejsce w kraju w całym okresie), a w zakładach uzdrowiskowych o 50,9% (2004 r. – 3136 , 2008 r. – 4732), jednocześnie zmniejszyła się w ośrodkach kolonijnych (spadek o 52,3%), w domach wycieczkowych (spadek o 26,8%), ośrodkach szkoleniowo-wypoczynkowych (spadek o 26,1%).

Widoczna jest wyraźna zmiana jakościowa obiektów hotelarskich, z nisko standardowych obiektów zbiorowego zakwaterowania na obiekty wyższego standardu. Widoczny jest także wzrost liczby pracujących w branży hotelarskiej i restauracyjnej o 30,1% (2004 r. – 8,3 tys. osób, 2008 r. – 10,8 tys.).

Tabela 9: Dynamika infrastruktury turystycznej w województwie kujawsko-pomorskim na tle kraju

Wskaźnik /miernik	Jednostka	2004	2005	2006	2007	2008
Liczba turystycznych obiektów zbiorowego zakwaterowania (TOZZ)	szt.	352	338	317	307	306
Lokata w kraju		8	8	10	11	11
Liczba hoteli	szt.	69	73	78	79	84
Lokata w kraju		8	8	8	8	8
Liczba zakładów uzdrowiskowych	szt.	14	14	21	21	21
Liczba miejsc noclegowych	szt.	25722	26 325	25 469	24 657	24 746
Lokata w kraju		9	9	9	9	9

²⁵ Turystyka w 2008 r., GUS, Warszawa, 2009 (i odpowiednio podobne wydawnictwa dla poprzednich lat)

²⁶ Opracowano na podstawie: <http://www.hotelbohema.pl/>, <http://www.hotelesolaris.pl/>

Wskaźnik /miernik	Jednostka	2004	2005	2006	2007	2008
Liczba miejsc noclegowych w hotelach	szt.	4 588	5 316	5 552	5 583	6 130
Lokata w kraju		9	9	9	9	9
Liczba miejsc noclegowych w zakładach uzdrowiskowych	szt.	3 136	3 492	4 677	4 686	4 732
Pracujący w sekcji H PKD hotele i restauracje	tys. os.	8,3	8,4	9,1	9,2	10,8
Lokata w kraju		9	9	9	9	9

Źródło: Roczniki statystyczne województw GUS: 2004, 2006, Roczniki GUS, seria Turystyka w 2004 r., 2005 r. w 2006 r., w 2007 r. i w 2008 r., GUS, BDR GUS, <http://www.intur.com.pl/zatrudni.htm> (6.02.2010).

IV 2. Obszar priorytetowy - unowocześnienie struktury funkcjonalno-przestrzennej regionu

Działanie 2.1. Wspieranie rozwoju sieci osadniczej

Strategia rozwoju województwa zakłada wspieranie rozwoju sieci osadniczej regionu. Jako priorytetowe kierunki strategicznych działań przyjęto wspieranie procesu metropolizacji ośrodków stołecznych, miast Bydgoszczy i Torunia oraz zintensyfikowanie procesów rewitalizacji miast i wsi. Odnosząc się powyższego zapisu, a także akceptując wnioski i postulaty wynikające z europejskiej debaty nad rolą miast w rozwoju Unii Europejskiej²⁷, w sierpniu 2008 r. Zarząd Województwa Kujawsko-Pomorskiego przyjął priorytety swej polityki miejskiej, której zasadniczymi kierunkami są:

- wspieranie rozwoju infrastruktury innowacyjności w miastach regionu,
- przyśpieszenie procesów rewitalizacji miast i miasteczek,
- wzmacnianie funkcji metropolitalnych aglomeracji Bydgoszczy i Torunia.

Postulowane przez strategię wspieranie procesów metropolizacji ośrodków stołecznych Bydgoszczy i Torunia (Działanie 2.1.1.) wynika z przyjętego modelu rozwoju regionu. Bydgoszcz i Toruń, miasta centralne tego województwa, postrzegane są w nim jako integrujący się zespół miejski i jako regionalny biegun wzrostu, stymulujący wzrost w swym otoczeniu. Stąd dla zwiększenia efektywności tej stymulacji, postuluje się wzmacnianie ich funkcji co najmniej o zasięgu wojewódzkim. Wzmacnianie społeczno-ekonomicznego potencjału aglomeracji Bydgoszczy i Torunia winno utrwalać jej obecną pozycję w krajowym systemie osadniczym. Jeżeli pierwszoplanowym postulatem tej strategii w odniesieniu do Bydgoszczy i Torunia jest wzmacnianie ich funkcji o charakterze metropolitalnym, to zadaniem nie mniej strategicznym, warunkującym

²⁷ Polityka spójności i miasta: miejski wkład do wzrostu i miejsc pracy w regionach, Komisja Europejska, listopad 2005 r., Agenda Terytorialna Unii Europejskiej pt. W kierunku bardziej konkurencyjnej i zrównoważonej Europy zróżnicowanych regionów, maj 2007 r., Karta Lipska nt. Zrównoważonych Miast Europejskich, maj 2007 r.

jącym pozycję tych miast w krajowym systemie osadniczym, jest ich partnerskie współdziałanie w tym zakresie.

W dniu 20 kwietnia 2005 r. Marszałek Województwa, Prezydent Miasta Bydgoszczy, Prezydent Miasta Torunia, Starosta Bydgoski i Starosta Toruński zawarli partnerskie Porozumienie w sprawie Bydgosko-Toruńskiego Obszaru Metropolitalnego (B-TOM), wyznaczonego w granicach proponowanych przez Unię Metropolii Polskich, zakładające:

- utworzenie struktury zarządzającej B-TOM,
- połączenie Bydgoszczy i Torunia pociągiem regionalnym, umożliwiającym szybką podróż między obydwooma miastami,
- wypracowanie wspólnej koncepcji zagospodarowania przestrzennego tego obszaru,
- integrację służb odpowiedzialnych za bezpieczeństwo i zarządzanie kryzysowe,
- przygotowanie projektów inwestycyjnych dla tego obszaru oraz promocję B-TOM,

Na mocy porozumienia powołano Kolegium Bydgosko-Toruńskiego Obszaru Metropolitalnego, w składzie: Marszałek Województwa Kujawsko-Pomorskiego, Prezydent Miasta Bydgoszczy, Prezydent Miasta Torunia, Starosta Bydgoski, Starosta Toruński.

W związku z pracami rządu nad ustawą o ustroju obszarów metropolitalnych, w marcu 2008 r. Marszałek Województwa Kujawsko-Pomorskiego przedłożył Wicepremierowi i Ministrowi Spraw Wewnętrznych deklarację uczestnictwa w pracach Ministerstwa Spraw Wewnętrznych i Administracji nad projektem wspomnianej wyżej ustawy, a także w pracach nad tym projektem prowadzonych przez Komisję Wspólną Rządu i Samorządu Terytorialnego.

W dniu 27 czerwca 2008 r. odnowiono porozumienie w sprawie B-TOM, na mocy którego członkami Kolegium Bydgosko-Toruńskiego Obszaru Metropolitalnego stali się burmistrzowie i wójtowie 17 gmin położonych w granicach przyjętego obszaru. Na mocy porozumienia postanowiono m.in.:

- przygotowanie planu zintegrowanego transportu publicznego dla obszaru i na jego podstawie projektu szybkiej kolei metropolitalnej – BiT City,
- opracowanie założeń, a następnie prowadzenie metropolitalnej polityki ochrony krajobrazu i środowiska,
- sporządzenie koncepcji planu zagospodarowania przestrzennego B-TOM, jako elementu Koncepcji Przestrzennego Zagospodarowania Kraju,
- integrowanie pracy służb odpowiedzialnych za bezpieczeństwo i zarządzanie kryzysowe w B-TOM,
- przygotowanie wspólnych przedsięwzięć podnoszących konkurencyjność B-TOM w Unii Europejskiej oraz o wspólnej promocji B-TOM w kraju i w Europie,
- podpisanie Porozumienia Partnerskiego w sprawie współpracy pomiędzy Marszałkiem Województwa Kujawsko-Pomorskiego, Prezydentem Miasta Bydgoszczy i Prezydentem Miasta Torunia mającego. Porozumienia ma na celu zintensyfikowanie dotychczasowej współpracy samorządów oraz wspólne ubieganie się o środki finansowe dla aglomeracji bydgosko-toruńskiej. Przedmiotowe porozumienie szczególnie naciska na rozwijanie współpracy

w zakresie inwestycji infrastrukturalnych, w tym dalszych działań prowadzących do stworzenia zintegrowanego systemu transportu publicznego na obszarze aglomeracji.

W styczniu 2009 r. przygotowano stanowisko pt. Główne tezy województwa kujawsko-pomorskiego w kontekście projektu ustawy z dnia 14 października 2008 r. „o polityce miejskiej państwa i współpracy jednostek samorządu terytorialnego w tym zakresie”, które Marszałek Województwa Kujawsko-Pomorskiego przekazał Konwentowi Marszałków do wykorzystania w pracach nad projektem ww. ustawy. Podstawowa teza tego stanowiska to propozycja ujmowania, jako możliwych ośrodków metropolitalnych kraju, miast centralnych obecnych województw. Była ona prezentowana w debacie nad projektem Krajowej Strategii Rozwoju Regionalnego i w tym kształcie w nim występuje.

W ostatnich latach przedsięwzięciami, które znacząco wzmocniły potencjał miast węzłowych aglomeracji Bydgoszczy i Torunia w zakresie funkcji szkolnictwa wyższego były,

- uzyskanie w 2005 r. przez Akademię Bydgoską statusu Uniwersytetu Kazimierza Wielkiego w Bydgoszczy,
- uzyskanie w 2006 r. przez Akademię Techniczno-Rolniczą statusu Uniwersytetu Technologiczno-Przyrodniczy w Bydgoszczy, rozbudowa kampusu uniwersytetu w Fordonie, uruchomienie w nim Regionalnego Centrum Innowacji, a w jego strukturze Biblioteki Uniwersyteckiej, pracowni dydaktycznych.
- przyłączenie Akademii Medycznej im. Ludwika Rydygiera do Uniwersytetu Mikołaja Kopernika, w następstwie powstanie 15 wydziałowego uniwersytetu o typowej europejskiej strukturze. Oddane do użytku inwestycje uniwersytetu to nowe obiekty Wydziału Farmacji Collegium Medicum oraz Regionalnego Studium Edukacji Informatycznej Wydziału Matematyki i Informatyki,
- uruchomienie Wyższej Szkoły Filologii Hebrajskiej w Toruniu, pierwszej tego typu placówki na terenie Europy Środkowo-Wschodniej,
- rozwój bazy dydaktycznej szkół niepublicznych: Wyższej Szkoły Gospodarki w Bydgoszczy, Kujawsko-Pomorskiej Szkoły Wyższej w Bydgoszczy, Bydgoskiej Szkoły Wyższej, Wyższej Szkoły Bankowej w Toruniu i jej siedziby w Bydgoszczy Wyższej Szkoły Kultury Społecznej i Medialnej w Toruniu.

Wymienione wyżej szkoły jak i pozostałe niepubliczne tu nie wymienione, przedstawiają bardzo bogatą ofertę kształcenia na wszystkich poziomach studiów, w coraz bardziej atrakcyjnych dla młodzieży warunkach. Nie jest to bez znaczenia wobec rosnącej konkurencji na rynku kształcenia na poziomie wyższym. W najbliższym czasie warunki kształcenia, ale także pracy naukowej będą się nadal poprawiać, gdyż przygotowane są kolejne inwestycje, m.in. budowy Biblioteki Uniwersytetu Kazimierza Wielkiego, Collegium Humanisticum UMK, II etapu Regionalnego Centrum Innowacyjności na UTP.

Obok rozwoju bazy dydaktycznej szkoły wyższe regionu unowocześniały infrastrukturę badań naukowych. Najważniejszym przedsięwzięciem w tym zakresie jest trwająca od 2008 r. budowa Krajowego Laboratorium Fizyki Atomowej, Molekularnej i Optycznej na UMK, przygotowana budowa Interdyscyplinarnego Centrum Nowoczesnych Technologii UMK oraz laboratoriów badawczych w ramach II etapu Regionalnego Centrum Innowacyjności na UTP. W 2008 r. odwołując się do uznanych w świecie dokonań toruńskiej szkoły konserwacji zabytków kultury przedstawiono ideę budowy Centrum Konserwacji Zabytków w Toruniu.

Specyficzną a zarazem unikalną w kraju placówką kształcenia jest bydgoskie Centrum Szkolenia Sił Połączonych Paktu Północnoatlantyckiego (Joint Forces Training Center NATO) wzniesione w latach 2005-2008. Zadaniem Centrum jest szkolenie oficerów z krajów członkowskich NATO i współdziałających w misjach Partnerstwa dla Pokoju.

Miasta Bydgoszcz i Toruń świadczą mieszkańcom całego województwa, w licznych przypadkach mieszkańcom kraju, specjalistyczne usługi w zakresie leczenia. W ostatnim czasie, placówki podległe samorządom lokalnym, samorządowi województwa, uzyskały poważne wsparcie inwestycyjne z budżetu województwa, funduszy europejskich, w następstwie czego zmodernizowały swe obiekty, sale chorych, bloki operacyjne, laboratoria analityczne, ale w szczególności unowocześniły wyposażenie techniczne, procedury badań diagnostycznych i terapii, nierzadko przy wykorzystaniu technologii informatycznych. Uznawaną w kraju marką ma Centrum Onkologii w Fordonie (Bydgoszczy), Centrum Wysokospecjalistycznej Diagnostyki Obrazowej oraz Operacji Zaćmy w Szpitalu Miejskim im. dr E. Warmińskiego w Bydgoszczy, Bydgoskie Centrum Diabetologii i Endokrynologii. Bydgoskie Wojewódzkie Szpitale im. dr A. Jurasza oraz im. dr J. Bizuela a także Wojewódzki Szpital im. L. Rydygiera w Toruniu stały się klinikami uniwersyteckimi, co służy poprawie jakości usług świadczonych przez te placówki, podnosi ich prestiż.

Uznane w świecie medycznym dokonania naukowe kadry lekarskiej powiązanej z Collegium Medicum prezentują Bydgoszcz jako ważny ośrodek rozwoju nauk medycznych, miasto jest miejscem spotkań naukowych lekarzy z kraju i świata, jest postrzegane jako ośrodek specjalistycznego leczenia.

Bydgoszcz i Toruń są uznanymi w kraju, w Środkowej Europie, ośrodkami aktywności kulturalnej. W latach 2005-2008 zlokalizowane w nich instytucje kultury, zwłaszcza te decydujące o kulturalnym obliczu tych miast i będące kulturową ich marką, zasilono poważnymi nakładami finansowymi przeznaczonymi na ich modernizację, a w jej następstwie wzbogacenie ich oferty programowej, poprawę warunków z jej korzystania..

W latach 2005-2007 dokonano renowacji Filharmonii im. J.I. Paderewskiego – Centrum Muzyki Europy Środkowej i Wschodniej. W jej ramach zmodernizowano salę koncertową (nowe podesty dla chóru i muzyków, nowe instrumenty, wymieniono fotele, zainstalowano klimatyzację), salę prób i część administracyjną. Uruchomiono Elektroniczne Centrum Wspomagania Informacji jako ośrodek dystrybucji informacji i promocji kultury, funkcjonujący w światowej sieci instytucji kultury muzycznej.

W podobnym czasie unikatowy wystrój zewnętrzny, nowe możliwości prezentacji twórczości teatralnej, zwłaszcza adresowanej do dzieci i młodzieży, uzyskał poprzez modernizację swej infrastruktury i otoczenia Teatr Baj Pomorski w Toruniu, jedyny teatr lalkowy w województwie.

W 2006 r. otwarto w Bydgoszczy nową placówkę muzealną – Muzeum Kanału Bydgoskiego, jedno z zadań Programu Rewitalizacji Bydgoskiego Węzła Wodnego, istotnego elementu dużego projektu rewitalizacji i aktywizacji międzynarodowej drogi wodnej E70. Zakończono dwa z czterech etapów rewitalizacji Wyspy Młyńskiej w Bydgoszczy.

Nową instytucją kultury, o unikatowej architekturze jest powstałe w latach 2005-2008, jedyne w regionie i jedno z nielicznych w kraju, Centrum Sztuki Współczesnej „Znaki Czasu” w Toruniu.

Systematyczne wzmacnianie infrastruktury funkcji kulturalnej Bydgoszczy i Torunia umożliwia wzbogacanie oferty programowej poszczególnych instytucji, kontynuowanie tradycyjnych pozycji ich programów jak konkursów, festiwali, przeglądów itp. wydarzeń muzycznych, teatralnych,

operowych, prezentacji sztuk plastycznych i wielu innych form aktywności kulturalnej, poprzez które rozpoznawane są oba miasta i powodu których są one licznie odwiedzane.

Inną kategorią infrastruktury miejskiej budującą metropolitalny wizerunek aglomeracji Bydgoszczy i Torunia jest ich infrastruktura kultury fizycznej i sportu. W latach 2007-2008 zmodernizowano Stadion Miejski im. Z. Krzyszkowiaka (b. WKS Zawisza) w Bydgoszczy, który uzyskując akredytację Międzynarodowej Federacji Lekkiej Atletyki może być areną zawodów lekkoatletycznych rangi mistrzostw świata. Zawody rangi europejskiej odbywały się na nim już wcześniej. Oddana do użytku w 2002 r. hala sportowa Łuczniczka była areną zawodów Ligi Światowej w Siatkówce, Mistrzostw Europy w Koszykówce i wielu innych zawodów sportowych z udziałem sportowców zagranicznych i krajowych. Władze miasta Bydgoszczy zabiegają, bezpośrednio wspierają organizację imprez sportowych rangi światowej i europejskiej, traktując je jako bardzo skuteczną promocję miasta, czerpiąc korzyści z goszczenia w nim tysięcy gości. Podobną strategię postępowania przyjęły władze miasta Torunia, W latach 2007-2008 infrastruktura sportowa miasta Torunia wzbogaciła się o drugą płytę sztucznego lodowiska, które po modernizacji było areną zawodów rangi mistrzostw świata w hokeju na lodzie. W 2009 r. oddano w Toruniu do użytku najnowocześniejszą w Europie motoarenę zawodów motocyklowych na żużlu.

Okres 2005-2008 był tak w Bydgoszczy, jak i Toruniu czasem rozwoju infrastruktury obsługi przyjezdnych. Otwarto w miastach liczne hotele, w tym obiekty oferujące najwyższy w regionie standard obsługi gości (obiekty 3 i 4 gwiazdkowe). W 2005 r. rozpoczęło działalność Bydgoszcz Convention Bureau a od 2006 r. Convention Bureau Copernicus w Toruniu. Biura wspierają rozwój turystyki biznesowej, organizują spotkania kongresowe i konferencyjne. W 2006 r. rozpoczęło działalność Centrum Kongresowo-Konferencyjne w Bydgoszczy w gmachu Opery Nova.

Wyrazem metropolitalnych aspiracji jest rozwój w obu miastach wysoce specjalistycznych usług dla biznesu. W ostatnich latach Bydgoszcz stała się liczącym w kraju ośrodkiem outsourcingu, świadczenia usług głównie księgowych, finansowych itp. za pośrednictwem Internetu, tego rodzaju usługi świadczą m.in.: Alcatel-Lucent Bydgoszcz, Teleplan Polska w Bydgoszczy, w Toruniu Outsourcing Solutions. Krajowym centrum usług ubezpieczeniowych stał się Toruń, będący siedzibą wielu spółek brokerskich jak: Mentor, Energo Inwest Broker, Nord Partner, FST Management, Donoria, Maximus Broker, Alfa Brokers, Polonia Broker, w Bydgoszczy Spółka Brokerska Odys.

Innymi przedsięwzięciami wzmacniającymi potencjał gospodarczy miast są powstałe w ostatnim czasie: Regionalne Centrum Wspierania Innowacji i Transferu Technologii TARR S.A. w Toruniu (2004-2006), Park Przemysłowy w Bydgoszczy i Bydgoski Klaster Przemysłowy (2006 r.), Biznes Park Elana w Toruniu (2009 r.), Klaster Teleinformatyczny ICT Copernicus (2007 r.), Akademickie Inkubatory Przedsiębiorczości na uczelniach wyższych, na WSB w Toruniu (2005), na UMK (2008 r.) przy WSG (2006 r.). W 2006 r. w podtoruńskiej gminie Łysomice wyznaczono obszar Specjalnej Strefy Ekonomicznej, której zlokalizowały się liczne, głównie japońskie firmy branży elektronicznej, od 2009 r. warunki Specjalnej Strefy Ekonomicznej oferuje Park Przemysłowy w Bydgoszczy.

Bydgoszcz i Toruń zapisują się na mapie kraju jako centra wystawienniczo-targowe. W budowie jest Bydgoskie Centrum Targowo-Wystawiennicze usytuowane na terenie Myślęcińskiego Parku Kultury i Wypoczynku. Centrum będzie miejscem organizacji przedsięwzięć wcześniej lokalizo-

wanych w obiekcie WKS Zawisza. Miejszem wystaw i targów w Toruniu jest od 2004 r. Centrum Targowe Park, mieszczące się w zabytkowym obiekcie z 1928 r., ówczynie największej w Polsce hali wystawienniczej.

Realizując zadania postawione Kolegium B-TOM przygotowano:

- studium planistyczne zagospodarowania przestrzennego w granicach B-TOM (2004-2007). Było to przedsięwzięcie wykonane w ramach międzynarodowego projektu planistycznego Defris, finansowanego z Inicjatywy Europejskiej Interreg III B Morza Bałtyckiego, jest wkładem do planu zagospodarowania przestrzennego województwa.
- projekt znany jako BiT City, będący zbiorem zadań realizowanych przez samorzady miast Bydgoszczy i Torunia, samorząd województwa i innych partnerów. W 2008 r. wdrożono pierwszy element BiT City jakim jest bilet aglomeracyjny, zaawansowane są prace nad projektem Kolei Metropolitalnej zintegrowanej z systemami transportu miejskiego Bydgoszczy i Torunia. BiT City jest projektem indywidualnym Programu Operacyjnego Infrastruktura i Środowisko 2007-2013.
- Projekt Zakładu Termicznego Przekształcania Odpadów Komunalnych dla B-TOM, który jest projektem indywidualnym Programu Operacyjnego Infrastruktura i Środowisko 2007-2013. Przedsięwzięcie obejmuje stworzenie spójnych systemów gospodarki odpadami dla miast Bydgoszczy, Torunia oraz gmin okalających wraz z budową instalacji do termicznego przekształcania odpadów o wydajności 180 tys. ton/rok z odzyskiem energii.
- Akcje promocyjne wyjaśniające ideę współdziałania Bydgoszczy i Torunia na rzecz budowy wspólnej aglomeracji m.in.: wydano mapę turystyczną okolic Torunia i Bydgoszczy obejmującą obszary możliwego B-TOM (w skali 1:75 000,1000 szt.), kolorowe mapy ściennie (w formacie B1, 100 szt.), album prezentujący walory i atrakcje B-TOM (3000 szt.), przewodnik krajoznawczy „Toruń – Bydgoszcz”, (5000 szt.), audycje promocyjne w Radiu Eska, w formie wystawy podczas krajowej konferencji naukowej „Aglomeracje miejskie w strukturze osadniczej kraju i regionu” w WSG w Bydgoszczy (5-7.12.2007) i inne.

Postulat strategii dotyczący rozwoju połączeń komunikacyjnych zapewniających dobrą dostępność do innych ośrodków krajowych i europejskich był podjęty, niemniej efekty są w tym zakresie niewielkie. Zrealizowane w ramach ZPORR inwestycje w Porcie Lotniczym Bydgoszcz umożliwiły wzrost świadczonych w nim usług przewozowych. Dotarcie autostrady A-1 do węzła Nowe Marzy, poprawiło dostępność do województwa pomorskiego, do побереża Bałtyku i portu żeglugi promowej w Gdyni. Warunki dostępności tak drogowej jak i kolejowej do innych ośrodków krajowych i województw nie zmieniły się.

Rozwój funkcji metropolitalnych w ośrodkach centralnych województwa, dynamicznie rozwijająca się funkcjonalna aglomeracja miejska kreuje problemy w bezpośrednim zapleczu miast centralnych, w strefie ich funkcjonalnego oddziaływania. Umacnianie się funkcji o charakterze metropolitalnym, zwłaszcza usługowych, skutkuje dyslokacją niektórych branż gospodarki w zapleczu miast (dyslokacja przemysłu wcześniej usytuowanego często w obszarach centralnych miast, dyslokacja starych i lokalizacja nowych firm logistycznych), a także dyslokacja rezydencjonalna zamożniejszych grup mieszkańców Bydgoszczy i Torunia w ich zapleczu, wytwarzają silne gospodarcze i społeczne powiązania tych miast z otoczeniem. Wyraźnie zarysowane tendencje urbanizacji centralnej części województwa, kształtowanie się typowej dla aglomeracji miejskiej struktury gospodarki, wymagają ustanowienia odpowiedniego układu transportowego, zapewnia-

jącego obecny i przyszły rozwój samej aglomeracji i powiązanego z nią regionu. Zdecydowanego przyspieszenia wymagają prace planistyczne nad zarysowaniem optymalnej struktury przestrzenno-funkcjonalnej tego obszaru, układu transportowego (kolejowego i drogowego), rozwiązania już trudnego problemu transportu publicznego warunkującego sprawne funkcjonowanie aglomeracji jako bieguna wzrostu całego kujawsko-pomorskiego regionu.

Strategia Rozwoju Województwa będąc ukierunkowaną na poprawę poziomu życia mieszkańców postuluje rewitalizację osadnictwa, rewitalizację rozumianą znacznie szerzej aniżeli wcześniej, gdy łączono ją z działaniami remontowo-konserwatorskimi zabytkowej architektury i urbanistyki (dz. 2.1.2.). Inicjowanie rewitalizacji pojmowanej we właściwym zakresie, jako procesu odnowy w wielu sferach, a zwłaszcza społeczno-gospodarczej zdegradowanych części miast, było i jest nadal bardzo trudne, zarówno z powodu niewystarczających środków finansowych jak i braku doświadczenia w zakresie jej planowania i wykonania.

Od 2004 r. samorządy lokalne i inni zainteresowani działaniami rewitalizacyjnymi w miastach, mogli skorzystać ze wsparcia finansowego i metodycznego Zintegrowanego Programu Operacyjnego Rozwoju Regionalnego²⁸. Zadania rewitalizacyjne wsparte przez ZPORR były swego rodzaju ćwiczeniem przygotowującym do znacznie bogatszej propozycji RPO WK-P na lata 2007-2013. Przykładami tego rodzaju zadań wykonanych w latach 2005-2008 są:

- Rewitalizacja zabytków architektury miasta Chełmna, w ramach, której wykonano prace konserwatorskie zabytkowych murów miejskich i zabytkowych kościołów,
- Rewitalizacja Rynku Nowomiejskiego starego miasta w Toruniu, w ramach której przywrócono historyczną estetykę tego rynku. Ponadto główne ciągi komunikacyjne na starym mieście w Toruniu objęto monitoringiem wizyjnym zwiększając poczucie bezpieczeństwa mieszkańców i gości miasta,
- Rewitalizacja Golubskiej Starówki, w zakresie odnowy nawierzchni rynku i ulic przyległych, modernizacji infrastruktury technicznej podziemnej i naziemnej, prac konserwatorskich w obiektach o znaczeniu historycznym,
- Rewitalizacja Zamku Golubskiego, obejmująca zadania remontowo-inwestycyjne budowli zamku (modernizacja infrastruktury technicznej obiektu, odnowa wielu pomieszczeń, wymiana pokryć dachowych), prace na podzamczu (restauracja fosy, remonty parkingu i dróg dojazdowych),
- Rewitalizacja Wyspy Młyńskiej w Bydgoszczy, w ramach jej 1 etapu wykonano: renowację budynku przy ul. Mennica 6 i jego adaptację na Centrum Pracy i Przedsiębiorczości, konserwację nadbrzeży, budowę 3 kładek udostępniających wyspę z miasta, odtworzenie tzw. Międzywodzia,
- Odnowa połączona z modernizacją zabytkowych budynków przy ul. Mickiewicza, w części historycznej Starego Miasta Grudziądz, w ramach szerszego programu rewitalizacji miasta,
- Włączenie byłej jednostki wojskowej w strukturę urbanistyczną miasta Świecia, powiązanie sieci infrastruktury technicznej, adaptacje budynków wcześniej w użytkowaniu militarnym do użytkowania cywilnego, min. na potrzeby administracji, zamieszkania, świadczenia usług (2009 r. - 10 podmiotów gospodarczych).

Powyższe przykłady ilustrują, że rewitalizacja była rozumiana w kontekście działań naprawczych w sferze architektury i urbanistyki, infrastruktury technicznej i ochrony środowiska.

²⁸ ZPORR, Działanie 3.3 Zdegradowane obszary miejskie, przemysłowe i powojenne.

Przykładami udanych rewitalizacji gospodarczych są w województwie kujawsko-pomorskim rewitalizacje terenów przemysłowych, polegające na ich adaptacji do funkcji usługowych, głównie handlowych. Prezentują je kompleksy usługowe *Galeria Fokus Park* w Bydgoszczy, *Galeria AMC (Bumar)* w Toruniu, *Wzorcownia* we Włocławku, sfinansowane bezpośrednio przez zainteresowane podmioty gospodarcze.

Działania ukierunkowane na odnowę osadnictwa zostały zaplanowane w Regionalnym Programie Operacyjnym Województwa Kujawsko-Pomorskiego na lata 2007-2013, w którym występuje 7. oś priorytetowa: *Wspieranie przemian w miastach i w obszarach wymagających odnowy*, z budżetem ponad 85 mln Euro. Zarząd Województwa Kujawsko-Pomorskiego przyjął oryginalny i zarazem unikalny w skali kraju sposób rozdysponowania ponad 70 mln z tej kwoty. Każde z uprawnionych 32 miast województwa²⁹ na podstawie przyjętego algorytmu podziału otrzymało do dyspozycji określoną kwotę z budżetu działania 7.1. RPO WK-P na lata 2007-2013³⁰. Fundusze te są dostępne na podstawie odpowiednio sporządzonego Lokalnego Programu Rewitalizacji (LPR) miasta. Oceny LPR poszczególnych miast dokonywał Departament Polityki Regionalnej i Komisja ds. oceny Lokalnych Programów Rewitalizacji powołana przez Zarządzenie Nr 10/09 Marszałka Województwa Kujawsko-Pomorskiego z dnia 17 marca 2009 r. w sprawie powołania Komisji ds. oceny Lokalnych Programów Rewitalizacji oraz określenia Regulaminu Pracy Komisji ds. późn. zm. Liczne, uprawnione do tego miasta przystąpiły do realizacji swych LPR. Podobnie jak w przypadku miast, począwszy od 2004 r. istotnym bodźcem dla rewitalizacji miejscowości wiejskich województwa były fundusze europejskie, dostępne w ramach Planu Rozwoju Obszarów Wiejskich 2004-2006. Plan ten zawierał m.in. działanie 2.3. *Odnowa wsi oraz zachowanie i ochrona dziedzictwa kulturowego*. W okresie 2005-2007 w miejscowościach wiejskich województwa kujawsko-pomorskiego samorządy lokalne (i 1 instytucja kultury) zrealizowały 123 projekty dotyczące odnowy obiektów użyteczności publicznej, często o zabytkowym charakterze, które dofinansowano środkami europejskimi w kwocie 20,4 mln zł.

Kujawsko-pomorski komponent Programu Rozwoju Obszarów Wiejskich (PROW) 2007-2013, podobnie jak wcześniejszy, zawiera działanie kierunkowe „Odnowa i rozwój wsi”. Jego celem jest poprawa jakości życia na obszarach wiejskich, w tym poprzez odnowę obiektów pełniących funkcje publiczne, służących promocji obszarów wiejskich, propagowaniu i zachowaniu dziedzictwa historycznego, tradycji, sztuki oraz kultury. Projekty przygotowane do dofinansowania w ramach tego działania winny być ujęte w Planie Odnowy Miejscowości, opracowanym przez gminę. Jedna miejscowość wiejska, w tym miasto do 5 tys. mieszkańców, może uzyskać maksymalne wsparcie w wysokości 500 tys. zł. Ponieważ w przypadku tych miast jest to kwota niższa od tej, którą otrzymałyby one gdyby były objęte algorytmem podziału zastosowanym dla miast większych, Zarząd Województwa zdecydował o wyrównaniu ujawnionych dysproporcji tworząc fundusz w kwocie 2,7 mln zł przeznaczony dla 13 miast województwa do 5 tys. mieszkańców³¹. Aktualna alokacja na działanie „Odnowa i rozwój wsi” w województwie kujawsko-pomorskim wynosi: 83 mln zł, dotąd podpisano 133 umowy o przyznanie pomocy na kwotę 41,8 mln zł.

²⁹ Miasta województwa o liczbie mieszkańców powyżej 5 tys. Liczba 5 tys. mieszkańców wynika z linii demarkacyjnej pomiędzy ZPORR a SPO Restrukturyzacja i Modernizacja Sektora Żywnościowego oraz Rozwój Obszarów Wiejskich. Załącznik nr VII „Indykatywny podział środków w ramach działania 7.1.” do Uszczegółowienia RPO W K-P na lata 2007-2013, przyjętego uchwałą nr 75/963/07 Zarządu Województwa Kujawsko-Pomorskiego z dnia 14 listopada 2007 r. późniejszymi zmianami.

³¹ Uchwałą Nr 9/109/10 Zarządu Województwa Kujawsko-Pomorskiego z dnia 2 lutego 2010 r. w sprawie przyjęcia Regulaminu Funduszu dla miast do 5 tys. mieszkańców na realizację projektów w zakresie rewitalizacji.

Działanie 2.2. Rozwój infrastruktury technicznej

Strategiczne postulaty rozwoju infrastruktury technicznej są następstwem: słabej dostępności komunikacyjnej regionu z zewnątrz, niezadowalającej spójności i użyteczności funkcjonalnej wewnętrznych sieci transportowych, potrzeby unowocześnienia infrastruktury komunalnej i ochrony środowiska, poczucia braku bezpieczeństwa na terenach zagrożonych powodzią. Odpowiedni stan rozwoju infrastruktury technicznej, w szczególności transportowo-telekomunikacyjnej i ochrony środowiska, w istotnej mierze decyduje o konkurencyjności inwestycyjnej województwa, wyznacza standard życia mieszkańców, sprzyja utrzymywaniu wysokiej jakości środowiska przyrodniczego.

Centralne położenie województwa kujawsko-pomorskiego w Polsce, pomostowe w środkowej Europie, winno być źródłem określonych korzyści pochodnych renty położenia geograficznego. Warunkuje je ujęcie węzłów komunikacyjnych regionu w strukturze przestrzennej krajowego systemu komunikacyjnego (2.2.1. Poprawa dostępności komunikacyjnej regionu).

Krajowy system transportu drogowego, prowadzony w korytarzach transportowych TEN-T, jest w trakcie budowy, stąd strategiczny postulat województwa dotyczący wyraźnej poprawy drogowej dostępności województwa z zewnętrznego otoczenia dokona się w przyszłości poprzez realizację rządowego Programu Budowy Dróg Ekspresowych i Autostrad. W trakcie jej budowy jest ujęta w tym programie budowa autostrady A1, która umożliwi powiązania krajowe i międzynarodowe regionu kujawsko-pomorskiego w relacjach północ-południe. W końcu 2008 r. udostępniono do użytkowania pierwszy w granicach województwa odcinek A1 o długości 23,7 km (od granicy województwa do miejscowości Nowe Marzy). Korzystanie z niego już teraz przyspiesza połączenie regionu z Trójmiastem (województwem pomorskim) i za pośrednictwem żeglugi promowej z krajami nad M. Bałtyckim. W toku budowy jest odcinek A1, od Nowe Marzy do węzła Lubicz pod Toruniem (62,4 km), w przygotowaniu jest inwestycja kolejnego odcinka A1 w kierunku Włocławka. Nieznane są terminy budowy dróg ekspresowych S5 i S10, które w obecnej wersji programu rządowego nie występują jako zadania podstawowe (S5 może 2013?). Remonty i modernizacje najbardziej zniszczonych odcinków ich obecnych odpowiedników, dróg krajowych nr 5, nr 10, a także ważnej w relacjach międzyregionalnych drogi nr 15, poprawiają lokalnie warunki przejazdu, ale w niewielkim stopniu zmieniają warunki międzyregionalnej dostępności kujawsko-pomorskiego z zewnątrz.

Postulatem strategii jest poprawa dostępności województwa kujawsko-pomorskiego z zewnątrz transportem kolejowym. W minionym okresie nie wykonano oczekiwanych inwestycji przystosowania głównych linii kolejowych (linie o nr: 18, 131 i 353) dla wyższych aniżeli obecnie możliwych prędkości przejazdu (120-160 km/h, 200 km/h). Nie podjęcie tych inwestycji ogranicza obsługę głównych ośrodków życia społeczno-gospodarczego województwa kujawsko-pomorskiego w ramach kolejowych połączeń międzyregionalnych (przewozy InterCity).

Istotne znaczenie dla zwiększenia dostępności regionu kujawsko-pomorskiego z otoczenia zewnętrznego ma działalność regionalnego Portu Lotniczego im. I. J. Paderewskiego w Bydgoszczy. W 2004 r. oddano do użytku terminal lotniczego dworca pasażerskiego, w okresie następnym wykonano niezbędne inwestycje dotyczące bezpieczeństwa, ogrodzenie z elektronicznym systemem wykrywania naruszenia chronionego obszaru, zakupiono urządzenia do kontroli bagażu oraz sprzęt niezbędny do pełnego zabezpieczenia przeciwpożarowego (koszt inwestycji 19,9 mln zł). W 2004 r. bydgoski Port Lotniczy odprawił 26 tys., natomiast w 2008 r. ich liczba wy-

niosła już 280 tys. pasażerów. W 2004 r. z Bydgoszczy podróżowano w kierunkach Warszawy i Londynu, obecnie w ofercie znajdują się połączenia z: Warszawą, Londynem, Liverpoolem, Birmingham, Dublinem oraz Düsseldorfem. Ponadto oprócz lotów regularnych w ofercie portu są usługi czarterowe do Turcji, Tunezji oraz Egiptu.

Tabela 10: Dynamika ruchu pasażerskiego w Porcie Lotniczym w Bydgoszczy

Wskaźniki	Jednostki miary	2004	2005	2006	2007	2008	2009
Ruch pasażerów w porcie lotniczym (przyloty i odloty)	tys. osób	26,1	38,7	134,1	179,7	280,1	275,3
Dynamika liczby przewiezionych pasażerów (rok poprzedni =100%)	%	100	148	346	134	155	91

Źródło: Port Lotniczy w Bydgoszczy.

Samorząd województwa docenia znaczenie portu lotniczego dla rozwoju regionu, stąd wspiera jego rozbudowę. Jest on projektem kluczowym RPO WK-P 2007-2013 (Zintegrowany projekt inwestycyjny rozwoju funkcji usługowych portu lotniczego w Bydgoszczy w ramach węzła komunikacyjnego aglomeracji bydgosko-toruńskiej, wartość całkowita projektu 46 mln Euro, dofinansowanie ze środków RPO 23,4 mln Euro).

Reakcją na postulat strategii odnoszący się do rozwoju funkcji transportowych dróg wodnych, jest inicjatywa przywrócenia żeglugi na śródlądowej drodze wodnej E 70. W 2009 r. sześć samorządów województw, w tym kujawsko-pomorskiego, przez które przebiega droga wodna E 70, zleciło wykonanie koncepcji programowo-przestrzennej rewitalizacji żeglugi na szlaku obejmującym odcinki: Odry, Warty, Noteci, Kanał Bydgoski, dolnej Wisły, Nogatu, Szkarpany oraz Zalew Wiślany (droga wodna E 70 na terenie Polski).

Innym przedsięwzięciem ważnym dla aktywizacji żeglugi na E 70 jest lokalny Program Rewitalizacji Bydgoskiego Węzła Wodnego (152 zadania inwestycyjne). W ramach programu zakończone zostały dwa z czterech etapów rewitalizacji Wyspy Młyńskiej. Wartość zrealizowanych inwestycji w ramach rewitalizacji Wyspy Młyńskiej w latach 2006–2009 wyniosła 41 mln zł, z czego 15,8 mln zł stanowiły środki EFRR i Mechanizmu Finansowego EOG. Ponadto, ze środków budżetu miasta Bydgoszczy zmodernizowano w latach 2007 – 2008 przystań wodną KS Gwiazda (wartość inwestycji: 2,5 mln zł).

Dla województwa kujawsko-pomorskiego, podobnie jak dla każdego innego regionu, podstawowym warunkiem jego rozwoju jest spójny przestrzennie, funkcjonalny i bezpieczny system transportowy, zintegrowany z systemem w otoczeniu. Strategia postuluje szereg przedsięwzięć ulepszających stan tego systemu, tak aby był ważnym czynnikiem aktywizacji gospodarczej, ułatwiał mobilność przestrzenną ludności, był przyjazny dla środowiska (2.2.2. Unowocześnienie układów transportowych wewnątrz regionalnych).

Do najważniejszych inwestycji wykonanych na drogach krajowych w granicach województwa należą: południowa obwodnica Torunia w ciągu przyszej drogi S-10 (długość: 12,5 km, realizacja: 2003–2005, koszt: 89,2 mln zł), odcinek drogi S-5 Bydgoszcz – Stryżek (5,5 km, 2005–2007 r., 73 mln zł). Oddanie do użytku odcinka drogi S-5 Stryżek – Białe Błota (10,4 km) planowane jest w 2010 r. W przebiegu drogi S-5 wykonano obwodnicę miasta Szubina (5,7 km,

2005-2006, 50,8 mln zł). W okresie objętym raportem wyremontowano i przebudowano 11,7 km drogi krajowej nr 1 oraz 9,7 km drogi krajowej nr 15. W ciągu drogi krajowej nr 1 wykonano obwodnicę miasta Kowala (4,3 km, 2006-2007), remont mostu na Wiśle w Chełmnie (2006 – 2008) oraz remont i modernizację tej drogi w granicach miasta Włocławka (2007 – 2008, 9,4 mln zł, w tym 9 mln zł z budżetu państwa).

Postulatem o strategicznym znaczeniu w odniesieniu do dróg wojewódzkich, a także powiatowych, są inwestycje naprawy ich nawierzchni i odnowy oraz budowa nowych odcinków o charakterze obwodnic miejscowości. Wzrost środków w dyspozycji Zarządu Dróg Wojewódzkich, także zarządów dróg powiatowych, nastąpił po 2004 r. i wyraził się znaczącym wzrostem nakładów, zwłaszcza na inwestycje odnowy mocno zużytych odcinków dróg. W latach 2005-2009 łączne nakłady na drogi wojewódzkie wyniosły prawie 490 mln zł, w tym nakłady na bieżące utrzymanie dróg w gotowości użytkowej 77 mln zł. Wykonano inwestycje i odnowy dróg o łącznej długości 254 km oraz utrwalenie powierzchniowe na łącznej długości 666 km, wykonano remonty 25 obiektów mostowych i przepustów.

Tabela 11: Roboty wykonane na drogach wojewódzkich w latach 1999-2009

Wskaźnik /miernik	2000	2001	2002	2003	2004	2005	2006	2007	2008	2009
Odnowy i inwestycje w km	93,147	52,857	26,911	22,070	21,331	31,564	41,138	32,769	85,000	64,011
Powierzchniowe utrwalenia w km	58,775	76,196	50,690	29,077	62,115	52,136	154,831	178,439	152,115	128,776
Naprawione obiekty mostowe i przepusty	9	5	10	8	3	6	6	6	4	3

Źródło: Zarząd Dróg Wojewódzkich w Bydgoszczy.

Tabela 12: Nakłady finansowe na drogi wojewódzkie wydatkowane przez ZDW

Wskaźnik miernik	1999	2000	2001	2002	2003	2004	2005	2006	2007	2008	2009
Nakłady ogółem w mln zł	31,8	39,5	38,8	36,0	37,8	29,5	56,4	60,8	70,8	138,4	163,3
w tym na bieżące utrzymanie dróg	13,1	12,4	13,5	10,9	9,9	9,9	10,9	13,5	15,8	18,8	18,0

Źródło: Zarząd Dróg Wojewódzkich w Bydgoszczy.

Ważnym źródłem finansowego wsparcia inwestycji drogowych był ZPORR. W latach 2004-2008 środkami ZPORR współfinansowano przebudowę dróg wojewódzkich nr 240 oraz nr 251, budowę trasy zbiorczej Droga Łąkowa w Grudziądzu oraz budowę obwodnicy miasta Wąbrzeźna. Przebudowa dróg wojewódzkich nr 240 Chojnice – Tuchola – Świecie oraz nr 251 Kaliska – Inowrocław poprawiła na nich warunki przejazdu, jego bezpieczeństwo, zwiększyła spójność regionalnej sieci drogowej (droga nr 240: 10,47 km, 8,9 mln zł, w tym 6,4 mln zł EFRR, droga nr 251: 15,04 km, 24,5 mln zł, w tym 17 mln zł EFRR). Droga Łąkowa w Grudziądzu usprawniła wewnętrzną przejezdność tego miasta, przejęła ruch tranzytowy wcześniej w jego centrum, udostępniła nowe tereny inwestycyjne (wybudowano 0,58 km, zmodernizowano 1,96 km, 34,3 mln zł, w tym 24,9 mln zł EFRR). Podobne znaczenie ma nowa obwodnica drogowa miasta Wąbrzeźna, którego centrum zostało uwolnione od uciążliwego tranzytu samochodowego (7,7 km, 26,3 mln zł, w tym 15,6 mln zł EFRR).

W świetle zaniedbań z przeszłości, zakres niezbędnych interwencji na drogach wojewódzkich, i nie tylko wojewódzkich, pozostaje nadal bardzo duży. Efekty wykonanych działań wydają się niewielkie wobec tempa zużywania się dróg przez dynamicznie wrastające ich obłożenie ruchem pojazdów.

Tabela 13: Zarejestrowane w województwie pojazdy samochodowe

Wskaźnik miernik	2000	2001	2002	2003	2004	2005	2006	2007	2008
Pojazdy samochodowe w tys.	691,9	673,1	749,4	767,3	804,2	741,7	816,5	898,5	1050,7

Źródło: Rocznik Statystyczny Województw 2001, 2002, 2003, 2004, 2005, 2006, 2007, 2008,

Warto zauważyć, że spójność przestrzenna i jakość techniczna dróg w regionie są traktowane jako priorytet zarówno w polityce samorządu województwa, jak i samorządów lokalnych. Wyrazem takiego traktowania dróg są wzrastające nakłady finansowe w budżetach samorządów, poszukiwanie ich w źródłach zewnętrznego wsparcia, w kontraktach wojewódzkich, programach rządowych, programach zasilanych funduszami europejskimi.

W 2008 r. uruchomiono Narodowy Program Przebudowy Dróg Lokalnych 2008-2011. W roku 2009 w ramach tego programu zrealizowano w kujawsko-pomorskim 55 zadań inwestycyjnych, 21 na drogach powiatowych i 34 na drogach gminnych, o łącznej długości 173 km, w tym 109,8 km głównie przebudowy dróg powiatowych i 63,5 km przebudowy dróg gminnych. Dotacja rządowa do tych inwestycji wyniosła 62,2 mln zł. W 2010 r. zaplanowano w kujawsko-pomorskim przebudowę 14 odcinków dróg powiatowych o łącznej długości 77,5 km i 24 odcinki dróg gminnych o łącznej długości 53,3 km.

W nadchodzących latach głównym źródłem finansowania inwestycji drogowych w województwie będzie RPO WK-P na lata 2007-2013. W latach 2010-2011 z budżetu tego programu oraz budżetu województwa będzie realizowany program inwestycyjny na drogach wojewódzkich, obejmujący 8 dużych zadań, mających zwiększyć spójność drogową regionu w kontekście dostępności węzłów autostrady A1, powiązania autostrady z przyszłą drogą ekspresową S5 oraz poprawić warunki przejazdu i jego bezpieczeństwo.

Głównym postulatem strategii w odniesieniu do infrastruktury kolejowej w regionie kujawsko-pomorskim jest poprawa stanu technicznego podstawowych linii kolejowych, zwłaszcza ich torów, dla zwiększenia prędkości przejazdu pociągów. Wykonanie tego postulatu jest ważne dla włączenia województwa do systemu przewozów międzyregionalnych, ale również w relacjach lokalnych, gdyż w tych relacjach czas przejazdu wydaje się mieć jeszcze większe znaczenie. Postulat ten nie został przez zarządcę liniami kolejowymi w granicach województwa wykonany, co w istotnym stopniu warunkuje politykę samorządu województwa w zakresie organizacji usług transportu publicznego na obszarze województwa. Mimo tego ograniczenia samorząd województwa postanowił poprawić standard podróżowania w regionie poprzez zakupy i przekazanie regionalnym przewoźnikom do eksploatacji nowoczesnego taboru. W latach 2005–2008 zakupiono 13 autobusów szynowych oraz 5 nowoczesnych wagonów kolejowych. W dniu 30 listopada 2008 r. samorząd województwa zawierając z Konsorcjum PCC Rail SA Arriva Polska Sp. z o.o. umowę na świadczenie usług publicznych w zakresie regionalnych kolejowych przewozów pasażerskich, zapoczątkował stosowanie mechanizmu rynkowego wyboru podmiotu świadczącego te usługi.

Zaawansowany we wdrożeniu projekt uruchomienia zintegrowanego transportu publicznego w obszarze funkcjonalnym aglomeracji Bydgoszczy i Torunia (BiT City) jest realizacją licznych postulatów strategii rozwoju województwa:

- wzmocnienia procesu integracji węzłów regionalnego bieguna wzrostu społeczno-gospodarczego jakim jest aglomeracja Bydgoszczy i Torunia,
- stworzenia nowoczesnego, intermodalnego systemu transportu publicznego, racjonalnie rozwiązującego problemy przemieszczeń ludności na obszarach mocno zurbanizowanych,
- udostępnienia oferty usługowej ośrodków centralnych województwa mieszkańcom z ich otoczenia.

Zintegrowany projekt BiT City jest zbiorem licznych jednostkowych zadań realizowanych przez samorządy miast Bydgoszczy i Torunia, samorząd województwa i innych partnerów, które będą współfinansowane z budżetu Programu Operacyjnego Infrastruktura i Środowisko na lata 2007-2013. W roku 2008 wdrożono pierwszy element BiT City jakim jest bilet aglomeracyjny. Organizacja zintegrowanego transportu publicznego w obszarze funkcjonalnym aglomeracji bydgosko-toruńskiej zakłada rewitalizację linii kolejowych wyłączonych z użytkowania, a ważnych punktu widzenia spójności obszaru obsługi. Podjęto decyzje o wznowieniu użytkowania szlaku kolejowego Bydgoszcz Główna-Uniśław-Chełmża. Rozważane jest połączenie kolejowe stacji Bydgoszcz Główna z Portem Lotniczym im. J.I. Paderewskiego.

Postulowane w strategii modernizację lotnisk lokalnych ukierunkowane na poprawę ich usług w minionym okresie nie były podjęte.

Postulat strategii dotyczący budowy dróg rowerowych w wymiarze regionalnym nie był podejmowany, natomiast znane są lokalne inwestycje ścieżek rowerowych równoległych do dróg publicznych, łączące miejscowości wiejskie z ich ośrodkami centralnymi (np. w gminie Kowalewo Pomorskie).Większym projektem tego typu zgłoszonym do realizacji w ramach RPO na lata 2007-2013 jest budowa systemu dróg rowerowych w powiecie toruńskim.

Postulatem strategii jest rozwój, poprawa stanu infrastruktury nazywanej także komunalną i w powiązaniu z nią mieszkalnictwa. Strategiczny charakter tej infrastruktury wynika z jej znaczenia dla rozwoju miast i ich bazy gospodarczej, ochrony środowiska przyrodniczego, uruchamiania źródeł energii przyjaznych dla środowiska. Inwestycje infrastruktury komunalnej są zadaniami planów rozwoju lokalnego, rozwoju poszczególnych sektorów gospodarki komunalnej samorządów lokalnych. Jako przedsięwzięcia na ogół bardzo kosztowne są wspierane finansowo środkami zewnętrznymi, województwa, krajowymi a w ostatnich latach także europejskimi.

Przedsięwzięciami, które realizowały powyższy postulat strategii w okresie 2005-2008, najczęściej były projekty inwestycyjne wsparte przez wojewódzki, krajowy Fundusz Ochrony Środowiska i Gospodarki Wodnej, samorząd województwa i jego Fundusz Wsparcia, projekty wsparte przez Zintegrowany Program Operacyjny Rozwoju Regionalnego oraz wspólnotowy Fundusz Spójności. Postulowane przez strategię inwestycje z zakresu komunalnej infrastruktury technicznej wpisują się w zakres zadań „Programu ochrony środowiska z planem gospodarki odpadami województwa kujawsko-pomorskiego do 2010 r.”. Program ten jest podstawowym instrumentem polityki ekologicznej samorządu województwa kujawsko-pomorskiego w okresie 2007-2010.

Realizując postulat strategii i programu kontynuowano inwestycje gospodarki wodno-ściekowej. W latach 2005-2008 tylko przy wykorzystaniu wsparcia Wojewódzkiego Funduszu Ochrony Środowiska i Gospodarki wodnej uruchomiono 33 oczyszczalnie ścieków dla jednostek osadniczych i zakładowych oraz 2 185 oczyszczalni przyzagrodowych. Rozwijając sieci kanalizacyjne wybudowano łącznie 1 037,1 tys. mb kanalizacji sanitarnej, 49,1 tys. mb kanalizacji deszczowej, 1 300 przepompowni ścieków o łącznej wydajności 8 tys. m³/godzinę oraz zlikwidowano 10 tys. szamb. Wybudowano lub zmodernizowano 738 tys. mb sieci wodociągowej wraz z przyłączami, zwiększono wydajność stacji uzdatniania wody pitnej o 1 261 m³/godzinę. Innymi źródłami finansowania tego rodzaju inwestycji obok środków własnych samorządów lokalnych były środki funduszu ochrony środowiska i gospodarki wodnej (narodowego, gminnych) oraz fundusze europejskie Fundusz Spójności (ISPA) i EFRR (ZPORR).

Więszymi inwestycjami realizowanymi w raportowanym okresie były przedsięwzięcia z zakresu gospodarki wodościekowej prowadzone w największych miastach regionu w Bydgoszczy i w Toruniu. Korzystając ze wsparcia jeszcze przedakcesyjnego programu ISPA w Toruniu zrealizowano zadanie inwestycyjne modernizacji stacji uzdatniania wody „Drwęca – Jedwabno”, wymieniono 17,3 km azbestowo-cementowych rur wodociągowych, wybudowano 243,8 km sieci kanalizacji sanitarnej i deszczowej oraz 44,2 km przyłączy kanalizacji sanitarnej, wybudowano 25 przepompowni i tłoczni ścieków sanitarnych oraz 5 podczyszczalni wód deszczowych (92,7 mln Euro, w tym z Funduszu Spójności 40,4 mln Euro). Od 2009 r. w aglomeracji toruńskiej (wodociągowo-kanalizacyjnej) realizowany jest drugi etap jej zagospodarowywania, w ramach którego już wybudowano 5,3 km sieci kanalizacji sanitarnej i tłocznej, 20,3 km sieci kanalizacji wodociągowej oraz 3 przepompownie ścieków (18,0 mln zł, w tym z Funduszu Spójności 12,0 mln zł).

W okresie 2004–2008 w Bydgoszczy wybudowano 12 km sieci wodociągowej oraz 71 km sieci kanalizacji sanitarnej, wymieniono 74,3 km azbestowo – cementowych rur wodociągowych, przeprowadzono renowację 65 km kolektorów kanalizacyjnych, 39,5 km magistral wodociągowych oraz zmodernizowano czynne ujęcie wody „Czyżkówko” (376,2 mln zł, w tym z Funduszu Spójności 168 mln zł).

Ze środków EFRR dostępnych za pośrednictwem ZPORR, w latach 2005-2008 zrealizowano szereg inwestycji porządkujących gospodarkę ściekową na terenach szczególnie wrażliwych. W gminie Kruszwicy nad jeziorem Gopło wybudowano 29,58 km sieci kanalizacji sanitarnej i 14 przepompowni ścieków (koszt zadania 5,2 mln zł, w tym z EFRR: 2,5 mln zł). W mieście i gminie Tuchola wybudowano i zmodernizowano 18,5 km sieci wodociągowej, 12,18 km sieci kanalizacji sanitarnej i deszczowej, zmodernizowano oczyszczalnię ścieków, 6 przepompowni ścieków i 4 stacje uzdatniania wody, poprawiając warunki życia mieszkańców chroniąc przyrodę Borów Tucholskich, a zwłaszcza czystość wód rzeki Brdy (koszt zadania 13,5 mln zł, w tym z EFRR: 9,8 mln zł). Podobne znaczenie w skali Pojezierza Kujawskiego miała budowa systemu kanalizacyjnego w gminie Chocień, gdzie wybudowano mechaniczno-biologiczną oczyszczalnię ścieków, 12,3 km kanalizacji sanitarnej (koszt zadania 5,6 mln zł, w tym z EFRR 4,2 mln zł). Łącznie korzystając ze wsparcia finansowego ZPORR wykonano w kujawsko-pomorskim 167 km sieci rozdzielczej wodociągów, 434 km sieci kanalizacyjnych, 24 stacje uzdatniania wody i 18 oczyszczalni ścieków.

W dziedzinie gospodarki odpadami uruchamiano nowe, modernizowano starsze zakłady dla racjonalnej gospodarki odpadami, obejmującej ich segregowanie, kompostowanie odpadów organicznych, odgazowanie składowisk, ich likwidację i rekultywację terenów, wyposażanie zakła-

dów w specjalistyczny transport, dostarczanie gospodarstwom domowym pojemników na odpady itp. Przykładowymi realizacjami były:

- uporządkowanie gospodarki odpadami na terenie miasta Lipno, obejmujące budowę składowiska odpadów komunalnych, ich segregację, kompostowanie odpadów mineralnych, selektywny odbiór odpadów od 2,7 tys. gospodarstw domowych (10,6 mln zł, w tym 7,1 mln zł EFRR),
- ostateczne zamknięcie starego składowiska odpadów komunalnych Miasta Bydgoszczy o powierzchni 10,5 ha i jego przyrodnicza rekultywacja (4 mln zł, w tym 2,9 mln zł EFRR),
- zmiana technologii kompostowania odpadów organicznych i osadów ściekowych na terenie Regionalnego Zakładu Utylizacji Odpadów w Machnacu (miasto Włocławek) oraz odgazowanie kwater składowiska wraz z budową biogazowi,
- zamknięcie i rekultywacja składowiska odpadów komunalnych w miejscowości Skotniki (gmina Kruszwica),
- rozbudowa miejskiego składowiska odpadów komunalnych w Grudziądzu o kolejną kwaterę na odpady balastowe,
- rozbudowa systemu odgazowania składowiska odpadów komunalnych w Toruniu,
- rekultywacja składowiska odpadów komunalnych w Górnej Grupie (gmina Dragacz),
- rozbudowa miejskiego składowiska odpadów komunalnych w Wawrzynkach (gmina Żnin) o II kwaterę,
- wyposażenie gminnego składowiska odpadów komunalnych w Ostrowie (gmina Mrocza) w instalację odgazowującą oraz budynek socjalno-techniczny z wagą,
- rozbudowa składowiska odpadów komunalnych w Mielnie - Lubieńcu (gmina Chodecz) o nową kwaterę oraz rekultywacja starej części składowiska o powierzchni 0,4 ha.

Strategiczny postulat unowocześniania technologii pozyskiwania energii elektrycznej, ciepłej, zwłaszcza ze źródeł odnawialnych, realizowany był poprzez:

- zastosowanie systemów solarnych dla pozyskiwania energii na potrzeby instytucji publicznych jak np. w Domu Pomocy Społecznej w Grabiu, w Harcerskim Ośrodku Wypoczynkowym w Smerzynie, w Domu Pomocy Społecznej w Nowej Wsi, w Wojewódzkim Szpitalu Zespolonym w Toruniu, w Zgromadzeniu Sióstr Miłosierdzia Św. Wincentego, a Paulo w Chełmnie oraz w Domu Pomocy Społecznej nr 1 w Chełmnie,
- uruchomienie kilkudziesięciu elektrowni wiatrowych,
- wykorzystywanie jako surowca energetycznego biomasy np. do ogrzewania Szkoły Podstawowej i Gimnazjum w Złejwsi Wielkiej, Międzygminnego Ośrodka Opiekuńczego w Pruszczu, Urzędu Gminy Czernikowo, szkół podstawowych w Kozieńcu, Myśliwcu i Wałyczu,
- zlikwidowano 46 lokalnych kotłowni węglowych.

Tabela 14: Rozwój podstawowej infrastruktury technicznej

Wskaźnik Miernik	Jednostka miary	1999	2000	2001	2002	2003	2004	2005	2006	2007	2008
Długość czynnej sieci wodociągowej	km	17747	18 203	18627	18 951	19 275	19623	19 903	20396	20 802	21 254
Lokata w kraju		4	4	4	4	4	4	4	4	4	4
Długość czynnej sieci kanalizacyjnej	km	2505	2830	3198	3682	4107	4447	4782	5095	5352	5667
Lokata w kraju		10	9	8	8	8	8	8	8	8	8

Wskaźnik Miernik	Jednostka miary	1999	2000	2001	2002	2003	2004	2005	2006	2007	2008
Długość sieci ciepłej przesyłowej	km	290,1	289,7	789,4	763,6	877,3	899,6	853,3	903,5	918,4	2362,0
Lokata w kraju		6	7	8	8	8	8	9	9	6	1
Odsetek ludności korzystającej z sieci wodociągowej	%	bd	bd	bd	89,16	89,32	89,52	89,79	90,04	90,26	90,48

Zródło: Bank Danych Regionalnych

Postulatem strategii jest rozwój infrastruktury gospodarki wodnej dwóch kategorii: zabezpieczającej wodę dla rolnictwa oraz infrastruktury bezpieczeństwa na terenach zagrożonych powodzią. Postulowany rozwój infrastruktury retencji wód opadowych oraz regulacji stosunków wodnych na użytkach rolnych, winien skutkować wzrostem zasobów dziś deficytowej wody. W odniesieniu do infrastruktury przeciwpowodziowej strategia postuluje utrzymywanie w sprawności funkcjonalnej istniejących oraz budowę nowych obiektów ograniczających zagrożenie wystąpienia powodzi.

Instrumentem realizacji postulatu odnoszącego się do kształtowania bilansu wodnego w regionie, były programy działania przygotowane i zarządzane przez Kujawsko-Pomorski Zarząd Melioracji i Urządzeń Wodnych we Włocławku, we współpracy z Urzędem Marszałkowskim w Toruniu:

- Program gospodarowania rolniczymi zasobami wodnymi na lata 2007-2015. Założone cele programu realizowane są przez podprogramy stanowiące jego załączniki: Program ochrony przeciwpowodziowej na terenie województwa kujawsko-pomorskiego na lata 2007-2015, Program potrzeb inwestycji wodno – melioracyjnych w zakresie melioracji szczegółowych na lata 2007-2015 oraz program retencjonowania wód powierzchniowych województwa kujawsko-pomorskiego. Realizując program od 2007 r., wykonano do końca 2009 r. 14 zadań inwestycyjnych ponosząc nakłady inwestycyjne w kwocie 16,6 mln zł.
- Program nawodnień rolniczych w województwie kujawsko-pomorskim, obejmujący budowę i modernizację urządzeń piętrzących wodę i systemów nawadniających łącznie z ciśnieniowym, dla łagodzenie skutków suszy.
- Program Praca i Środowisko, program realizowany jest przez Kujawsko-Pomorski Zarząd Melioracji i Urządzeń Wodnych we Włocławku, we współpracy z Urzędem Marszałkowskim w Toruniu, Wojewódzkim i Powiatowymi Urzędami Pracy. Program realizuje dwa cele, aktywizację zawodową osób bezrobotnych oraz porządkowanie i konserwację urządzeń melioracji wodnych podstawowych, wałów przeciwpowodziowych, a także wspiera samorządy lokalne w ochronie środowiska poprzez organizację robót publicznych.

W latach 2005 – 2008 wykonano łącznie 46 zadań inwestycyjnych, których ostatecznym celem była retencja wody, na łączną kwotę 51 mln zł (środki: WFOŚ i GW, rządowego Programu Odra 2006, SPO Rozwój Rolnictwa i Obszarów Wiejskich, ZPORR, budżetu województwa). Uregulowano 87,784 km rzek i kanałów, zmodernizowano 53 budowle hydrotechniczne, przebudowano i rozbudowano 3,9 km rurociągów melioracyjnych, zmeliorowano 382 ha gruntów rolnych w gminach: Kowalewo Pomorskie, Dobrzyń nad Wisłą, Tłuchowo oraz Włocławek. Odbudowano na dwa zbiorniki małej retencji w Raciążku Podzamcze (gm. Raciążek) i w Wąwelnie (gm. Sośno), które umożliwiają retencję 26 tys. m³ wody. Odbudowa budowli piętrzących na rzece Gąsawce skutkuje wzrostem retencji korytovej o około 50 tys. m³. W ramach tej ostatniej inwestycji odbudowano ponad 8 km wałów. W ramach kolejnych edycji szczególnego Programu Praca i Środowisko dokonano przeglądów połączonych z naprawami: w 2005 r. 599 km łącznej długości rzek i 67 km wałów przeciwpowodziowych, w 2006 r. było to odpowiednio 616 km rzek i 3

km wałów, w 2007 r. 679 km rzek i 19 km wałów, natomiast w 2008 r. wykonano prace remontowo-konserwacyjne na 630 km rzek i 2 km wałów przeciwpowodziowych.

Postulatem strategii, niestety nadal tylko postulatem, wyrażającym troskę o bezpieczeństwo życia w dolinie Wisły poniżej Włocławka, jest budowa stopnia wodnego w rejonie Ciechocinek – Nieszawa. Ma on wyeliminować zagrożenie destrukcji stopnia wodnego we Włocławku. Samorząd Województwa Kujawsko-Pomorskiego konsekwentnie prezentuje opinię o konieczności budowy drugiego stopnia wodnego „podpierającego” obecny we Włocławku. Projekt „Ekologiczne bezpieczeństwo stopnia wodnego we Włocławku i poprawa bezpieczeństwa powodziowego zbiornika włocławskiego” został wpisany na Listę rezerwową projektów indywidualnych dla Programu Operacyjnego Infrastruktura i Środowisko na lata 2007-2013.

Działanie 2.3. Rozwój infrastruktury społeczeństwa informacyjnego

Strategia rozwoju województwa kujawsko-pomorskiego, nawiązując do Strategii Lizbońskiej, postuluje rozwój infrastruktury „społeczeństwa informacyjnego”. W kujawsko-pomorskim informatyzację społeczeństwa warunkowało zagospodarowanie regionu w sieć szerokopasmową, włączającą region w sieć światową i umożliwiającą stosowanie technologii informatycznych (2.3.1. Rozwój infrastruktury teleinformatycznej).

Zadanie to zrealizowała powołana w 2002 r. Kujawsko-Pomorska Sieć Informacyjna Sp. z oo. W latach 2006-2007 jako zadanie o wartości 76,6 mln zł (1.5. ZPORR, 45,8 mln zł) powstała infrastruktura sieci szkieletowej i dystrybucyjnej obejmująca 900 km światłowodów sieci szerokopasmowej, 173 węzły dostępowe dystrybucyjne i końcowe, przy czym niektóre końcowe mają łącza radiowe. Terminale końcowe są obecne we wszystkich gminach województwa. Obecnie z infrastruktury korzysta 98 jednostek samorządu terytorialnego oraz 38 dostawców usług internetowych. Regionalna sieć szerokopasmowa rozwijana jest przez sieci lokalne. W 2004 roku zrealizowany został projekt sieci miejskiej (metropolitalnej, MAN) w technologii radiowej na terenie miasta Włocławka. Podobne zaczęły wcześniej działać w Toruniu (TORMAN) i w Bydgoszczy (BYDMAN). Głównymi użytkownikami sieci we Włocławku są: Wojewódzki Ośrodek Dokumentacji Geodezyjnej i Kartograficznej, Szpital Wojewódzki we Włocławku, Państwowa Wyższa Szkoła Zawodowa we Włocławku (trzy lokalizacje), Wyższa Szkoła Informatyki w Łodzi – oddział zamiejscowy we Włocławku, Regionalne Centrum Onkologii. Nowa infrastruktura, oprócz dostępu do szerokopasmowego Internetu umożliwiła użytkownikom wprowadzenie nowych usług.

W latach 2011-12 w ramach Regionalnego Programu Operacyjnego, planowana jest dalsza rozbudowa sieci światłowodowo-radiowej oraz budowa sieci WIMAX, która jest technologią bezprzewodowej, radiowej transmisji danych. Sieć WIMAX będzie uzupełnieniem obecnej infrastruktury i zapewni gminom dostęp do Internetu o dużej przepustowości. Województwo ma już przyznane częstotliwości umożliwiające dostęp do usług szerokopasmowego Internetu.

Sieci szerokopasmowe, uzupełnione o sieci lokalne, ostatnio najczęściej radiowe, umożliwiają dostęp do Internetu. Dostępność do Internetu jest podstawową miarą stanu informatyzacji społeczeństwa.

czeństwa. Dla przyspieszenia powszechnego dostępu do tej sieci w kujawsko-pomorskim, zanim będzie możliwość przyłączenia się do niej każdego gospodarstwa domowego, zorganizowano punkty powszechnego (publicznego) i bezpłatnego dostępu do tej sieci. W ramach projektu IKONKA (2004-2006) umożliwiono publiczne korzystanie z Internetu na 537 komputerach w nowo powstałych Czytelniach Internetowych, głównie w bibliotekach publicznych, szkołach i instytucjach kultury. Inną formą publicznego dostępu do Internetu jest projekt INFOBIBNET (lata 2005-2006), zrealizowany przez Wojewódzką Bibliotekę Publiczną - Książnica Kopernikańska. Jest on formą rozwoju systemu zapoczątkowanego przez projekt IKONKA, umożliwia sieciową współpracę bibliotek publicznych, w tym z Regionalnym Centrum Edukacji Innowacyjnej, funkcjonującym w strukturze organizacyjnej Wojewódzkiej Biblioteki Publicznej – Książnicy Kopernikańskiej w Toruniu. Instytucja ta zrealizowała w 2008 roku projekt OPIDON, w ramach którego powstała platforma informatyczna dostępna nieodpłatnie dla organizacji non-profit, umożliwiająca zaistnienie w Internecie bez kosztów zakupu czy wynajmu infrastruktury sieciowej i dostępowej. Projekt ma charakter otwarty i jest publicznie dostępny.

W latach 2005-2008 liczne jednostki samorządu terytorialnego budowały infrastrukturę teleinformatyczną na swym terenie, najczęściej w formie sieci lokalnej, wykorzystywanej głównie na potrzeby własnej działalności. Na ogół oprócz urzędu lokalnego samorządu dostęp do tej infrastruktury mają inne instytucje publiczne jak: szkoły, przedszkola, domy kultury, ośrodki opieki zdrowotnej itp.

Rozliczne gospodarcze walory Internetu były szybko zauważone, stąd dynamika wdrażania urządzeń i technologii informatycznych w gospodarce jest bardzo wysoka i kujawsko-pomorskie zapewne nie różni się pod tym względem od reszty kraju. Strategia rozwoju województwa postuluje rozwój tych technologii w różnych dziedzinach aktywności publicznej i społecznej, w których oddziaływanie mechanizmu rynkowego jest co najwyżej pośrednie. W licznych usługach sfery publicznej technologie te mogą być i są stosowane, przyspieszają sporządzanie, obieg, inwentaryzację i archiwizację informacji i w wielu dziedzinach efektywnie wspierają pracę człowieka. Strategia rozwoju województwa postuluje przyspieszenie informatyzacji usług w sferze szeroko rozumianej administracji, lecznictwa, edukacji, kultury, bezpieczeństwa i porządku publicznego (2.3.2. Informatyzacja usług publicznych, zwłaszcza w administracji i zarządzaniu).

Strategia postuluje uruchamianie systemów informatycznych w sferze działania administracji, w tym ułatwiających dostęp do urzędów bez konieczności fizycznej w nich obecności.

Od roku 2008 samorząd województwa przygotowuje systemowe rozwiązanie w zakresie informatyzacji usług. Celem przedsięwzięcia jest podniesienie efektywności działań administracji samorządowej oraz jakości usług publicznych. Zakres informatyzacji usług obejmuje: administrację, planowanie przestrzenne, ochronę zdrowia, kulturę, oraz edukację. Wszystkie przedsięwzięcia realizowane są w ramach Regionalnego Programu Operacyjnego.

W sferze zarządzania i administracji wyzwaniem dla jednostek samorządu terytorialnego jest wdrażanie systemu elektronicznego udostępniania i obiegu dokumentów³². Uruchamianie tych systemów jest obecnie w toku i zaawansowanie ich działania dość różne. W Urzędzie Marszałkowskim Województwa Kujawsko-Pomorskiego system elektronicznego obiegu dokumentów

³² Rozporządzenia Prezesa Rady Ministrów z dnia 29 września 2005 r. w sprawie warunków organizacyjno-technicznych doręczania dokumentów elektronicznych podmiotom publicznym (Dz. U. 05.200.1651 z dnia 13 października 2005 r.)

funkcjonuje od 2009 roku. Pracownicy urzędu mają możliwość rejestracji pism oraz ich przesyłania drogą elektroniczną. Jak wynika z badania ARC Rynek i Opinia załatwianie spraw wyłącznie drogą elektroniczną w polskich urzędach to ciągle rzadkość. W 2006 r. tę możliwość oferowało 0,4%, w 2007 r. – 2% a w 2008 r. zaledwie 6%³³.

Od grudnia 2009 działa również System Analiz eReSMAT. Jest to pierwsze narzędzie informatyczne w naszym regionie, które umożliwia prowadzenie obserwacji rozwoju naszego województwa, zjawisk społeczno-gospodarczych oraz wspiera monitorowanie działań wynikających ze wszystkich strategicznych dokumentów województwa.

W latach 2004-2008 wykonano I etap projektu „Telemedycyna”, wykorzystującego technologie informatyczne w informacji i archiwistyce medycznej, diagnostyce i terapii, edukacji kadr w szeroko rozumianym leczeniu, zwłaszcza takich dziedzinach medycyny jak: kardiologia, onkologia, radiologia. W części infrastrukturalnej tego projektu wyposażono jednostki leczenia w: nowoczesne sieci lokalne, systemy mikroskopowe (do telepatologii i telemikrobiologii), systemy digitalizacji i diagnostyki RTG, urządzenie do telediagnostyki bezdechu sennego, zainstalowano 30 stacji komputerowych przeglądowych oraz 5 stacji diagnostycznych, 26 terminali przeznaczonych do telewideokonsultacji medycznych i wideokonferencji (KPSI umożliwia jednocześnie połączenia wideokonferencyjne 22 odrębnych stanowisk).

Podwyższaniu kwalifikacji zawodowych medyków służy Regionalne Centrum Informacji Medycznej (RCIM). Centrum zapewnia bezpłatny dostęp on-line do światowej literatury medycznej w postaci elektronicznej. RCIM działa od 2007 roku obecnie posiada ponad 2200 użytkowników. Jest to jedyne tego typu centrum w regionie.

Od roku 2005 w systemie ratownictwa medycznego w regionie 45 ambulansów „R” i „W” stało się ruchomymi terminalami regionalnej sieci informatycznej. W każdym pojeździe jest możliwość bezpośredniego nadzoru telekardiologicznego transportowanych chorych. Obecnie system ten obsługuje cały obszar naszego województwa.

Drugi etap wdrażania technologii informatycznych w ochronie zdrowia jest jednym z projektów kluczowych RPO W K-P na lata 2007-2013.

Innym przykładem informatyzacji regionu jest wyposażanie w infrastrukturę teleinformatyczną i specjalistyczne oprogramowanie instytucji usług publicznych, zwłaszcza funkcjonujących w strukturach sieciowych. Przykładem może być informatyzacja Komendy Wojewódzkiej Policji w Bydgoszczy, która obejmowała budowę 16 km sieci lokalnej (LAN), 370 punktów dostępowych w tej sieci, 80 stanowisk komputerowych z dostępem do Internetu. Urząd Miasta Torunia, we współpracy z Komendą Miejską Policji, uruchomił system wizyjnej obserwacji przestrzeni publicznych na Starym Mieście, składający się z 22 szybkoobrotowych kamer wraz z niezbędnym osprzętem. W ramach rewitalizacji miasta planowana jest dalsza instalacja kamer m.in. na Bydgoskim Przedmieściu. System umożliwia obserwowanie osób i zdarzeń oraz dokonuje ich cyfrowej rejestracji. Systemy monitoringu wizyjnego, skutkujące poprawą poziomu bezpieczeństwa i porządku publicznego są w naszym regionie coraz częściej stosowane. Uruchamiają je najczęściej samorządy lokalne i wspólnoty mieszkaniowe, stosowane są powszechnie w obiektach koncentracji i wysokiej dynamiki ludzi.

³³ Społeczeństwo informacyjne w liczbach - raport MSWiA

Postulatem strategii jest stosowanie narzędzi informatycznych umożliwiających edukację na odległość. Przykładem wykorzystania technologii telekomunikacyjnych dla interaktywnej i multimedialnej edukacji dorosłych jest Centrum Kształcenia Ustawicznego w Toruniu, które uruchomiło trzy serwery z zainstalowaną platformą edukacyjną Moodle. W roku szkolnym 2008/2009 w kształceniu z wykorzystaniem systemów informatycznych w CKU w Toruniu uczestniczyło 2,5 tys. osób. Systemy tego rodzaju są wdrażane także w szkołach wyższych, na przykład na UMK w roku akademickim 2008/2009 w studiach na odległość uczestniczyło 4917 studentów, w Wyższej Szkole Nauki o Zdrowiu system zdalnego nauczania jest podstawową formą dydaktyki w tej uczelni. Studia na odległość są wdrażane także w Uniwersytecie Techniczno-Przyrodniczym w Bydgoszczy i w Wyższej Szkole Bankowej w Toruniu.

Formą edukacji na odległość w dziedzinie przedsiębiorczości jest E-inkubator, funkcjonujący jako sieć wymiany doświadczeń mikroprzedsiębiorców różnorodnych branż, w oparciu o platformę internetową opracowaną przez Europejskie Centrum Współpracy Młodzieży w Toruniu. Platformę internetową dopełnia kompendium wiedzy i porad z zakresu prowadzenia i rozwijania małego biznesu, w tym pozyskiwania funduszy unijnych służących rozwojowi firmy.

Przykładem wykorzystania technologii informatycznych dla upowszechnienia unikatowych zasobów kultury narodowej, wcześniej z różnych względów słabo dostępnych lub w ogóle niedostępnych, jest utworzenie przy Bibliotece Głównej UMK Kujawsko-Pomorskiej Biblioteki Cyfrowej. Obecnie w zasobach KPBC znajduje się ponad 28 tys. zdigitalizowanych i dostępnych poprzez Internet obiektów. Łączna liczba wyświetlanych publikacji w ciągu miesiąca sięga 60 tys. W latach 2005-2009 z zasobów tych skorzystało ponad 4,5 mln zainteresowanych osób. W placówkach muzealnych pojawiają się multimedialni przewodnicy po ekspozycjach i zbiorach nie ekspozycyjnych (Muzeum Okręgowe w Toruniu). Powszechną jest dostępna przez Internet informacja o propozycjach aktywności artystycznej publicznych i komercyjnych instytucji kultury.

Rozliczne korzyści działania w szerokopasmowej sieci światłowodowej, stosowanie urządzeń i technologii w wytwórczości i komercyjnych usługach stymulują informatyzację podmiotów gospodarczych, podwyższając ich rynkową konkurencyjność. Internet i platforma cyfrowa jako okno na świat, to dziś podstawowy instrument informacji i promocji firmy, gminy, regionu. W kujawsko-pomorskim źródłem informacji i promocji gospodarczej jest strona www Centrum Obsługi Inwestora, dostępna w trzech wersjach językowych, a także punkty informacji gospodarczej EuroInfo, Euro Direct itp.

Pomimo rosnącej liczby e-usług, ciągle istotnym czynnikiem z punktu widzenia kreowania społeczeństwa informacyjnego wydaje się być promocja usług informatycznych jako narzędzi przydatnych w codziennym życiu. Jak wynika z badań GUS przeprowadzonych w 2008 r., aż 45% osób za główny brak dostępu do Internetu w gospodarstwie domowym podaje brak potrzeby korzystania z Internetu. Dotyczy to zarówno miast i wsi. Brak technicznej możliwości podłączenia do Internetu to problem zaledwie dla 8% badanych. Z badania GUS w 2008 r. wynika również, że 44% mieszkańców Polski nigdy nie korzystało z Internetu³⁴.

³⁴ Społeczeństwo informacyjne w liczbach - raport MSWiA

Działanie. 2.4. Rozwój infrastruktury społecznej

W celu nadrzędnym strategii rozwoju województwa zawiera się poprawa poziomu życia mieszkańców. Jednym postulatów tej strategii, którego realizacja winna powodować tę poprawę, jest postulat rozwoju infrastruktury usług lecznictwa, edukacji, kultury, sportu i rekreacji, pomocy społecznej i innych, ważnych dla codziennego życia mieszkańców regionu. Generalnie infrastruktura wymienionych usług jest w województwie dobrze rozwinięta. Niemniej w różnych jej rodzajach, bądź w niektórych rejonach województwa jej stan nie zapewniał dostępności odpowiedniego standardu tych usług. Organizatorem podstawowego poziomu tych usług są samorządy lokalne, podobnie jak podstawowych usług infrastruktury technicznej (komunalnej). Stąd infrastruktura ta jest wykonywana głównie ze środków własnych samorządów. Od 2004 r. mogły one ubiegać się o wsparcie inwestycji z zakresu infrastruktury, poprzez aplikowanie o środki europejskie, zwłaszcza środki Zintegrowanego Programu Operacyjnego Rozwoju Regionalnego i Sektorowego Programu Operacyjnego Restrukturyzacja i Modernizacja Sektora Żywnościowego oraz Rozwój Obszarów Wiejskich, krajowych funduszy celowych, budżetu województwa, a od 2007 r. niektóre z nich z Funduszu Wsparcia Samorządu Województwa. Od 2008 r. wsparcie rozwoju tej infrastruktury umożliwia Regionalny Program Operacyjny Województwa Kujawsko-Pomorskiego 2007-2013.

W sferze infrastruktury edukacyjnej większość inwestycji dotyczyła modernizacji techniczno-funkcjonalnej szkół, która polegała na uzupełnieniu obecnej infrastruktury o takie elementy jak: brakujące oddziały, świetlice, pomieszczenia sanitarne, stołówki, przyszkolne obiekty sportowe, a także na remontach pomieszczeń i modernizacji instalacji technicznych, na wzbogaceniu wyposażenia szkół. Liczne szkoły podstawowe, w szczególności wiejskie, wyraźnie poprawiły warunki edukacji i wychowania, są one niejednokrotnie lepsze aniżeli oferowane przez szkoły miejskie. Przykładami ostatnich inwestycji poprawiających standard edukacji są: nowe obiekty Szkoły Podstawowej w Turznie (gm. Łysomice), zmodernizowane budynki Szkoły Podstawowej w Lubaniu, rozbudowane Szkoły Podstawowe w Szpetalu Górnym, Maksymilianowie (gm. Osielesko), Dąbrowie (gm. Dąbrowa). Charakterystyczną dla ostatnich lat była rozbudowa szkolnej infrastruktury sportowej, budowa hal sportowych, sal gimnastycznych, zespołów boisk szkolnych z odpowiednim zapleczem sanitarnym. Przykładami tego rodzaju inwestycji są obiekty sportowe przy Szkołach Gimnazjalnych gminy Chełmża, przy Gimnazjum w Lnianie, przy Zespole Szkół nr 2 w Chełmnie, przy Zespole Szkół w Bysławiu. Realizowane inwestycje pełnowymiarowych sal sportowych przy szkołach podstawowych Bobrownikach i Wąpielsku sprawiają, że w każdej gminie województwa, co najmniej jedna szkoła będzie odpowiednio wyposażona do właściwej realizacji programu wychowania fizycznego dzieci i młodzieży.

Samorząd Województwa wspierał inwestycje infrastruktury szkół wyższych województwa. Budowa Regionalnego Centrum Innowacji (I etap) przy Uniwersytecie Techniczno-Przyrodniczym w Bydgoszczy, regionalnego Studium Edukacji Informatycznej przy UMK w Toruniu, rozbudowa i przebudowa zespołu budynków Państwowej Wyższej Szkoły Zawodowej we Włocławku, wsparcie rozwoju kompleksu sportowego Wyższej Szkoły Gospodarki w Bydgoszczy są tego przykładami.

Niezależnie od inwestycji przyszkolnej bazy sportowej realizowano szeroki program inwestycyjny rozwoju publicznej bazy sportowej w województwie. Przy wsparciu środkami Funduszu

Rozwoju Kultury Fizycznej i Sportu w Województwie Kujawsko-Pomorskim do 2015 r. oraz budżetu województwa zbudowano liczne hale i sale sportowe, kryte pływalnie, stadiony i centra sportowe. Do 2007 r. podstawowym źródłem finansowego wsparcia inwestycji bazy sportowej w regionie był przekazany do dyspozycji Samorządu Województwa Fundusz Rozwoju Kultury Fizycznej (2007, wsparto 23 inwestycje w kwocie 10,2 mln zł). Od 2008 r. obok wymienionego funduszu rozwój bazy sportowej w regionie wspierany był środkami budżetu województwa (24 inwestycje wsparte kwotą 11,9 mln zł z FRKF, 16 inwestycji wspartych kwotą 3,6 mln zł z budżetu województwa). Także w 2008 r., w ramach współrealizacji z rządem i samorządami lokalnymi „Programu moje boisko-Orlik 2012” samorząd województwa wsparł budowę 46 wielofunkcyjnych boisk tzw. orlików (15,3 mln zł z budżetu województwa). W 2009 r. samorząd województwa kujawsko-pomorskiego wsparł budowę 38 obiektów sportowych, w tym: 17 hal i sal sportowych, 3 stadiony/centra sportowe, 2 kryte pływalnie, a ponad to 53 orliki.

W końcowej fazie prac jest Wojewódzki Program Rozwoju Kultury Fizycznej i Sportu w Województwie Kujawsko-Pomorskim do 2015 r. Wraz z jego przyjęciem przez Zarząd Województwa, będzie on podstawowym instrumentem realizacji strategii województwa w zakresie rozwoju kultury fizycznej i sportu w regionie.

Dziedziną usług, których dostępność i jakość oceniane są jako niezadowolające są usługi lecznictwa i ochrony zdrowia. Ocena ta jest pochodną wielu problemów dotąd nierozwiązanych, wśród których stan infrastruktury świadczenia usług leczenia i ochrony zdrowia nie jest już pierwszorzędnym. W ostatnich latach stan techniczny budynków zakładów opieki zdrowotnej, ich pomieszczeń, wyposażenie w urządzenia i aparaturę diagnostyczno-terapeutyczną, stan transportu medycznego, były systematycznie zmieniane w kierunku pożądanym standardów. Jakkolwiek w wielu zakresach standardów tych jeszcze nie osiągnięto, dokonane zmiany są zauważalne, a stan obecny nie odbiega od przeciętnych w kraju. Nie znaczy to, że w sferze infrastruktury służby zdrowia nie ma już więcej do zrobienia tym bardziej, że wobec zaniedbań z przeszłości spełnienie wspólnotowych wymogów funkcjonowania szpitali, do których winniśmy się zbliżyć w 2012 r. pozostaje nadal poważnym wyzwaniem.

Tabela 15: Wyposażenie służby zdrowia w aparaturę diagnostyczno-terapeutyczną i inny sprzęt

Wskaźniki	2004	2005	2006	2007	2008
Liczba ludności na 1 łóżko w szpitalach ogólnych	227	229	236	236	223
Lokata w kraju	11	10	11	12	11
Liczba sprawnych defibrylatorów *	85	99	101	101	104
Liczba analizatorów biochemicznych wieloparametrowych *				39	43
Liczba aparatów rezonansu magnetycznego *				2	4
Liczba tomografów komputerowych*				13	15
Liczba tomografów pozytronowych (PET CT) *					2
Ogólna liczba dobo-karetek (R, W, O)	66	67	68	68	78

* będących własnością jednostki w szpitalach ogólnych województwa.

Źródło: opracowanie na podstawie: BDR GUS, Biuletyn statystyczny. Ochrona zdrowia w woj. kuj-pom w 2008 r, K-PUW, Bydgoszcz, Toruń, sierpień 2009, Ratownictwo medyczne na terenie woj. kuj-pom w 2008 r., K-PUW w Bydgoszczy, Toruń, maj 2009,

Należy zauważyć, że o ile w zakresie dostępności usług na poziomie podstawowej opieki lekarskiej osiągnięto znaczący postęp, to w zakresie dostępności usług poradni specjalistycznych,

lecznictwa szpitalnego stan jest ciągle daleki od oczekiwań. Reformatorskie zabiegi podejmowane na poziomie kraju (oddłużanie szpitali i innych zakładów opieki zdrowotnej (ZOZ))³⁵ nie skutkowały oczekiwaną poprawą sytuacji. W kujawsko-pomorskim stosunkowo wcześniej zaczęto dokonywać przekształceń publicznych ZOZ w zakłady niepubliczne, spółki prawa handlowego, umożliwiając im funkcjonowanie na zasadach rynkowych. Zmiana statusu prawnego funkcjonowania szpitali powiatowych skutkuje nie tylko poprawą dostępności i jakości świadczonych usług, ale oddaliła zagrożenie ich upadku, uruchomiła procesy społecznie i ekonomicznie racjonalnego ich rozwoju. Zbliżone rozwiązanie w skali całego kraju zaproponował rząd w uchwalonej w 2008 r. przez Sejm ustawie o reformie systemu służby zdrowia, zakładającej obligatoryjne przekształcenie samodzielnych publicznych ZOZ w spółki prawa handlowego. Wspomniana ustawa została w listopadzie 2008 r. odrzucona przez Prezydenta RP.

Samorząd województwa, będąc organem założycielskim kilkunastu ZOZ świadczących usługi w zasięgu regionalnym, wspierał ich funkcjonowanie, także szpitali powiatowych, z budżetu województwa, dotacji w ramach kontraktów wojewódzkich, środkami europejskimi (inwestycje remontowo-budowlane, wyposażenie w aparaturę, wprowadzanie innowacyjnych technologii diagnostyki i terapii, zarządzania, m.in. w ramach projektu „Telemedycyna”). Samorząd Województwa nie zamierzając zmieniać formuły prawnej podległych mu publicznych ZOZ, zaoferował im wsparcie w spełnieniu przez nie wymogów określonych rozporządzeniem Ministra Zdrowia z dnia 10 listopada 2006 r.³⁶, a także zaleceń Państwowej Inspekcji Sanitarnej, Państwowej Inspekcji Pracy i Straży Pożarnej. W tym celu samorząd województwa ustanowił podmiot działalności z założenia non profit *Kujawsko-Pomorskie Inwestycje Medyczne Spółka z. o.o.*³⁷ Wspieranie przez nią uprawnionych ZOZ będzie polegało na: planowaniu i pozyskiwaniu finansowania koniecznych inwestycji, prowadzeniu we własnym imieniu robót budowlanych na obiektach i na terenach ZOZ oraz nabywaniu sprzętu i wyposażenia szpitalnego, przekazywaniu wymienionych inwestycji ZOZ do używania na podstawie stosunku umownego. Kapitał założycielski spółki w całości pokryło Województwo Kujawsko-Pomorskie.

Samorząd Województwa, zakładając pozytywny związek medycznych badań naukowych z praktyką leczenia chorych, był przychylny przekształcaniu szpitali wojewódzkich w kliniki Collegium Medicum UMK.

Jedną z największych korzyści rozwoju technologii telekomunikacyjnych, jest bezpośredni dostęp do światowego zasobu dóbr kultury. Wyrażna jest tendencja wzrostowa uczestnictwa w kulturze (konsumpcji kulturalnej) w formie aktywności indywidualnej (ekran własnego komputera, kina domowego). Tradycyjne instytucje aktywności kulturalnej wobec malejącego zainteresowania zanikają, bądź przekształcają się, oferując nowe usługi (np. biblioteki wiejskie stają się także publicznymi punktami dostępu do Internetu). Pojawiają się nowe formy instytucjonalne, kluby animujące rozwój kultury alternatywnej, podkreślające swą odmienność w nawet nazwie, kina wieloekranowe. Na terenach wiejskich po okresie zaniku wcześniej czynnych w nich publicznych instytucji aktywności kulturalnej następuje ich reaktywacja. Na przykład środkami samorządo-

³⁵ Ustawa o pomocy publicznej i restrukturyzacji publicznych zakładów opieki zdrowotnej z dnia 15 kwietnia 2005 r. Dz. U. nr 78, poz. 684. 2005.

³⁶ Rozporządzenie Ministra Zdrowia w sprawie wymagań, jakim winny odpowiadać pod względem fachowym i sanitarnym pomieszczenia i urządzenia zakładu opieki zdrowotnej, Dz. U. z dnia 24 listopada 2006, nr 213, poz. 1568 ze zm.

³⁷ Akt założycielski Spółki z.o.o. Kujawsko-Pomorskie Inwestycje Medyczne, załącznik do uchwały Zarządu Województwa nr 24/278/09 z dnia 27 marca 2009 r.

wego Funduszu Wsparcia przyspieszono zakończenie budowy Gminnego Centrum Kulturalno-Administracyjnego w Sadkach (2007: 400 tys. zł), wsparto inwestycję Centrum Kulturalno-Oświatowo-Rekreacyjnego w Zbójnie (2008, 357 tys. zł). Na terenach wiejskich reaktywowane są lokalne miejsca spotkań w postaci świetlic wiejskich. Znaczący udział w tym procesie miał Kujawsko-Pomorski Program Rozwoju Obszarów Wiejskich 2004-2006, przy wsparciu którego zbudowano, wyremontowano i zagospodarowano ponad 160 świetlic wiejskich, także placów zabaw dla dzieci itp. Znaczącą rolę w rozwoju lokalnej infrastruktury kultury na obszarach wiejskich odgrywają Lokalne Grupy Działania organizujące się przy wsparciu PROW (2004-2006, 2007-2013).

Samorząd Województwa przykładą ogromne znaczenie do właściwego funkcjonowania instytucji kultury o regionalnym i ponadregionalnym zasięgu oddziaływania. W okresie ostatnich lat uzyskały wsparcie finansowe dla modernizacji infrastruktury technicznej, często warunkującej ich aktywność programową. Opera Nova w Bydgoszczy, która zakończyła inwestycję swej budowy, Filharmonia Pomorska im. J.I. Paderewskiego w Bydgoszczy, Teatry im. W. Horzycy i Baj Pomorski w Toruniu, Ośrodek Chopinowski w Szafarni, wsparto rozwój licznych placówek muzealnych jak np. Muzeum Archeologiczne w Biskupinie, Muzeum Kanału Bydgoskiego, Muzeum Miejskie w Inowrocławiu, Zamek w Golubiu-Dobrzyniu i in. zapoczątkowano informatyzację bibliotek publicznych o regionalnym znaczeniu (dostępność zasobów przez Internet, digitalizacja zbiorów).

Jednym z ważnych własnych instrumentów polityki wyrównywania dysproporcji w dostępie do infrastruktury społecznej, jest uruchomiony przez Samorząd Województwa w 2007 r. Fundusz Wsparcia. W latach 2007-2009 z funduszu wsparto 82 zadania o łącznej wartości kosztorysowej 53,8 mln zł i kwocie dofinansowania funduszem w wysokości 29,1 mln zł. Wsparcie otrzymało 63 uprawnionych gmin, niektóre nawet dwukrotnie lub trzykrotnie. Wsparto 42 inwestycje budowy, remontu dróg lokalnych, inwestycje w 12 placówkach szkolnych, 17 zadań z zakresu gospodarki wodno-ściekowej, 5 obiektów sportowych, 5 placówek służących kulturze i rekreacji.

Działanie 2.5. Promocja dziedzictwa kulturowego

Utrzymywanie dziedzictwa kulturowego województwa w jak najlepszym stanie jest świadomym zobowiązaniem obecnego pokolenia jego mieszkańców względem przyszłych ich generacji. Zatem troska o jego jak najlepszy stan ma podstawy konstytucyjne i winna być postawą powszechną. Bogate a niejednokrotnie unikatowe dziedzictwo kulturowe regionu postrzegane jest jako element jego wizerunku, stanowi o jego atrakcyjności krajoznawczej i przyciąga do regionu licznych turystów. Doceniając ten aspekt dziedzictwa kulturowego, strategia postuluje jego ochronę dla efektywniejszego społeczno-gospodarczego wykorzystania, a w przypadkach zabytkowej architektury ich rewitalizację.

Podstawowym instrumentem realizacji tego postulatu strategii (działanie 2.5.1. Zachowanie dziedzictwa kulturowego) stał się przyjęty w 2008 r. Program Opieki nad Zabytkami Województwa Kujawsko-Pomorskiego na lata 2009-2012, mający cechy programu wojewódzkiego. Zadaniem programu jest nie tylko określenie zakresu opieki w oparciu o istniejące struktury samorządowe,

lecz także nakreślenie kierunków działań, metod ich realizacji oraz rozeznanie potencjalnych źródeł finansowania. Wcześniej, przy permanentnym niedostatku środków finansowych na tego rodzaju prace ich zakres był bardzo skromny. Wzrost po 2004 r. dochodów własnych samorządu województwa, zwiększył jego możliwości finansowania zadań polityki ochrony i odpowiedniego wykorzystywania dziedzictwa kulturowego. Finansowe wsparcie ze strony Województwa na rzecz ochrony zabytków przyspiesza wykonanie prac, a często je w ogóle umożliwia. Wspierając samorządy lokalne, a zwłaszcza właściciele zabytków, dotacjami z budżetu województwa, od 2008 r. w ramach wspomnianego programu, wykonano prace konserwatorskie ruiny piastowskiego zamku w Kruszwicy („Mysiej Wieży”), konserwację i restaurację zabytkowych kościołów Torunia, Włocławka i Bydgoszczy, konserwację gotycko-barokowej świątyni w Byszewie w gminie Koronowo, prace restauracyjne w ziemiańskim pałacu w Jabłonowie Pomorskim. Uratowano przed zniszczeniem świątynię w Wałdowie (gm. Pruszcz Pom.) i Kłótnie (gm. Baruchowo) oraz szachulcową willę z Torunia (translokowaną do Golubia). Dzięki środkom z budżetu województwa kontynuowano prace konserwatorsko-rewaloryzacyjne w zespole pałacowo-parkowym w Ostromecku w gm. Dąbrowa Chełmińska. Wojewódzki Program Opieki nad Zabytkami jest systematycznie realizowany, a coroczny wzrost budżetu na jego realizację umożliwia zwiększenie zakresu tych prac. W roku 2006 nakłady budżetu województwa na opiekę nad zabytkami wyniosły 0,3 mln zł (2 obiekty), w roku 2007 2,45 mln zł (10 obiektów), w roku 2008 2,5 mln zł (20 obiektów), w roku 2009 4,8 mln zł (66 obiektów). Jakkolwiek głównym celem programu jest zachowanie obiektów dziedzictwa kulturowego w możliwie najlepszym stanie, jego realizacja ma istotne znaczenie dla rozwoju turystyki i wpływ na kształtowanie wizerunku regionu.

Innym instrumentem realizacji postulatów strategii w zakresie zachowania dziedzictwa kulturowego był regionalny komponent Zintegrowanego Programu Operacyjnego Rozwoju Regionalnego na lata 2004-2006 (działania dotyczące infrastruktury społecznej i rewitalizacji miast). W ramach tego programu zwiększono bezpieczeństwo kilkunastu zabytków (elektroniczne systemy nadzoru), odrestaurowano kilka obiektów jak na przykład kościoły w Chełmnie, czy spichrze na Wyspie Młyńskiej w Bydgoszczy, przywrócono walory historycznych centrów średniowiecznych miast Torunia, Golubia(-Dobrzynia) i Chełmna.

Strategia postuluje, aby tam gdzie jest to możliwe, ochronę dziedzictwa kulturowego łączyć z jego wykorzystywaniem dla współczesnych potrzeb społecznych, z jego współczesną rewitalizacją. Przykładami tego rodzaju adaptacji są: przebudowa i adaptacja nieruchomości o charakterze pałacu mieszczańskiego na siedzibę Muzeum im. J. Kasprowicza w Inowrocławiu, adaptacja dawnego budynku magazynowego na Wyspie Młyńskiej w Bydgoszczy na Centrum Pracy i Przedsiębiorczości, adaptacja rezydencji mieszczańskiej we Włocławku na siedzibę administracji samorządowej, adaptacja XIX-wiecznego dworku w Szafarni na siedzibę Ośrodka Chopinowskiego. Oryginalnym projektem wykorzystania dziedzictwa kulturowego dla wykreowania nowych funkcji (edukacji, rozrywki, biznesu) była odbudowa, rekonstrukcja i stylizacja obiektów Muzeum Archeologicznego w Biskupinie. Adaptacje zabytkowej architektury do nowych funkcji społecznych, rekonstrukcje obiektów dziedzictwa kulturowego połączone z ich „rewitalizacją”, nawiązująca do tradycji stylizacja estetyczna przestrzeni publicznych w miastach, skutkowały poprawą atrakcyjności turystycznej samych obiektów, poprawą atrakcyjności miejscowości, w których te obiekty występują.

Innym postulatem strategii rozwoju województwa kujawsko-pomorskiego odnoszącym się do dziedzictwa kulturowego, jest postulat udostępnienia unikatowych zasobów tego dziedzictwa regionu, które z różnych względów było dotąd niedostępne, bądź dostępne dla nielicznych osób. Możliwość ich powszechnego udostępnienia stworzyły techniki obrazowania cyfrowego i szerokopasmowego Internetu. Realizacją tego postulatu strategii jest Kujawsko-Pomorska Biblioteka Cyfrowa (projekt kluczowy RIS, współfinansowany przez ZPORR, 1 mln zł). W jej zasobach jest już ponad 28 tys. cyfrowych kopii, wśród których są unikatowe inkunabuły, starodruki, rękopisy, zbiory ikonograficzne i kartograficzne, publikacje rzadkie, dostępne za pośrednictwem Internetu.

Postulowane przez strategię działania na rzecz zachowania i racjonalnego użytkowania dziedzictwa kulturowego są dopiero w początkowej fazie. Warunkowany niedostatkiem funduszy dotychczasowy bardzo skromny ich zakres, może być znacznie powiększony przy ofercie ich współfinansowania środkami europejskimi, dotacjami z Regionalnego Programu Operacyjnego na lata 2007-2013 oraz krajowego Programu Operacyjnego Infrastruktura i Środowisko.

Znacznie większe aniżeli dotąd możliwości działania na rzecz zachowania dziedzictwa kulturowego uzyskały samorządy 32 miast regionu, które otrzymały do dyspozycji środki na rewitalizację zdegradowanych ich części (66,4 mln Euro z budżetu 7 osi priorytetowej RPO W K-P na lata 2007-2013). Lokalne Programy Rewitalizacji wielu miast przewidują liczne zadania dotyczące restauracji ich dziedzictwa kulturowego, głównie zabytkowej architektury. Podobne projekty ujmowane są w niektórych Planach Odnowy Wsi, współfinansowanych środkami Programu Rozwoju Obszarów Wiejskich.

Przykładem skutecznego pozyskania środków z budżetu krajowego Programu Operacyjnego Infrastruktura i Środowisko jest uzyskanie wsparcie projektu „Toruńska Starówka - ochrona i konserwacja dziedzictwa kulturowego UNESCO” (koszt 36,8 mln zł, w tym 19 mln zł z EFRR).

Działanie 2.6. Zachowanie i wzbogacanie zasobów środowiska przyrodniczego

Strategia rozwoju województwa kujawsko-pomorskiego postuluje rozwój społeczny i gospodarczy w respekcie dla zachowania walorów i zasobów środowiska przyrodniczego. Postuluje działania ukierunkowane na zapewnienie warunków dla jego prawidłowego funkcjonowania, przeciwdziałające jego degradacji, wzbogacające jego bioróżnorodność, zwiększające przyrodnicze walory i zasoby. Instrumentami realizacji powyższych postulatów strategii były różnej rangi programy, działania sporządzone i zarządzane przez podmioty aktywne w sferze kształtowania i ochrony przyrody, działania prawne oraz edukacyjne.

Programami realizującymi postulat utrwalania i wzbogacania bioróżnorodności florystycznej i faunistycznej województwa (2.6.1. Utrwalanie, wzbogacanie systemu ekologicznego regionu) były:

- Program restytucji ryb wędrownych: łososia, troci i certy w rzekach regionu, w ramach szerokiego Programu ochrony i rozwoju zasobów wodnych w województwie kujawsko-pomorskim (udrożnienie rzek dla ryb dwuśrodowiskowych), zarządzanego przez Kujawsko-Pomorski Zarząd Melioracji i Urządzeń Wodnych we Włocławku. Jednym z elementów tego wieloletniego programu jest przystosowanie Wisły i jej dopływów prawobrzeżnych: Osy, Kanału Głównego, Strugi Toruńskiej, Drwęcy i Mienia oraz lewobrzeżnych: Mątawy, Wdy, Brdy, Zielonej Stru-

gi, Tążyny i Zgłowiączki dla życia w nich i rozmnażania się ryb wędrownych. Realizacja programu polega na utrzymywaniu w dobrym stanie technicznym, doposażeniu budowli zamykających koryta – jazów w przepławki umożliwiające swobodną migrację ryb wędrownych rzekami województwa. W okresie 2004-2009, w ramach budowy zbiorników retencyjnych na rzece Gąsawce wyposażono 5 jazów w odpowiednie przepławki dla ryb. Niezależnie od technicznego przystosowywania rzek, są one zarybiane tymi gatunkami,

- Regionalny program restytucji cisa, realizowany przez Regionalną Dyрекcję Lasów Państwowych w Toruniu. Jego realizacja od 2008 r. polega na czynnej ochronie istniejących zbiorowisk i pojedynczych stanowisk cisa, zakładaniu zachowawczych plantacji i wprowadzaniu tego gatunku w drzewostanach. Dotychczas utworzono ogniska biocenotyczne na wyznaczonych siedliskach na powierzchni około 30 ha,
- Program odbudowy populacji zwierzyny drobnej w województwie kujawsko-pomorskim, mający na celu restytucję zagrożonych gatunków: zająca, kuropatwy, bażanta i dzikiego królika. Przygotowywany program będzie realizowany poprzez zasilenie siedlisk zwierzętami z hodowli zamkniętych lub z odłowów w innych częściach kraju, zmniejszenie liczebności drapieżników tych zwierząt do poziomu zapewniającego równowagę w środowisku, jak również poprawę warunków w ich siedliskach poprzez powiększanie terenów zakrzaczonych i zadrzewień śródpolnych. Całkowity koszt programu realizowanego w latach 2010-2014 jest określony na około 4 mln 600 tys. zł,
- Program ochrony powietrza dla powiatu świeckiego i takież sam dla powiatu toruńskiego, programy pilotażowe ukierunkowane na przyjazny dla środowiska rozwój elektroenergetyki i energetyki cieplnej.

Działania w sferze regulacji obejmowały m.in.:

- decyzje administracyjne dotyczące prawnej ochrony przyrody:
 - powiększono obszary Brodnickiego Parku Krajobrazowego (do 12 349 ha, gdy w 2004 r. - 9 338 ha) i Krajeńskiego Parku Krajobrazowego (do 73 850 ha, gdy w 2004 r. - 54 395 ha),
 - kolejne, cenne obiekty przyrodnicze uzyskały status pomnika przyrody (2004 r. - 2 009 szt., 2007 r. - 2 188 szt., wzrost o 179 nowych obiektów),
 - zwiększono powierzchnię użytków ekologicznych (do 7 475,1 ha, gdy w 2004 r. - 6 907,4 ha, wzrost powierzchni o 567,7 ha),
 - zwiększono powierzchnie chronione w granicach rezerwatów przyrody (2004 r. - 17 375,3 ha, 2007 r. - 17 788,6 ha, wzrost o 413,3 ha).
- stanowiska Sejmiku Województwa w obronie systemu ekologicznego województwa:
 - Stanowisko Sejmiku Województwa Kujawsko-Pomorskiego z dnia 28 lutego 2005 r. w sprawie ogłoszenia obszaru Województwa Kujawsko-Pomorskiego strefą wolną od upraw gatunków genetycznie zmodyfikowanych (GMO).
 - Stanowisko Sejmiku Województwa Kujawsko-Pomorskiego z dnia 16 czerwca 2008 r. w sprawie „Ekologicznego bezpieczeństwa stopnia wodnego Włocławek”. Stanowisko mówi o konieczności budowy stopnia wodnego zapewniającego bezpieczne funkcjonowanie zapory wodnej we Włocławku i chroniące dolinę Wisły przed zagrożeniem katastrofą ekologiczną, jaką potencjalnie może być wylanie się wód Zbiornika Włocławskiego,

- Stanowisko Sejmiku Województwa Kujawsko-Pomorskiego z dnia 30 czerwca 2008 r. w sprawie planowanej eksploatacji pokładów węgla brunatnego ze złoża „Tomisławice” . Uzasadnieniem tego sprzeciwu jest ochrona wysokich walorów przyrodniczych i krajobrazowych, ochrona przyrodniczych podstaw gospodarki rolnej terenów położonych w sąsiedztwie planowanej odkrywki. Tereny te obejmują otulinę parku krajobrazowego „Nadgoplańskiego Parku Tysiąclecia”, tereny chronione w ramach „Natura 2000”, tereny specjalnej ochrony ptaków „Ostoja Nadgoplańska”, użytki rolne o wysokiej produktywności. Stanowisko Sejmiku Województwa jest w pełni zgodne z opinią na temat zagrożenia ze strony tej inwestycji, prezentowaną przez przedstawicieli mieszkańców tego obszaru.

Działania w sferze edukacji ekologicznej, które istotnie zwiększają skuteczność podejmowanych działań w zakresie ochrony środowiska. Działania te były realizowane w różnych formach, na podkreślenie zasługują: tworzenie edukacyjnych ścieżek ekologicznych (10 nowych tras), punktów edukacji ekologicznej (11 nowych), zielonych szkół (np. Szkoły Leśnej na Barbarce k. Torunia, 2008 r.), tworzenie nowych programów realizowanych przez centra ekologiczne, kampanie i akcje edukacyjne prowadzone przez nadleśnictwa itp.

Tabela 16: Wybrane wskaźniki ilustrujące postęp ochrony środowiska przyrodniczego w województwie kujawsko-pomorskim

Wskaźnik	Jednostka miary	2004	2005	2006	2007	2008
Nakłady na środki trwałe służące ochronie środowiska	mln zł	275 ,2	461,9	317 ,1	303 ,4	336, 9
Lokata w kraju		10	6	9	11	9
Odsetek gruntów zrekultywowanych i zagospodarowanych w powierzchni gruntów wymagających zagospodarowania i zrekultywowania	%	2,05	3,63	1,00	2,62	2,27
Lokata w kraju	-	12	6	14	6	8
Pyły zatrzymane w urządzeniach do redukcji zanieczyszczeń w % zanieczyszczeń wytworzonych	%	98,3	98,6	98,8	99	99
Lokata w kraju		12	8	7	6	6

Źródło: BDR (GUS)

Programami i innymi działaniami realizującymi postulat strategii dotyczący odbudowy przyrodniczych wartości obszarów, wzbogacania zasobów przyrody województwa (2.6.2. Rewaloryzacja środowiska przyrodniczego) były:

- zalesienia gruntów porolnych i nieużytków, w okresie 2005-2008 wykonano zalesienia na powierzchni 905 ha. Składy gatunkowe zakładanych upraw dostosowane były do możliwości produkcyjnych siedliska. Dominującym gatunkiem była sosna zwyczajna, rzadziej dąb i buk, a na terenach wilgotnych olcha. W celu podniesienia produktywności, zwiększenia bioróżnorodności, polepszenia warunków glebowych i odporności zakładanych upraw sadzone były gatunki biocenotyczne, np. lipa, jarząb, dzika grusza i jabłoń, bez czarny, bez koralowy, śliwa ałycza, kruszyna i in.

- zalesianie gruntów rolnych i innych niż rolne. Wykonywane w ramach PROW, do połowy 2009 r. sadzonkami iglastymi i liściastymi zalesiono łącznie 2 638 ha.
- rewaloryzacja uszkodzonych zadrzewień na terenach użytkowanych przemysłowo, na których nastąpiła degradacja drzewostanu. Przebudowę drzewostanów zniszczonych przez przemysł chemiczny wykonano na powierzchni 7,70 ha w Nadleśnictwie Włocławek.
- przygotowano program „Rekultywacja na cele przyrodnicze zdegradowanych terenów powojennych i po-poligonowych zarządzanych przez Państwowe Gospodarstwa Leśne Lasów Państwowych”, który będzie realizowany w latach 2010 – 2013. Dotychczas jego w ramach wykonano prace z zakresu rozminowania terenu oraz jego niwelacji.
- przygotowano program „Zwiększanie możliwości retencyjnych oraz przeciwdziałanie powodzi i suszy w ekosystemach leśnych na terenach nizinnych”, w ramach którego uporządkowano stany prawne terenów oraz przygotowano dokumentacje projektowe. W całości wykonano jeden obiekt zlokalizowany w Nadleśnictwo Skrwilno (zbiornik małej retencji), pozostałe są w trakcie realizacji.
- Postulat strategii zwiększanie wartości przyrodniczych poprzez wprowadzanie zadrzewień śródpolnych, wzdłuż dróg i cieków wodnych, na bezleśnych obszarach intensywnie użytkowanych rolniczo realizowany był w ramach działań Agencji Restrukturyzacji i Modernizacji Rolnictwa. W ostatnich latach wykonano:
 - zadrzewienia śródpolne, wzdłuż dróg i cieków wodnych, w świetle danych ARiMR do połowy 2009 r. ogółem obsadzono 8650 mb,
 - przebudowa drzewostanów uszkodzonych oraz wzbogacanie składu gatunkowego w celu podniesienia zdrowotności i produktywności lasów realizowana przez RDLP w Toruniu w latach 2005-2008 na powierzchni 4410 ha.
 - renaturalizacja lasów łęgowych i olsów, w okresie 2005 – 2008 miała niewielki zasięg, ponieważ szata roślinna łęgów i olsów znajduje się w stanie naturalnym lub zbliżonym do naturalnego i ich renaturalizacja nie jest jeszcze potrzebna. Niemniej zarysowująca się w ostatnich latach tendencja obniżania się poziomów wód gruntowych na rozległych obszarach dolin rzecznych oraz na obszarach sąsiadujących z kopalnictwem odkrywkowym, może skutkować zmianami w relacjach międzygatunkowych w zbiorowiskach olsów i łęgów, których bez wyraźnej poprawy bilansu wodnego na tych obszarach nie uda się zahamować.

IV 3. Obszar strategiczny - rozwój zasobów ludzkich

Działanie 3.1. Budowa społeczeństwa opartego na wiedzy

Jedno z podstawowych założeń strategii rozwoju województwa stanowi, że niezbędnym czynnikiem poprawy jego konkurencyjności w warunkach cywilizacji informacyjnej i gospodarki opartej na wiedzy jest odpowiednio kompetentne i aktywne społeczeństwo. Stąd jej szczegółowym postulatem adresowanym do mieszkańców województwa jest ich zawodowe doskonalenie, wyposazanie w nową wiedzę, kwalifikacje i umiejętności, odpowiadające na wyzwania ze strony zmieniającego się rynku pracy. W strategii przyjęto, że będzie on realizowany poprzez zwiększe-

nie roli szkolnictwa wyższego, głównego źródła wysokokwalifikowanych kadr i innowacji, poprzez poprawę efektywności kształcenia powszechnego, doskonalenie edukacji ustawicznej dorosłych czynnych zawodowo.

W latach 2005-2008 potencjał instytucjonalny szkół wyższych zasadniczo się nie zmienił. W 2005 r. w województwie było czynnych 21 szkół wyższych (publicznych i niepublicznych) a w 2008 r. 19 szkół wyższych. Tylko jedna szkoła, niepubliczna zakończyła działalność. Akademia Medyczna im. Ludwika Rydygiera w Bydgoszczy pod koniec 2004 r. stała się częścią struktury Uniwersytetu Mikołaja Kopernika w Toruniu jako Collegium Medicum im. Ludwika Rydygiera w Bydgoszczy. Zdolność kształcenia pozostawała podobnie jak stan ilościowy uczelni na podobnym poziomie rzędu 85-88 tys. studentów i ok. 19-20 tys. absolwentów rocznie.

W latach 2005-2008 miały miejsce dwie znaczące restrukturyzacje, przekształcenia wcześniejszych akademii w uniwersytety. Akademia Bydgoska w kwietniu 2005 r. uzyskała status Uniwersytetu Kazimierza Wielkiego w Bydgoszczy, a Akademia Techniczno-Rolnicza w październiku 2006 r. status Uniwersytetu Technologiczno-Przyrodniczego w Bydgoszczy. Włączenie 3 wydziałów byłej Akademii Medycznej w Bydgoszczy: Farmaceutycznego, Lekarskiego i Nauk o Zdrowiu, powołanie wydziałów Teologicznego oraz Nauk Pedagogicznych ustaliło strukturę Uniwersytetu Mikołaja Kopernika odpowiadającą standardom europejskim. Zwiększyła się oferta kształcenia na poziomie wyższym w innych miastach województwa, zwłaszcza we Włocławku, w którym rozbudowano bazę dydaktyczną Wyższej Szkoły Zawodowej, w Grudziądzu, w którym pojawiły się zamiejscowe ośrodki dydaktyczne UMK w Toruniu i Politechniki Gdańskiej, umocniła się Wyższa Szkoła Środowiska w Tucholi, młodzież studiuje także w Inowrocławiu, Świeciu, Brodnicy. W województwie mają siedzibę filie i zamiejscowe ośrodki dydaktyczne takich uczelni jak: Politechnika Gdańska, poznańska Akademia Ekonomiczna, Uniwersytet Warmińsko-Mazurski czy łódzka Wyższa Szkoła Humanistyczno-Ekonomiczna.

Strategia postuluje zmianę dotychczasowej oferty kształcenia zdominowanej przez kierunki humanistyczne. W ostatnich latach oferta programowa uczelni regionu zmienia się, otwierane są nowe kierunki, niemniej postulowana przez strategię politechnizacja kształcenia wyższego w regionie postępuje bardzo powoli. Pod względem liczby studentów i absolwentów kierunków technicznych województwo zajmuje ostatnią 14. lokatę (pozostałe 2 województwa nie posiadają tego typu szkół), 6. pozycję pod względem liczby studentów kierunków rolniczych (udziałem 10%), 10. pozycję kierunków ekonomicznych (z udziałem 2,3%) oraz 9. pozycję pod względem liczby studentów wyższych szkół zawodowych. W regionie nie ma obecnie akademii wychowania fizycznego. Potencjał kształcenia na kierunkach artystycznych jest skromny i sytuuje województwo na 8. miejscu na 10 województw, w których są tego rodzaju kierunki.

W Strategii rozwoju województwa zakłada się, że aktywność szkół wyższych regionu, zwłaszcza naukowo-badawcza, ma istotne znaczenie, waży na wizerunku województwa, jest jednym z wyznaczników jego regionalnej konkurencyjności. Uczelnią o największych zdolnościach kształcenia i badań naukowych jest w województwie Uniwersytet Mikołaja Kopernika w Toruniu. W 2009 r. w rankingu szkół wyższych (publicznych i niepublicznych) dziennika Rzeczpospolita był lokowany na 10. pozycji w kraju, co było lokatą wyższą aniżeli w 2004 r., kiedy był wymieniany na 14. miejscu. Wśród polskich uniwersytetów utrzymuje od wielu lat 5. lokatę. W rankingu uczelni medycznych dziennika Rzeczpospolita Collegium Medicum od 5 lat zajmuje 11. miejsce w kraju w tej kategorii uczelni. W rankingu tygodnika Wprost Wydział Prawa i Administracji

UMK w 2007 r. lokowany na 2. miejscu wśród tego rodzaju wydziałów w kraju. W zestawieniu tygodnika Newsweek z 2008 r. obejmującym uczelnie, które autorzy rankingu nazywają kuźnią kadr dyrektorskich, menedżerskich i kierowniczych, Wyższa Szkoła Bankowa w Toruniu jako jedyna uczelnia niepubliczna z województwa kujawsko-pomorskiego znalazła się w gronie uczelni, których absolwenci najlepiej radzą sobie na rynku pracy.

Realizacją postulatów strategii odnoszącego się do podwyższania jakości kształcenia są zbudowane w latach 2005-2006 Regionalne Studium Edukacji Informatycznej przy Wydziale Matematyki i Informatyki UMK (11,7 mln zł) oraz Uniwersyteckie Centrum Nowoczesnych Technologii Nauczania UMK. Podwyższaniu jakości studiowania służy oddane w 2007 r. Regionalne Centrum Innowacyjności przy UTP w Bydgoszczy (22,2 mln zł). W latach 2005-2006 wzniesiono obiekty dla Wydziału Farmacji Collegium Medicum (23,8 mln zł) w Bydgoszczy, oraz obiekty dydaktyczne Państwowej Wyższej Szkoły Zawodowej we Włocławku (6,8 mln zł). W 2005 r. zostały oddane do użytku studentów obiekty socjalne, a w 2006 r. nowe budynki dydaktyczne i biblioteka Wyższej Szkoły Kultury Społecznej i Medialnej w Toruniu.

Tabela 17: Dynamika szkolnictwa wyższego w województwie kujawsko-pomorskim

Wyszczególnienie		2004	2005	2006	2007	2008
Studenci	szkoły publiczne	67 361	66 063	61 342	58 009	56 365
	szkoły niepubliczne	19 303	22 827	25 163	27 490	27 790
Studenci ogółem	Lokata w kraju	10	9	9	9	9
Absolwenci	szkoły publiczne	14 571	15 249	15 426	14 328	13 537
	szkoły niepubliczne	3 655	3 824	4 065	5 392	6 397
Słuchacze studiów podyplomowych	ogółem	4 418	3 338	4 075	5 402	5 672
Uczestnicy studiów doktoranckich	ogółem	bd	835	899	920	978
	na uniwersytetach	bd	759	811	820	905

Źródło: GUS (BDR)

Lata 2005-2008 były okresem inicjowania realizacji postulatów strategii adresowanych do szkół wyższych. W świetle odnośnej statystyki należy zauważyć, że uczelnie dostrzegają zmianę demograficzną, zaczynają wzbogacać i urozmaicać ofertę kształcenia, rozwijają studia III stopnia. Wzrasta potencjał kadry dydaktycznej i naukowo-badawczej, prowadzone są, przygotowywane są następne inwestycje wzmacniające infrastrukturę uczelni, zwłaszcza infrastrukturę badań naukowych, o czym informują przygotowane projekty zgłoszone do wsparcia z RPO W K-P na 2007-2013 oraz PO IiŚ.

Tabela 18: Nowe kierunki studiów uruchomione w latach 2005-2008 w uczelniach województwa kujawsko-pomorskiego

Nazwa uczelni	Kierunek kształcenia	Rok założenia	Forma i stopień kształcenia
Uniwersytet Mikołaja Kopernika w Toruniu	Automatyka i robotyka	2005/2006	Stacjonarne I
	Informatyka stosowana	2008/2009	
Uniwersytet Kazimierza Wielkiego w Bydgoszczy	Biotechnologia	2008/2009	Stacjonarne I
Uniwersytet Technologiczno-Przyrodniczy w Bydgoszczy	Teleinformatyka	2008/2009	Stacjonarne i niestacjonarne I
Wyższa Szkoła Humanistyczno - Ekonomiczna we Włocławku	Położnictwo	2007/2008	Niestacjonarne I

Nazwa uczelni	Kierunek kształcenia	Rok założenia	Forma i stopień kształcenia
Wyższa Szkoła Gospodarki w Bydgoszczy	Informatyka	2008/2009	Stacjonarne i niestacjonarne I
	Mechatronika		
Wyższa Szkoła Środowiska w Bydgoszczy	Lotnictwo i kosmonautyka	2006/2007	Stacjonarne I
Wyższa Szkoła Kultury Społecznej i Medialnej w Toruniu	Informatyka – techniki multimedialne	2006/2007	Stacjonarne I
	Informatyka – grafika komputerowa	2008/2009	
Akademia Muzyczna im. Feliksa Nowowiejskiego w Bydgoszczy	Reżyseria dźwięku	2006/2007	Stacjonarne I
Collegium Medicum im. Ludwika Rydygiera w Bydgoszczy	Fizjoterapia	2005/2006	Stacjonarne i niestacjonarne I i II
	Dietetyka		
	Elektrodiagnostyka	2007/2008	Stacjonarne i niestacjonarne I
	Położnictwo		

Źródło: Opracowanie własne sporządzone na podstawie informacji przekazanych przez rektorów powyższych uczelni.

Postulat strategii dotyczący poprawy efektywności kształcenia powszechnego zakłada szereg działań doskonalących system edukacyjny, jego organizację i zarządzanie, przedsięwzięć wzbogacających infrastrukturę techniczną edukacji i podwyższanie kwalifikacji kadr oświaty.

W latach 2005-2008 kontynuowany był proces informatyzacji szkół, mierzony rozszerzeniem edukacji w zakresie informatyki oraz oparty na coraz bardziej powszechnym dostępie do komputera. Liczba uczniów przypadających na 1 komputer zmniejszyła się z 21 w 2005 r. do 14 w 2008 r. Prawie wszystkie szkolne komputery są podłączone do Internetu - 89,8% w 2008 r. (84,7% w 2005 r.). Wdrażane są innowacyjne metody dydaktyki szkolnej oparte o narzędzia multimedialne. W 5 bibliotekach szkolnych i pedagogicznych powstały Internetowe Centra Informacji Multimedialnej, które otrzymały sprzęt komputerowy o łącznej wartości ponad 300 tys. zł (Pedagogiczna Biblioteka Wojewódzka w Bydgoszczy i jej 9 filii, Nauczycielskie Kolegium Języków Obcych w Bydgoszczy, Szkoła Policealna Medyczno-Społeczna w Inowrocławiu). Warto także zauważyć, że Internet i systemy informatyczne to coraz częściej narzędzia używane do zarządzania szkołą, współpracy szkoły z rodzicami.

W ostatnich latach do zespołów nauczycielskich szkół dołączyli nauczyciele informatyki oraz języków obcych. Powszechną stała się szkolna nauka języków obcych, zwłaszcza języka angielskiego, tak w szkołach miejskich jak i wiejskich, z wyraźnym wzrostem nauczania tego języka w zasadniczych szkołach zawodowych i w technikach. Jest to pozytywnym efektem kształcenia kadr nauki języków obcych w szkołach wyższych województwa, doskonalenia znajomości języków obcych w systemie kształcenia ustawicznego, czemu sprzyja oferta Europejskiego Funduszu Społecznego.

Przyjmując wyniki egzaminów końcowych jako wyznacznik efektywności kształcenia, trzeba niestety stwierdzić, że w minionym okresie sytuacja województwa na tle kraju nie poprawiła się. W przekroju poszczególnych poziomów edukacji wyniki te są zróżnicowane. Wyniki egzaminów gimnazjalnego i maturalnego w województwie kujawsko-pomorskim były zbliżone do średnich krajowych. Tendencję spadkową zarówno w województwie jak i w kraju wykazują wyniki części humanistycznej egzaminu gimnazjalnego. Minimalna poprawa jakości kształcenia matematyczno-przyrodniczego nie znajduje odzwierciedlenia w poprawie sytuacji województwa na tle in-

nych województw. Kujawsko-Pomorskie zajmuje w kraju dopiero 14. miejsce pod względem zdawalności egzaminu gimnazjalnego, co sugeruje o niskiej efektywności kształcenia na tym poziomie. Najbardziej niekorzystne na tle innych województw są wyniki sprawdzianu dla szkół podstawowych, zaś najkorzystniejsze wyniki egzaminu potwierdzającego kwalifikacje zawodowe w technikach i szkołach policealnych.

Tabela 19: Zdawalność egzaminu gimnazjalnego w województwie kujawsko-pomorskim na tle Polski i innych województw

Część egzaminu		2004/2005	2005/2006	2006/2007	2007/2008
Humanistyczna	Kraj	66,36	62,78	62,95	61,49
	Województwo	65,30	59,93	60,49	59,08
	Lokata	10	16	14	14
Matematyczno-przyrodnicza	Kraj	48,51	47,79	50,62	54,15
	Województwo	47,29	46,71	49,02	51,92
	Lokata	12	12	14	14

Źródło: CKE

Dynamicznie rozwijająca i restrukturyzująca się gospodarka regionu zgłasza zapotrzebowanie na pracowników o odpowiednich w danym momencie kwalifikacjach i umiejętnościach, co wymusza ich doskonalenie zawodowe dla dostosowania się do zmieniających się wymogów stanowisk pracy.

W minionym okresie 2005-2008, w polu szczególnego zainteresowania mieszkańców województwa była nauka posługiwania się językiem obcym. Podstawowym bodźcem nabywania, podwyższania znajomości języków obcych, było wstąpienie Polski do Unii Europejskiej i dostępność wybranych europejskich rynków pracy. Pewne znaczenie ma tu również obecność firm zagranicznych w regionie, współpraca gospodarcza z firmami europejskiego i nie tylko europejskiego obszaru gospodarczego, upowszechnienie dostępu do Internetu. Odpowiedzią na to zainteresowanie była podaż usług nauczania, czego wyrazem był dynamiczny przyrost podmiotów je oferujących, szkół językowych. W 2006 r. liczba placówek kształcenia ustawicznego i praktycznego dorosłych wynosiła 60 a w 2008 r. już 309, przy czym przyrost powodowały głównie placówki niepubliczne, korzystające ze wsparcia Europejskiego Funduszu Społecznego.

Szerokie możliwości kształcenia ustawicznego, niezależnego od bezpośredniego kontaktu ucznia i nauczyciela, oferuje Internet. Centrum Kształcenia Ustawicznego w Toruniu wykorzystując Internet i specjalistyczne oprogramowanie, platformę edukacji na odległość, kształci dorosłych podwyższając ich kwalifikacje zawodowe. Propozycji tego rodzaju pojawia się coraz więcej i będzie to zapewne jedna z głównych technik doskonalenia zawodowego dorosłych.

Tabela 20: Placówki kształcenia dorosłych w województwie kujawsko-pomorskim

Rok	Placówki kształcenia ustawicznego i praktycznego		Łącznie
	publiczne	niepubliczne	
2006	18	42	60
2007	22	280	303
2008	28	281	309

Źródło: WUP w Toruniu, RPD na rzecz zatrudnienia

Tabela 21: Odsetek osób w wieku 25-64 uczestniczących w kształceniu ustawicznym w placówkach publicznych

Wyszczególnienie	2003	2004	2005	2006	2007	2008
	%	%	%	%	%	%
POLSKA	4,4	5,0	4,8	4,7	5,1	4,7
Kujawsko-Pomorskie	4,8	5,2	4,9	4,1	3,9	4,3

Zródło: GUS

Jednym z postulatów strategii jest wyrównywanie szans młodzieży w odniesieniu do jej rozwoju intelektualnego. Pewna część młodzieży, obdarzona zdolnościami i talentami ma ograniczone możliwości dalszego kształcenia na przykład przez trudne do pokonania oddalenie ośrodków nauki, niski status ekonomiczny rodziny itp. powody ograniczające jej edukację ponadpodstawową. Jedną z form realizacji tego postulatu jest inicjowanie w gminach kształcenia ponadgimnazjalnego, ogólnokształcącego, eliminującego uciążliwe i kosztowne, codzienne dojazdy do szkoły do miasta powiatowego. Przykładami takich inicjatyw mogą być gminne szkoły ogólnokształcące w Skępem i w Płużnicy.

Inną formą zwiększenia szans na kontynuację kształcenia młodzieży były systemy stypendialne, w których stypendium było zarówno nagrodą za wcześniejsze osiągnięcia i bodźcem motywującym do następnych, ale także pomocą socjalną. W latach 2005-2008 737 uczniów dziennych liceów ogólnokształcących i techników z terenu województwa kujawsko-pomorskiego otrzymało stypendia finansowane z budżetu województwa w kwocie 1,1 mln zł. Z kolei na stypendia dla studentów mieszkających i studiujących na terenie województwa kujawsko-pomorskiego w ciągu czterech wymienionych wyżej lat wydano z budżetu 750 tys. zł. Od 2004 r. poważnym źródłem wsparcia systemów stypendialnych były środki Europejskiego Funduszu Społecznego (działania 2.2. ZPORR). Fundusz stypendialny ze środków tego programu to 47,7 mln zł, a otrzymało je 33 520 uczniów. Od 2008 r. samorząd województwa realizuje projekt stypendialny „Zdolni na start”, z którego skorzystało 109 uczniów szkół gimnazjalnych i ponadgimnazjalnych.

Innym przedsięwzięciem, służącym wyrównywaniu szans edukacyjnych uzdolnionej młodzieży, jest uruchomiony przez Caritas w końcu 2004 r. dom studencki dla 60 studentów w Przysieku, wykonany w ramach inicjatywy stowarzyszenia „Fundusz dla Janka Muzykanta”.

Tabela 22: Stypendia dla uczniów i studentów przyznawane w województwie kujawsko-pomorskim w latach 2005-2008 ze środków budżetu województwa

Rok	Stypendia dla uczniów dziennych liceów i techników prowadzonych przez powiaty Województwa Kujawsko-Pomorskiego		Stypendia dla studentów mieszkających i studiujących na terenie Województwa Kujawsko-Pomorskiego	
	Fundusze w tys. zł	Liczba stypendystów	Fundusze w tys. zł	Liczba stypendystów
2005	229,2	155	150,0	136
2006	262,2	177	199,1	187
2007	318,6	211	248,5	236
2008	299,4	194	152,0	163
Razem	1.109,4	737	749,6	722

Zestawiono na podstawie danych z Departamentu Edukacji, Sportu i Turystyki.

Działanie 3.2. Budowa kapitału społecznego

O pomyślnym rozwoju demokratycznego państwa stanowią jego obywatele, aktywni, zorganizowani w różnych formach społecznego współdziałania na rzecz dobra wspólnego. Samorząd Województwa czynnie wspiera aktywizację obywatelską jego mieszkańców, ich organizowanie się w różnych dopuszczonych prawem formach. Postulowane w strategii wspieranie rozwoju organizacji sektora pozarządowego, realizowane jest od początku strategii. Od 2000 r. odbywa się systematycznie Wojewódzkie Forum Organizacji Pozarządowych. Forum jest stałym elementem współpracy samorządu województwa z organizacjami pozarządowymi naszego regionu. Od pierwszej edycji forum odbywa się pod Honorowym Patronatem Marszałka Województwa Kujawsko-Pomorskiego. Każde forum jest sposobnością dla doskonalenia współpracy i wymiany doświadczeń między organizacjami pozarządowymi a samorządem województwa, samorządami lokalnymi i administracją rządową.

Od września 2007 r. w Gabinetcie Marszałka Województwa czynne jest Biuro Pełnomocnika ds. Współpracy z Organizacjami Pozarządowymi³⁸. Gromadzi ono informacje dotyczące stanu i aktywności organizacji pozarządowych w województwie kujawsko-pomorskim, prowadzi działalność informacyjną i szkoleniowo-doradczą. W latach 2005-2008, samorząd województwa środkami swego budżetu w łącznej wysokości 27,9 mln zł, wsparł 3449 projektów pożytku publicznego zrealizowanych przez 2618 podmiotów reprezentujących organizacje pozarządowe (pożytku publicznego).

Przykładem aktywności obywatelskiej są społeczne komitety sprzeciwu wobec inicjatyw ocenianych jako zagrożenie dla dotychczasowych warunków życia lokalnych społeczności. Od kilkunastu lat aktywny jest Społeczny Komitet d/s Popierania Budowy Stopnia Wodnego w Nieszawie, postulujący budowę zapory, która zapewni mieszkańcom Nieszawy i doliny Wisły poczucie bezpieczeństwa, dziś zagrożonego potencjalną destrukcją zapory wodnej we Włocławku. Stowarzyszenie Ochrony Środowiska Naturalnego „Przyjezierze” jest inicjatorem obywatelskiego sprzeciwu dla powstania kopalni odkrywkowej węgla brunatnego w rejonie Tomiszawic, która w jego ocenie będzie degradować środowisko przyrodnicze, warunki gospodarowania w rolnictwie w południowej części Pojezierza Kujawskiego. Inicjatywami obywatelskimi w obronie interesu środowiska lokalnego, nie zawsze zgodnego z interesem innych grup społecznych, są komitety społeczne protestujące przeciw proponowanym zmianom granic administracyjnych. W tej konwencji społecznego działania znane są liczne przykłady organizowania się dla załatwienia spraw czasami bardzo lokalnych jak wybór patrona dla ulicy, szkoły itp.

Formą aktywności obywatelskiej, prezentowania opinii, debaty publicznej są tzw. portale społecznościowe, wykorzystujące Internet i komputer do interaktywnej komunikacji społecznej. Ta forma społecznego współdziałania obywateli połączonych Internetem jest w świecie coraz częściej stosowana, ma ogromny potencjał rozwojowy. W kujawsko-pomorskim pierwszy taki portal został uruchomiony z inicjatywy samorządu miasta Torunia, a jego realizatorem jest Fundacja Stabulo. Uruchomiła ona OrbiToruń, platformę wymiany poglądów i pomysłów dotyczących miasta Torunia (www.orbitorun.pl).

³⁸ Uchwała Zarządu Województwa Kujawsko-Pomorskiego nr 63/820/07 z dnia 27 września 2007 r. w sprawie powołania Biura Pełnomocnika ds. Współpracy z Organizacjami Pozarządowymi.

W województwie rozwijają się organizacje obywatelskie zajmujące się sferą pomocy społecznej, wolontariatem, skupiające ludzi którzy opiekują się chorymi, pomagają bezradnym, zajmują się pensjonariuszami hospicjów, dziećmi trudnych środowisk itp. Jednym z dobrych przykładów tego rodzaju aktywności jest działalność bydgoskiej fundacji „Wiatrak”, w ramach której funkcjonują: centrum kultury katolickiej, klub integracji społecznej, warsztaty terapii zajęciowej, klub sportowy. Fundacja „Wiatrak” jest inicjatorem przedsięwzięcia pn. „Budowa Domu Jubileuszowego w sercu Województwa Kujawsko-Pomorskiego”, współfinansowanego przez RPO WK-P na lata 2007-2013.

Aktywizacja mieszkańców obszarów wiejskich województwa jest jednym z celów Wspólnej Polityki Rolnej, stąd inicjatywy mieszkańców wsi kujawsko-pomorskiej mogą być wspierane finansowo funduszami tej polityki. Priorytet Programu Rozwoju Obszarów Wiejskich 2007-2013 „Leader” zachęca społeczność wiejskie do partnerskiego współdziałania w formie Lokalnej Grupy Działania organizującej się dla rozwiązywania problemów lokalnych. Liczne takie grupy działają, integrują społeczności lokalne wokół ważnych dla nich spraw. Na terenie województwa działają obecnie 22 LGD, m.in. Fundacja LGD „Ziemia Gotyku”, LGD „Zakole Dolnej Wisły”, LGD „Bory Tucholskie” itd.

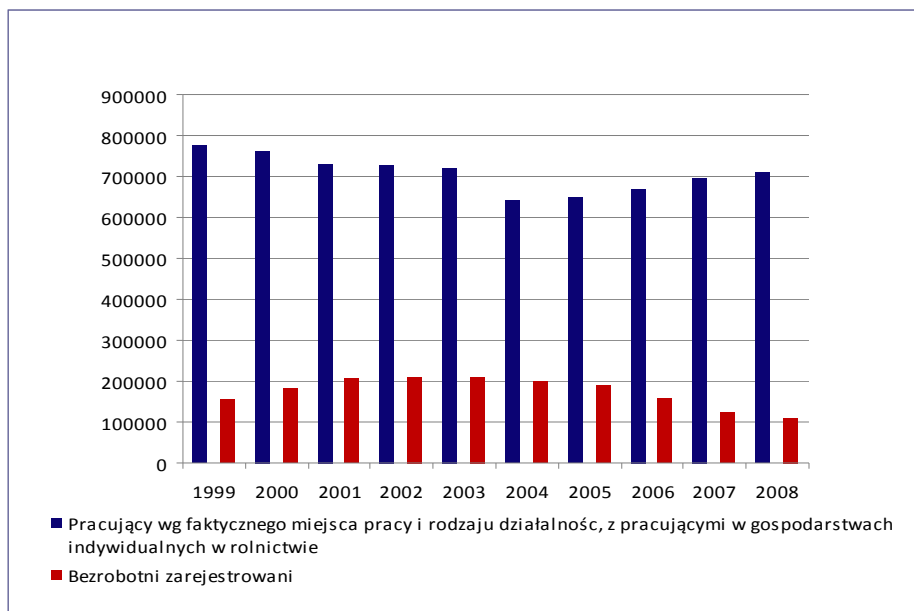
W postulat strategii wpisuje się powołanie Konwentów Wójtów, Burmistrzów i Starostów. Są to nieformalne (poza ustawowe) struktury samorządowe, umożliwiające wymianę informacji i doświadczeń oraz inicjujące własne i opiniujące nowe rozwiązania prawne dotyczące samorządów. Konwent Burmistrzów Województwa Kujawsko-Pomorskiego związał się w czerwcu 2007 r. w Rypinie jako forum współpracy samorządów miejskich naszego regionu, inicjatorem powołania konwentu był burmistrz Rypina Marek Błaszczewicz. Konwent Wójtów Województwa Kujawsko-Pomorskiego zawiązał się w sierpniu 2007 r. w Wielgim, powstanie Konwentu zainicjował wójt gminy Wielgie Tadeusz Wiewiórski. Aktywnie działa Konwent Starostów Województwa Kujawsko-Pomorskiego.

Działanie 3.3. Promocja zatrudnienia osób pozostających bez pracy lub zagrożonych jej utratą

Strategia rozwoju województwa, postulując działania ukierunkowane na poprawę szeroko rozumianej konkurencyjności regionu, zwłaszcza gospodarczej, pośrednio postuluje rozwiązywanie głównego problemu regionu, jakim jest zwiększenie w nim zatrudnienia, redukującego ciągle duże bezrobocie. Niezależnie od tego ogólnego przesłania, strategia zawiera postulat adresowany do konkretnej grupy mieszkańców województwa, osób pozostających bez pracy lub zagrożonych jej utratą.

Okres 2005-2008 był czasem znaczącego spadku bezrobocia, które z poziomu 23,6% w końcu 2004 r. zredukowało się do stanu 13,4% (stopa rejestrowanego bezrobocia) w końcu 2008 r. W okresie tym liczba pracujących w województwie zwiększyła się o ponad 60 tys. osób, a ponadto wystąpiło zjawisko wyjazdów do pracy w krajach Unii Europejskiej. Niestety korzystna dla rynku pracy sytuacja gospodarcza tak w regionie jak i poza nim zaczęła się z końcem 2008 r. zmieniać. Ogólny kryzys w gospodarce skutkuje wzrostem bezrobocia także w województwie, które niestety się powiększa i w końcu 2009 r. wynosiło 15,8% tj. 134,1 tys. osób bez pracy.

Rysunek 10: Dynamika zarejestrowanych bezrobotnych na tle pracujących w województwie kujawsko-pomorskim

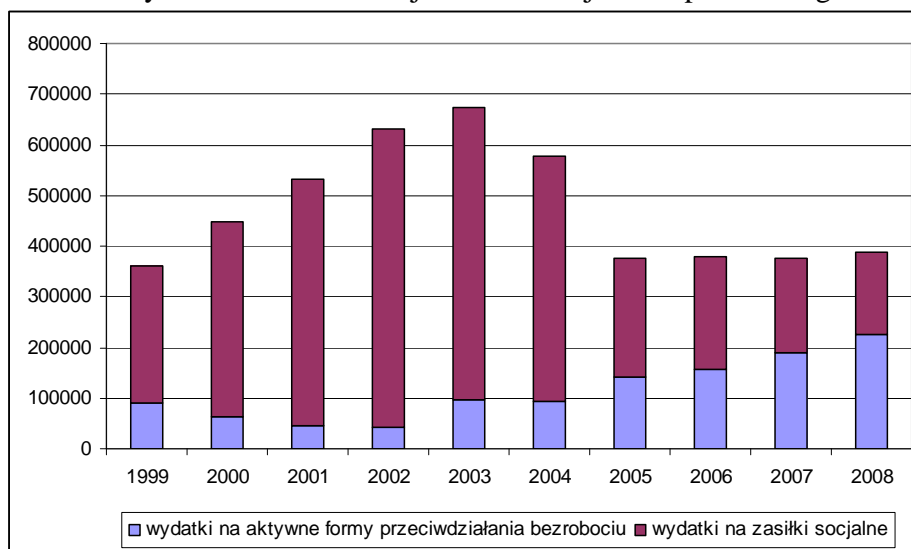
Źródło: 10-lecie rynku pracy w województwie kujawsko-pomorskim (WUP).

Po roku 2004 ważnym instrumentem polityki równoważenia rynku pracy w województwie stała się znowelizowana ustawa o zatrudnieniu i przeciwdziałaniu bezrobociu³⁹. Wprowadziła ona zmiany w dysponowaniu Funduszem Pracy, umożliwiając kształtowanie struktury jego wydatkowania na poziomie województwa, stosownie do lokalnych uwarunkowań i potrzeb rynku pracy. Tym samym umożliwiła prowadzenie własnej polityki rozwiązywania problemów tego rynku, w której wydatki na aktywne formy przeciwdziałania bezrobociu zaczęły przeważać nad wydatkami o charakterze socjalnym. Jeżeli jeszcze w 2004 r. wydatki z Funduszu Pracy na programy aktywizacji bezrobotnych stanowiły 15,4%, to w 2008 r. stanowiły już 56,1% tego funduszu. Środki przeznaczone na realizację programów promocji zatrudnienia i aktywizacji osób bez pracy, zagrożonych jej utratą, zwiększyły się z 92,3 mln zł w 2004 r. do 226,8 mln zł w 2008 r.

Ponadto na finansowanie programów rynku pracy wykorzystano środki Europejskiego Funduszu Społecznego w budżecie Sektorowego Programu Operacyjnego Rozwój Zasobów Ludzkich (177,3 mln zł). Przedsięwzięcia w ramach „nowej polityki” skutkowały 41% wzrostem uczestnictwa osób bezrobotnych w programach aktywizacji zawodowej. Wzrost ten dotyczył przede wszystkim osób, które decydowały się na rozpoczęcie samodzielnej działalności gospodarczej (o 676,2%), zatrudniania powiązanego z refundacją kosztów pracodawcy (o 571,5%) oraz osób kierowanych na szkolenia i staże (o 21,3%). Tendencja spadkowa ujawniła się w grupie osób kierowanych do tzw. prac interwencyjnych i robót publicznych.

³⁹ Ustawa z dnia 12 grudnia 2002 r. o zatrudnieniu i przeciwdziałaniu bezrobociu, Dz. U. 2003. nr 6, poz. 65, a także ustawa z dnia 20 kwietnia 2004 r. o promocji zatrudnienia i instytucjach rynku pracy, Dz. U. z 2004 r. nr 99, poz. 1001 z różniczkami zmianami.

Rysunek 11: Dynamika wydatków Funduszu Pracy na aktywne i socjalne formy wsparcia bezrobotnych mieszkańców województwa kujawsko-pomorskiego

Źródło: 10-lecie rynku pracy w województwie kujawsko-pomorskim (WUP)

Lata 2005–2008 charakteryzowały się również zwiększeniem oferty usług poradnictwa zawodowego i informacji zawodowej. Z dniem wstąpienia do Unii Europejskiej polskie urzędy pracy są ujmowane w sieci Europejskich Służb Zatrudnienia EURES, zajmującej się pracownikami w Europejskim Obszarze Gospodarczym. Wojewódzki Urząd Pracy współpracuje w ramach tej sieci organizując zatrudnianie bezrobotnych z naszego regionu przez zagranicznych pracodawców (Hiszpania, Cypr, Wielka Brytania).

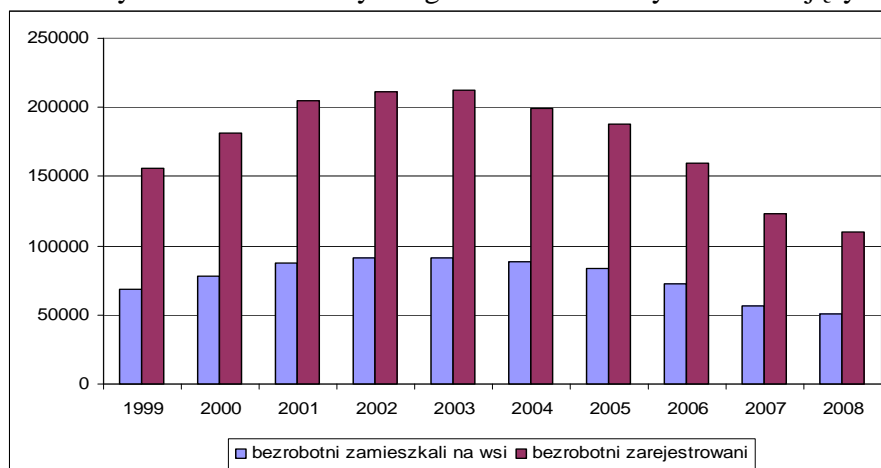
Jednym ze szczegółowych postulatów strategii jest postulat: przeciwdziałanie bezrobociu osób zagrożonych utratą pracy w rolnictwie oraz sektorach mających problemy z dostosowaniem się do potrzeb rynku pracy. W latach 2004 – 2008 Wojewódzki Urząd Pracy w Toruniu realizował zadania związane z wdrażaniem Działań: 2.1 „Rozwój umiejętności powiązany z potrzebami regionalnego rynku pracy i możliwości kształcenia ustawicznego w regionie”, 2.3 „Reorientacja zawodowa osób odchodzących z rolnictwa” oraz 2.4 „Reorientacja zawodowa osób zagrożonych procesami restrukturyzacyjnymi” w ramach ZPORR. Szkolenia zawodowe osób dorosłych, zatrudnienie subsydiowane, usługi doradcze dotyczyły ponad 23,5 tys. osób (łączy koszt tych działań przekroczył 44 mln zł). Istotnym wsparciem, kierowanym na tereny rolnicze, była w okresie 2005 – 2008 realizacja programu Bezpieczna Dolina oraz Praca i Środowisko, w których uczestniczyło 7,9 tys. osób (39,4 mln zł). W 2008 roku rozpoczęto wdrażanie Programu Operacyjnego Kapitał Ludzki (Priorytet VI), w ramach którego współfinansowane są projekty przyczyniające się do wzrostu indywidualnej przedsiębiorczości i samo zatrudnienia, a także inicjatywy lokalne zwiększające aktywność zawodową ludności zamieszkującej na terenach wiejskich.

Zmienność gospodarczych i społecznych uwarunkowań rynku pracy w okresie 2005-2008, ukała nowe zjawiska w zbiorowości osób bezrobotnych w województwie. Ujawniła się tendencja wzrostowa bezrobocia w grupie wiekowej osób powyżej 50 roku życia (50+), z poziomu 14,1% w końcu 2005 r. do 20% w końcu 2008 r. Przy poważnym spadku bezwzględnej liczby bezro-

botnych w okresie 2005-2008 ujawniła się tendencja wzrostowa w grupie bezrobotnych bez kwalifikacji zawodowych, z poziomu 29% w 2005 r. do 33% w końcu 2008 r. Można założyć, że wymienione cechy opisują te same osoby bezrobotne co wskazuje, że ujawnia się w województwie grupa bezrobotnych z mocno ograniczonymi szansami na zatrudnienie i kwalifikująca się do objęcia szczególnymi formami aktywizacji zawodowej.

Miniony okres generalnie korzystnych zmian na rynku pracy, zwłaszcza zmniejszenia się grupy mieszkańców województwa ewidencjonowanych jako bezrobotni, nie zaznaczył się istotnymi zmianami w strukturze tej grupy ze względu na miejsce zamieszkania. Udział bezrobotnych zamieszkujących na wsi w okresie 2005-2008 w zasadzie się nie zmienił, w końcu 2005 r. stanowili oni 44,5% i odpowiednio w 2008 r. 45,8% ogółu bezrobotnych w regionie. Powyższe sygnalizuje niską skuteczność przedsięwzięć aktywizujących bezrobotnych mieszkańców wsi, które wykonano w tym okresie. Potrzebna jest szczegółowa analiza tej sytuacji i opracowanie szczególnych sposobów zaspokajania potrzeby pracy i pozyskiwania dochodów przez mieszkańców wsi.

Rysunek 12: Dynamika bezrobotnych ogółem i bezrobotnych mieszkających na wsi

Źródło: 10-lecie rynku pracy w województwie kujawsko-pomorskim (WUP)

Szczegółowe informacje i inne dane opisujące sytuację na rynku pracy w województwie kujawsko-pomorskim w okresie 1999-2009, w tym szczegółowe działania realizujące postulaty strategii rozwoju województwa w tym zakresie, zawiera specjalna publikacja⁴⁰ Wojewódzkiego Urzędu Pracy, przygotowana na konferencję poświęconą rynkowi pracy w województwie w latach 1999-2009, która odbyła się w Toruniu w październiku 2009 r.

Działanie 3.4. Promocja i profilaktyka zdrowia

Postulat strategii rozwoju województwa odnoszący się do promocji i profilaktyki zdrowia wynika z założenia, że zdrowie każdego jego mieszkańca, zdrowie ich ogółu, są wartością samą w sobie. Jakkolwiek bezpośrednia troska o dobry stan zdrowia spoczywa na jednostce, to jej leczenie przywracające ów dobrostan jest w naszym kraju w znacznej mierze kosztem społecznym. Zatem

⁴⁰ 10-lecie Rynku Pracy w Województwie Kujawsko-Pomorskim, wyd. WUP, Toruń 2009.

postulat promowania prozdrowotnych nawyków i prozdrowotnej profilaktyki, to postulat działań zarówno w interesie jednostki jak i w interesie społecznym, to postulat na rzecz obniżenia kosztów społecznych leczenia, zwłaszcza wobec wiadomego niedostatku funduszy na ich ponoszenie. Wychodząc z powyższego założenia, samorząd województwa, wspólnie z innymi partnerami, samorządami lokalnymi, służbą zdrowia, organizacjami społecznymi zaproponował szereg przedsięwzięć z zakresu prozdrowotnej edukacji, promocji aktywności fizycznej i prozdrowotnej profilaktyki adresowanych do mieszkańców województwa.

W latach 2005 – 2006 z inicjatywy samorządu województwa zrealizowano przedsięwzięcie pn. *Rozwiązywanie problemów dla poprawy zdrowia – Inicjatywa Kujawsko-Pomorska*, w ramach którego zorganizowane zostały trzy konferencje, podczas których do działań na rzecz poprawy zdrowia mieszkańców województwa przygotowano 121 liderów (88 liderów w roku 2005, 33 liderów w roku 2006). Opracowanych zostało 60 projektów (45 projektów w roku 2005, 15 projektów w roku 2006) z zakresu profilaktyki i promocji zdrowia.

Ponadto w latach 2005-2008 przeprowadzono 5 konkursów na wykonanie zadania publicznego pn. *Ochrona i promocja zdrowia*. Do realizacji wybrane zostały 53 oferty dotyczące: zapobiegania wadom postawy u dzieci i młodzieży, profilaktyki onkologicznej, profilaktyki chorób płuc, schizofrenii i zaburzeń psychicznych, zapobiegania wypadkom i pomocy doraźnej w nagłym zagrożeniu życia, zdrowia psychicznego, próchnicy i chorób przyzębia, propagujące konieczność i celowość dbania o własne zdrowie i podnoszenie jego potencjału, propagując aktywność ruchową, właściwe odżywianie i umiejętność walki ze stresem, a także dotyczące poprawy jakości życia osób chorych. Łącznie w tych profilaktycznych przedsięwzięciach uczestniczyło 72 264 osób (2005 r., 15 353 uczestników, 2006 r., 15 235 uczestników, 2007 r., 39 158 uczestników, 2008 r., 2518 uczestników), przeprowadzono łącznie 732 (2005 r., 458, 2006 r., 141, 2007 r., 108, 2008 r., 25) spotkania edukacyjne oraz 54 zajęcia terapeutyczno-rehabilitacyjne. W ramach zadania wykonano również 7100 badań przesiewowych oraz zakupiono sprzęt rehabilitacyjny i medyczny

w celu udostępniania go osobom chorym, niepełnosprawnym oraz starszym znajdującym się w trudnej sytuacji materialnej.

W roku 2007 rozpoczęto realizację siedmiu Regionalnych Programów z zakresu promocji i profilaktyki zdrowia. Łącznie w latach 2007 – 2008 wzięło w nich udział 40 017 osób. Programy te realizowane będą do końca 2010 roku.

- *Regionalny Program Przeciwnowotworowej Edukacji Młodzieży Szkół Ponadgimnazjalnych* (zorganizowano 700 spotkań stacjonarnych i wyjazdowych, w których uczestniczyło 17 265 uczniów, 120 tys. zł),
- *Regionalny Program Edukacyjny w Zakresie Profilaktyki Raka Jelit Grubego i Prostaty* (zorganizowano 700 spotkań stacjonarnych, w których uczestniczyło 15 990 osób, 120 tys. zł),
- *Regionalny Program Wczesnego Wykrywania Nowotworów Skóry* (przebadano 2 190 osób, 78,6 tys. zł),
- *Regionalny Program Profilaktyki Chorób Płuc* (przeprowadzono 19 szkoleń dla 366 lekarzy i pielęgniarek, przebadano 1 637 osób, 180,2 tys. zł),
- *Regionalny Program Aktywności Fizycznej Seniorów* (przeszkolono 39 trenerów, w programie uczestniczyło 750 osób, 166,7 tys. zł),
- *Regionalny Program Zwalczania Otyłości u Dzieci i Młodzieży* (objęto opieką 1 253 osoby, 191,1 tys. zł),

- *Regionalny Program Profilaktyki Zdrowotnej dla Społeczności Romskiej* (przebadano 212 Romów, 69,6 tys. zł).

Departament Zdrowia i Nadzoru właścicielskiego podejmuje również działania mające na celu budowanie współpracy międzynarodowej w profilaktyce i promocji zdrowia. W dniach 3-6 września 2007 r. zorganizowana została międzynarodowa konferencja, której celem była prezentacja głównych problemów zdrowotnych występujących w różnych regionach UE, prezentacja podejmowanych inicjatyw i doświadczeń, realizowanych programów z zakresu profilaktyki i promocji zdrowia oraz określenie możliwości współpracy międzynarodowej w zakresie przygotowania wspólnych przedsięwzięć, które będą mogły być dofinansowane z UE.

Jak dotąd realizacja postulowanych przez strategię działań z zakresu profilaktyki zdrowia nie oddziałuje w widoczny sposób na kondycję zdrowotną mieszkańców regionu. Umieralność łączona z zachorowalnością na niektóre choroby jest wysoka i wykazuje tendencje wzrostowe. Zakłada się, że pozytywne efekty działań profilaktycznych są odłożone w czasie, że będą one w przyszłości ilustrowane spadkiem umieralności z powodu chorób, będących dziś identyfikowane jako częste przyczyny zgonów.

Tabela 23: Umieralność mieszkańców województwa kujawsko-pomorskiego wg niektórych przyczyn

Wskaźnik	Jednostka miary	2000	2001	2002	2003	2004	2005	2006	2007
Zgony ogółem	zgony na 100 tys. ludności	938,2	909,8	918,9	929,3	924,0	937,8	949,1	983,7
Zgony spowodowane nowotworami	zgony na 100 tys. ludności	231,3	237,1	246,6	246,6	253,1	254,9	259,9	271,2
Zgony spowodowane chorobami układu krążenia	zgony na 100 tys. ludności	451,3	431,4	427,0	437,9	423,1	415,7	429,7	434,5
Zgony spowodowane chorobami układu oddechowego	zgony na 100 tys. ludności	54,5	44,2	42,2	46,3	47,3	49,6	52,3	57,2

Źródło: Rocznik Statystyczny Województw 2001-2009.

Nie można wykluczyć, że podejmowane działania profilaktyki zdrowotnej i inne działania w sferze związanej z ochroną zdrowia i służące umacnianiu kondycji zdrowotnej, oddziałują pozytywnie na długość trwania życia mieszkańców województwa kujawsko-pomorskiego.

Tabela 24: Przeciętna długość trwania życia mieszkańców województwa kujawsko-pomorskiego

Osoby	Jednostka miary	2000	2001	2002	2003	2004	2005	2006	2007	2008
mężczyźni	lata	76,4	76,6	77,0	77,0	77,2	77,3	77,2	77,2	77,6
kobiety	lata	81,2	81,6	81,9	81,9	82,3	82,5	82,6	82,6	82,8

Źródło: Rocznik Statystyczny Województw 2001-2009.

Działanie 3.5. Przeciwdziałanie ubóstwu i wykluczeniu społecznemu

Strategia rozwoju województwa kujawsko-pomorskiego na lata 2007-2020 postuluje podejmowanie inicjatyw budujących, wzmacniających regionalny system społecznego wsparcia środowisk zagrożonych ubóstwem i społecznym wykluczeniem. Rolę koordynatora, inicjatora, podmiotu wspierającego przedsięwzięcia podejmowane na poziomie lokalnym pełnią: Regionalny Ośrodek Pomocy Społecznej w Toruniu oraz biura ds. osób niepełnosprawnych i uzależnień w Departamencie Spraw Społecznych Urzędu Marszałkowskiego Województwa Kujawsko-Pomorskiego.

W kształtowaniu polityki przeciwdziałającej ubóstwu, marginalizacji, społecznemu wykluczeniu w województwie kujawsko-pomorskim strategiczne wręcz znaczenie miały inicjatywy Regionalnego Ośrodka Pomocy Społecznej w Toruniu. Już w początkowym okresie realizacji strategii przygotował on i zrealizował kilka programów o charakterze programów wojewódzkich, w ramach których wypracowano sposoby skutecznego wspierania mieszkańców w trudnym położeniu ekonomicznym i wykreowano podmioty (organizacje, instytucje) kompetentne w pracy socjalnej. Dobre doświadczenia wynikające z realizacji tych programów były w następnych latach stosowane w środowiskach społecznych, wymagających socjalnej interwencji.

Wśród programów, których realizacja dostarczyła wzorców działań, później z powodzeniem kontynuowanych, które ujawniły liczne podmioty publiczne i społeczne aktywne w niesieniu pomocy osobom jej potrzebującym, których efektem są publiczne instytucje wsparcia do dziś działające, były:

- Wojewódzki program rozwiązywania problemów pomocy społecznej przy współpracy z organizacjami pozarządowymi⁴¹. Program był ukierunkowany na podniesienie jakości usług z zakresu pomocy społecznej, przy współudziale organizacji pozarządowych. Obejmował wsparcie metodyczne i finansowanie działalności tych organizacji,
- Wojewódzki program doskonalenia kadr pomocy społecznej województwa kujawsko-pomorskiego "Profesja"⁴². Program ukierunkowany był na rozwój wojewódzkich kadr pomocy społecznej i wyposażenie ich w profesjonalne instrumenty rozwiązywania problemów społecznych, objętych zakresem pracy socjalnej. W latach 2000-2005 w różnych formach doskonalenia zawodowego uczestniczyło ok. 3,7 tys. osób, które w większości stanowią dziś podstawowy zasób kadr pomocy społecznej w województwie,
- Program strategiczny dla pomocy społecznej "Stymulowanie rozwoju pomocy społecznej w województwie kujawsko-pomorskim, perspektywa środowiskowa i instytucjonalna"⁴³. Programu ukierunkowany był na integrację działań pomocy społecznej na rzecz mieszkańców województwa kujawsko-pomorskiego przy uwzględnieniu zasobów i możliwości partnerów i instytucji działających w różnych środowiskach społecznych,

⁴¹ Program przyjęto do realizacji Uchwałą Sejmiku Województwa Kujawsko - Pomorskiego nr 228/99 z dnia 18 października 1999 r.

⁴² Program przyjęto do realizacji Uchwałą Sejmiku Województwa Kujawsko - Pomorskiego nr 365/2000 z dnia 20 marca 2000 r.

⁴³ Program przyjęto do realizacji Uchwałą Sejmiku Województwa Kujawsko - Pomorskiego nr 816/2002 z dnia 15 lipca 2002 r.

- Kujawsko-Pomorski program pomocy rodzinom pozostającym w trudnej sytuacji życiowej "Rodzina"⁴⁴. Jego celem było stworzenie systemu wspomaganie oraz wspierania osób i rodzin, w tym wymagających pomocy specjalistycznej (psychologicznej, terapeutycznej, prawnej i pracy socjalnej) dla utrzymania ich sytuacji życiowej lub podjęcia pracy, tak aby osoby i rodziny miały szansę kreowania swoich postaw życiowych w poczuciu bezpieczeństwa i przychylności. W ramach realizacji programu w 2000 r. dofinansowano utworzenie Ośrodka Profilaktyki i Interwencji Kryzysowej z Izbą Wytrzeźwień w Grudziądzu oraz Sekcji Interwencji Kryzysowej i Poradnictwa Specjalistycznego przy Miejskim Ośrodku Pomocy Rodzinie we Włocławku. W 2001 r. w ramach kontynuacji programu dofinansowano utworzenie: Ośrodka Interwencji Kryzysowej w powiecie świeckim, Ośrodka Interwencji Kryzysowej w powiecie ziemskim grudziądzkim, Punktu Konsultacyjnego dla Ofiar Przemocy w Rodzinie w powiecie aleksandrowskim.

W województwie kujawsko-pomorskim w latach 2005-2008 zadania z zakresu pomocy ofiarom przestępstw, w tym przeciwdziałania przemocy w rodzinie oraz handlu ludźmi, realizowane były w ramach projektu Kujawsko-Pomorska Niebieska Sieć. W jego ramach od 1999 r. działa pod nr 0 800 154 030 Poradnia Pogotowia dla Ofiar Przemocy w Rodzinie pod nazwą Kujawsko-Pomorska Niebieska Linia, finansowana ze środków samorządu województwa, a współfinansowana ze środków wpłacanych przez gminy. Od 2000 r. działa regionalny Rzecznik Praw Ofiar realizujący zadania województwa wynikające z art. 6 ustawy o przeciwdziałaniu przemocy w rodzinie. W obecnie przyjętej formule działania jest to Poradnia o zasięgu regionalnym oferująca mieszkańcom regionu bezpłatną pomoc psychologiczno-prawną z możliwością uzyskania pomocy adwokackiej.

W 2008 r. przyjęto interaktywną formę kontaktu z klientem, poprzez dołączenie internetowej poradni prawnej oraz stworzenie linku na stronie internetowej województwa, informującej o aktualnych działaniach podejmowanych w zakresie profilaktyki przeciwdziałania przemocy w rodzinie. Wprowadzono także co miesięczne dyżury prawnika we wszystkich przedstawicielstwach urzędu.

Wdrażając własne innowacyjne pomysły pracy socjalnej, adaptując dobre praktyki innych, realizowano projekty o charakterze pilotażowym. Ich zadaniem było wzbogacenie zasobu instrumentów pracy socjalnej, stosowanych w województwie. Takimi projektami były:

- Projekt „*Powracamy i pomagamy*” - inicjatywa lokalnej aktywizacji osób długotrwale korzystających z pomocy społecznej z powodu bezrobocia (lipiec-listopad 2003 r.),
- Projekt „*Ośrodek Pomocy Społecznej jako centrum aktywności lokalnej*”. W ramach projektu podjęto próbę wdrożenia metodyki działań socjalnych CAL (Centra Aktywności Lokalnej) dla zwiększenie efektywności i jakości społecznego oddziaływania instytucji pomocy społecznej oraz organizacji pozarządowych w Województwie Kujawsko - Pomorskim (2004-2005),
- Projekty pilotażowe, których zadaniem była aktywizacja kobiet z terenów wiejskich, długotrwale korzystających z pomocy społecznej: Rękodzielnictwo formą aktywizacji i integracji lokalnego środowiska (2003 r.), Powrót do tradycji (2004 r.), Wiedza i aktywność drogą do

⁴⁴ Program przyjęto do realizacji Uchwałą Sejmiku Województwa Kujawsko – Pomorskiego nr 505/2000 z dnia 11 września 2000 r.

lepszego perspektyw (2005 r.), Nie bójmy się aktywności (2006 r.), Lepsze jutro w twoich rękach (2007 r.),

- Działalności w pewnym zakresie komplementarne względem wykonywanych przez Regionalny Ośrodek Pomocy Społecznej, adresowane do szczególnych środowisk realizowali: Wydział ds. Osób Niepełnosprawnych Departamentu Spraw Społecznych (wcześniej Biuro Pełnomocnika Zarządu ds. Osób Niepełnosprawnych) oraz Biuro Profilaktyki i Przeciwdziałania Uzależnieniom oraz HIV i AIDS w Departamencie Spraw Społecznych (wcześniej Biuro Pełnomocnika Zarządu ds. Rozwiązywania Problemów Alkoholowych, Narkomanii i Uzależnień). Biura inicjowały, koordynowały różnego rodzaju działania instytucjonalne, edukacyjne i informacyjne, akcje społeczne, wspierając podmioty bezpośrednio działające w środowiskach społecznych, będących w trudnej sytuacji ekonomicznej oraz zagrożonych wykluczeniem społecznym z wymienionych przyczyn.

Bezpośrednim, statystycznym miernikiem zróżnicowania społeczeństwa ze względu na poziom dochodów warunkujący ich sytuację ekonomiczną jest liczba osób formalnie uprawnionych i korzystających z prawa do pomocy ze strony państwa, a udzielanej przez odpowiednie instytucje samorządu lokalnego. W 2005 r. świadczenia w ramach pomocy społecznej otrzymywało 971 osób na przeciętne 10 000 mieszkańców województwa. W latach następnych, w których wystąpił wyraźny spadek bezrobocia, ich liczba zmniejszyła się do stanu 761 na 10 000 osób.

W zakresie integracji i przeciwdziałania wykluczeniu społecznemu dzieci z rodzin ubogich z terenu województwa były realizowane działania organizujące czas wolny tej grupy odbiorców, a zarazem wyrównujące ich braki wychowawcze poprzez zajęcia pozalekcyjne w świetlicach socjoterapeutycznych, świetlicach środowiskowych czy też w formie zajęć profilaktyczno-terapeutycznych, obozów, wycieczek i półkolonii. Powstało wiele nowych świetlic, istniejące wcześniej świetlice zostały doposażone w nowe umeblowanie i sprzęt niezbędny do prowadzenia zajęć. Działania te były w większości realizowane przez organizacje pozarządowe działające w sektorze pomocy społecznej (na zasadzie grantów), przyczyniając się tym samym do ich rozwoju i angażując mieszkańców do większej aktywności społecznej w formie wolontariatu.

Zróżnicowanie struktury społeczeństwa ze względu na sytuację ekonomiczną ilustruje się poprzez ukazanie w niej udziału osób zagrożonych ubóstwem, tj. dysponujących łącznymi dochodami nie przekraczającymi ustalonych wielkości: biologicznego minimum egzystencji, relatywnej w konkretnych uwarunkowaniach społeczno-ekonomicznych granicy ubóstwa i formalno-prawnej (ustawowej) granicy ubóstwa. Sytuacja mieszkańców województwa kujawsko-pomorskiego na tle kraju była następująca: udziały osób każdej z tych kategorii zagrożenia ubóstwem były wyższe aniżeli średnio w kraju, z zaznaczeniem, że w okresie 2005-2008 udziały te, zarówno dla Polski, jak i dla województwa kujawsko-pomorskiego systematycznie malały. W 2008 r. odsetek mieszkańców kujawsko-pomorskiego dysponujących dochodami nie wyższymi od formalno-prawnej granicy ubóstwa wynosił prawie 15% ich ogółu i lokował województwo na 3. pozycji w kraju. Należy zauważyć spadek tego udziału od 2005 r., w którym wynosił 21,3%. Tendencja spadkowa udziału mieszkańców w tej kategorii zagrożenia ubóstwem była zbieżna ze zmiennością ich udziału według poziomu minimum egzystencji. Można przyjąć, że pozytywna zmiana udziałów obu kategorii ubóstwa była reakcją na względną poprawę sytuacji ekonomicznej w kraju, co można tłumaczyć m.in. równoległym wzrostem zatrudnienia (spadkiem bezrobocia), pozyskiwaniem dochodów z transferów zarobków z zagranicy. Warto zauważyć, że udział mieszkańców kwalifikowanych na poziomie relatywnej granicy ubóstwa niemalże

nie zmieniał się, a nawet ujawnił tendencję przeciwną. Można to zinterpretować jako rozbieżną ocenę sytuacji mierzonej przez instytucje pomocy społecznej i samych zainteresowanych.

Tabela 25: Charakterystyka ekonomiczna mieszkańców województwa kujawsko-pomorskiego

Wskaźnik	2004	2005	2006	2007	2008
Mieszkańcy województwa korzystający ze świadczeń pomocy społecznej* - osoby/10 tys. mieszkańców	905	971	1 074	864	761
Lokata w kraju	1	3	2	2	2
Odsetek mieszkańców województwa, których dochody nie przekraczają poziomu określonego jako minimum egzystencji**	14,1	13,2	8,9	7,9	7,5
Lokata na tle kraju	4	7	6	6	5
Odsetek mieszkańców województwa, którzy nie przekraczają relatywnej granicy ubóstwa**	23,4	21,9	21,5	20,1	22,9
Lokata na tle kraju	5	4	5	6	5
Odsetek mieszkańców województwa, którzy nie przekraczają formalno-prawnej (ustawowej) granicy ubóstwa**	22	21,3	18,7	17,1	14,9
Lokata na tle kraju	5	4	5	6	3

Źródło: *GUS, ** Warunki życia ludności Polski w latach 2004-2005 – dane za lata 2004-2005(GUS), Sytuacja gospodarstw domowych w 2008 r. w świetle wyników badań budżetów gospodarstw domowych (publikacje z lat - dane za lata 2007-2008(GUS)

Strategia postuluje wyrównywanie szans życiowych osób niepełnosprawnych w celu zapewnienia im pełnego i aktywnego uczestnictwa w życiu społecznym i zawodowym. W końcu 2004 r. samorząd województwa przyjął do realizacji *Wojewódzki program wyrównywania szans osób niepełnosprawnych i przeciwdziałania ich wykluczeniu społecznemu oraz pomocy w realizacji zadań na rzecz zatrudniania osób niepełnosprawnych na lata 2005–2010*⁴⁵. Realizatorami programu są: organizacje pozarządowe, Państwowy Fundusz Rehabilitacji Osób Niepełnosprawnych (PFRON), instytucje samorządowe. Program jest finansowany z wielu źródeł: z budżetów samorządów: województwa, powiatów, gmin i państwa, PFRON, Europejskiego Funduszu Społecznego w ramach ZPORR, przez sponsorów.

W zakresie działań na rzecz aktywizacji zawodowej osób niepełnosprawnych (bezrobotnych) dofinansowywano tworzenie i działanie zakładów aktywności zawodowej. W województwie uruchomiono 5 zakładów aktywności zawodowej, w których łącznie zatrudnione są 203 osoby, w tym 149 osób niepełnosprawnych, wśród których 130 osób ze znacznym stopniem niepełnosprawności (42 kobiety, 42 mieszkańców wsi). Formą pomocy kierowanej do niepełnosprawnych bezrobotnych były jednorazowe pożyczki udzielane zakładom pracy chronionej dla ochrony istniejących w nich miejsc pracy dla tych osób. Do końca 2008 r. do Urzędu Marszałkowskiego w Toruniu wpłynęły 33 należności z tytułu udzielonych w poprzednich latach pożyczek, w łącznej wysokości 2,6 mln zł.

⁴⁵ Program przyjęty Uchwałą Nr XXIX/356/04 Sejmiku Województwa Kujawsko-Pomorskiego z dnia 29 grudnia 2004 r.

W 2006 r. uruchomiono program *Osoby niepełnosprawne w służbie publicznej 2006-2010*, polegający na zatrudnieniu osób niepełnosprawnych w jednostkach organizacyjnych województwa. W toku jego realizacji utworzono: 12 miejsc pracy dla osób niepełnosprawnych o znacznym i umiarkowanym stopniu niepełnosprawności, 3 stanowiska w Kujawsko-Pomorskim Centrum Edukacji Nauczycieli we Włocławku oraz 9 stanowisk w Bibliotece Pedagogicznej w Toruniu.

W okresie 2006-2008 realizowano program wyrównywania różnic między województwami w zakresie wyposażenia placówek ZOZ w sprzęt dla rehabilitacji osób niepełnosprawnych oraz likwidacji barier architektonicznych. Szacuje się, że w 2008 r. z rozbudowanej i udostępnionej bazy rehabilitacyjnej korzystało przeciętnie w miesiącu 6,8 tys. niepełnosprawnych mieszkańców województwa. Bariery architektoniczne utrudniające osobom niepełnosprawnym dostępność instytucji publicznych likwidowano także przy wykorzystaniu środków ZPORR (np. usunięcie barier architektonicznych w Gminnym Ośrodku Zdrowia w Unisławiu (218 tys. zł, ZPORR 125,8 tys. zł), likwidacja barier architektonicznych i przebudowa SP ZOZ w Kijewie Królewskim (125 tys. zł, ZPORR 68,7 tys. zł).

W latach 2005-2007 zrealizowano projekt pt. *Edukacja – program pomocy w dostępie do nauki dzieci i młodzieży niepełnosprawnej*, którego celem było wyrównanie szans dzieci i młodzieży niepełnosprawnej w dostępie do nauki oraz poprawa warunków ich pobytu w placówkach zapewniających edukację i całodobową opiekę. Program był realizowany w trzech Specjalnych Ośrodkach Szkolno-Wychowawczych Nr 1 i Nr 2 w Bydgoszczy oraz w Toruniu, obejmował wyposażenie ośrodków w sprzęt dydaktyczno-rehabilitacyjny, poprawę warunków socjalno-bytowych, likwidację barier architektonicznych oraz zwiększenie mobilności w świecie zewnętrznym. Program był finansowany środkami PFRON i budżetu województwa.

W 2005 r. i 2006 r. zrealizowano projekt pt. *Nie jesteś sam - warsztaty psychologiczne – doradcze*, przy udziale środków z Sektorowego Programu Operacyjnego Rozwój Zasobów Ludzkich. W jego ramach odbyły się warsztaty szkoleniowe dla 90 osób niepełnosprawnych. Jego efektem było zatrudnienie 12 uczestników, podjęcie pracy w charakterze wolontariuszy przez 4 osoby, podjęcie lub kontynuacja nauki lub szkoleń przez 10 osób.

W latach 2005-2008 realizowano również zadania w zakresie przeciwdziałania uzależnieniom oraz HIV/AIDS. Wynikały one z *Wojewódzkiego Programu Profilaktyki i Rozwiązywania Problemów Alkoholowych, Narkomanii, Innych Uzależnień oraz HIV/AIDS w Województwie Kujawsko-Pomorskim do roku 2010 (Uchwała Nr XLV/674/06 Sejmiku Województwa z dnia 24 kwietnia 2006 r.)*. W ramach powyższego programu w latach 2005-2008 ogłoszono 14 konkursów na wykonanie zadań publicznych związanych z realizacją zadań samorządu województwa w zakresie rozwiązywania problemów alkoholowych, narkomanii i uzależnień przez organizacje prowadzące działalność pożytku publicznego. Do realizacji wybrano 174 oferty na realizację m.in. programów profilaktycznych, pomocowych, terapeutycznych, interwencyjnych.

W latach 2005-2008 zorganizowano i współorganizowano 7 konferencji oraz 5 szkoleń dla różnych grup zawodowych, poświęconych tematyce uzależnień. Prowadzono własne kampanie społeczno-edukacyjno („Przeciw uzależnieniom – to nasza wspólna sprawa”), jak również zainicjowane przez Państwową Agencję Rozwiązywania Problemów Alkoholowych („Cięża bez alkoholu”), Krajowe Biuro ds. Przeciwdziałania Narkomanii („Bliżej siebie – dalej od narkotyków”).

„Łocz Jor Drink – Pilnuj drinka.”) oraz Krajowe Centrum ds. AIDS („Rodzina Razem Przeciw AIDS”)

Postulatem strategii jest wzmożenie działań ukierunkowanych z jednej strony na ograniczenie poczucia zagrożenia bezpieczeństwa fizycznego jednostki i porządku publicznego, z drugiej na usprawnienie szeroko rozumianego systemu ratownictwa. Jakkolwiek zadania z tego zakresu są powinnością służb państwowych, strategia postuluje ich wsparcie przez samorządy, sektor publiczny i pozarządowy.

Głównym wykonawcą zadań z zakresu bezpieczeństwa i porządku publicznego w województwie są jednostki państwowej policji, w licznych miastach wspierane jednostkami straży miejskiej. Komenda Wojewódzka Policji w Bydgoszczy, Komendy Powiatowe niezależnie od wewnętrznych działań ukierunkowanych na zwiększenie skuteczności i sprawności służb, podejmowały inicjatywy mające na celu zwiększenie poczucia bezpieczeństwa mieszkańców województwa kujawsko-pomorskiego. W latach 2005-2008 przygotowano i zrealizowano liczne programy i akcje informacyjno-prewencyjne, w tym obejmujące współdziałanie obywateli na rzecz poprawy bezpieczeństwa w miejscu zamieszkania i pracy, jak również poprawy bezpieczeństwa na drogach i wodach województwa.

Wśród licznych inicjatyw programowych Komendy Wojewódzkiej Policji, Komend Powiatowych, realizowanych w całym województwie, w powiatach, w konkretnych miastach, można wymienić m.in. programy: Bydgoski policyjny program edukacyjny, Program bezpieczna szkoła, Sąsiedzki program przeciwdziałania przestępczości, Program bezpieczna strefa turystyczna, Program pomocy ofiarom przestępstw, Bądź widoczny, Bezpieczna szkoła wolna od nałogów, uzależnień i przemocy, Tucholski policyjny program edukacyjny, Bezpieczeństwo dziecka i inne. Są to programy informacyjno-prewencyjne przygotowane przez specjalistów policji, wspierane przez pracowników sądów i prokuratury, przy współpracy przedstawicieli samorządów lokalnych, nauczycieli i wychowawców dzieci i młodzieży, realizowane w konkretnych środowiskach społecznych województwa. Uczestniczyło w nich tysiące mieszkańców województwa, zwłaszcza dzieci i młodzież.

Statystyki policyjne w zakresie bezpieczeństwa w ruchu drogowym jakby potwierdzają skuteczność działań prewencyjnych, mimo wzrastającej liczby pojazdów na drogach i wzrostu intensywności ruchu drogowego.

Tabela 26: Stan bezpieczeństwa w ruchu drogowym w województwie kujawsko-pomorskim

Wyszczególnienie	2006	2007	2008	Dynamika 2006=100
Wypadki w ruchu drogowym	2052	2040	1907	92,9
Zabici w wypadkach	347	364	311	89,6
Ranni w wypadkach	2561	2569	2323	90,7
Kolizje w ruchu drogowym	28103	27640	28539	101,5

Źródło: Komenda Wojewódzka Policji w Bydgoszczy

Niezależnie od współrealizacji programów policyjnych ukierunkowanych prewencyjnie, samorząd województwa, samorządy lokalne wspierały służby policyjne poprzez ich zasilanie w sprzęt, taki jak: samochody, motocykle patrolowe, urządzenia do pomiaru prędkości, stanu trzeźwości, wyposażenie specjalnych pomieszczeń (tzw. niebieskich pokoi).

Współdziałanie Policji z jej partnerami będącymi służbami takimi jak: Straż Pożarna, Straż Rybacka, Straż Leśna, Straż Ochrony Kolei, Żandarmeria Wojskowa itp. służbami ochrony jest rutynową praktyką. Należy jednak podkreślić inicjatywy jej współdziałania z innymi partnerami publicznymi i społecznymi, podejmowane na podstawie porozumień o współpracy. Tradycją jest już współpraca Policji z Kujawsko-Pomorską Chorągwią Związku Harcerstwa Polskiego, z Zarządami Polskiego Związku Działkowców w Bydgoszczy, Toruniu, Włocławku oraz z Wojewódzkim Komendantem Ochotniczych Hufców Pracy w Toruniu. W 2006 r. podpisane zostały porozumienia pomiędzy Komendantami Miejskimi/Powiatowymi Policji a Komendantami Straży Miejskich/ Gminnych w sprawie współpracy Policji i Straży Miejskich/Gminnych. Podpisywane były porozumienia dotyczące działań w konkretnych, zagrożonych środowiskach, jak np. w sprawie ochrony studentów przed narkomanią z Wyższą Szkołą Ekonomiczno-Humanistyczną i Państwową Wyższą Szkołą Zawodową we Włocławku, w podobnym zakresie z ówczesną Akademią Techniczno-Rolniczą w Bydgoszczy.

Działania na rzecz bezpieczeństwa w zakresie działania straży pożarnej w województwie kujawsko-pomorskim zostały ujęte w opracowanej przez Komendę Wojewódzką Państwowej Straży Pożarnej w Toruniu *"Strategii rozwoju ochrony przeciwpożarowej województwa kujawsko-pomorskiego na lata 2008-2020"*. Strategia ta jest planem przedsięwzięć mających na celu ochronę życia, zdrowia, mienia lub środowiska przed pożarem, klęską żywiołową lub innym miejscowym zagrożeniem, powstałym w wyniku działania sił natury lub niedoskonałości rozwoju cywilizacyjnego.

W grudniu 2003 r. uruchomiono regionalny, zintegrowany system ratownictwa drogowego i medycznego w ramach Toruńskiego Centrum Koordynacji Ratownictwa i Ochrony Ludności, które na początku 2009 r. zostało przekształcone w Centrum Zarządzania Kryzysowego w Toruniu. Podobne centra miejskie, powiatowe, a nawet centra gminne powstają w całym województwie.

Służby bezpieczeństwa i porządku publicznego, Policji, Straży Pożarnej zawodowej i ochotniczej były beneficjentami programów wsparcia dofinansowanego środkami europejskimi, m.in. Komenda Wojewódzka Policji w Bydgoszczy zrealizowała projekt Budowa Infrastruktury teleinformatycznej w budynkach komendy (870 tys. zł, dofinansowanie z ZPORR 653 tys. zł).

V Współpraca międzyregionalna

Graniczenie województwa kujawsko-pomorskiego z pięcioma innymi województwami naszego kraju implikowało współpracę międzyregionalną. W strategii wskazano możliwe jej dziedziny. W 2006 r., w Kątach Rybackich marszałkowie województw: kujawsko-pomorskiego, pomorskie-

go, lubuskiego, warmińsko-mazurskiego, wielkopolskiego i zachodniopomorskiego, na terenie których znajduje się polski odcinek Międzynarodowej Drogi Wodnej E-70 (MDW E-70), podpisali Deklarację Współpracy w sprawie jej gospodarczej aktywizacji, a właściwie rewitalizacji jako szlaku żeglugowego. W dniu 26 lipca 2008 r. w Kadynach ustalono zasady współpracy partnerów dotyczące opracowania projektu programu dostosowania polskiego odcinka MDW E-70 do parametrów II klasy technicznej, zagospodarowania wzdłuż szlaku dla jego gospodarczej (turystycznej) aktywizacji, współfinansowania tego projektu oraz wybrano koordynatora tego zadania, którym zostało Województwo Pomorskie.

W 2009 r. województwo kujawsko-pomorskie, zgodnie z odnośnym, zabezpieczyło środki finansowe na współfinansowanie tego zadania⁴⁶. Prace nad sporządzeniem programu aktywizacji (rewitalizacji) polskiego odcinka MDW E-70 są w toku. Nad wstępnym projektem tego programu partnerzy porozumienia dyskutowali w lipcu 2009 r. w Toruniu.

Formą współpracy międzyregionalnej jest uczestnictwo przedstawicieli Urzędu Marszałkowskiego Województwa Kujawsko-Pomorskiego w zespołach roboczych merytorycznie wspierających w sferze polityki regionalnej prace Konwentu Marszałków RP, w grupach roboczych reprezentujących samorządy wojewódzkie w obszarach współpracy z Ministerstwem Rozwoju Regionalnego.

VI Szacowanie kosztów przedsięwzięć rozwojowych

Strategia rozwoju województwa kujawsko-pomorskiego jest strategią realizowaną przez liczne podmioty akceptujące jej cele i kierunkowe działania oraz chcące uczestniczyć w dziele jej realizacji. Tego rodzaju podejście utrudnia oszacowanie kosztów jej realizacji. Nie sposób zidentyfikować ogółu uczestników ją realizujących, a tym samym oszacować ich nakłady finansowe wydatkowane na przedsięwzięcia zgodne z celami strategii.

Podjęto próbę identyfikacji najważniejszych źródeł sfery publicznej oraz oszacowania ich wkładu do rozwoju w okresie 2005-2008. W toku prac okazało się, że pozyskanie wyczerpującej informacji dotyczącej nakładów finansowych poniesionych na finansowanie przedsięwzięć rozwojowych nie będzie możliwe. W prezentowanej tabeli zawarto dane, które arbitralnie uznano jako prorozwojowe. Pozyskano je bezpośrednio od właściwych podmiotów, ze statystyki GUS oraz z publikacji firmowanych przez Ministerstwo Rozwoju Regionalnego (dane dotyczące wydatkowanych na terenie województwa funduszy europejskich UE). Mimo usilnych starań nie udało się określić wszystkich krajowych źródeł publicznych, zwłaszcza opierających się o budżet państwa. Odwołując się do doświadczeń innych analityków tej problematyki, założono z góry nie-

⁴⁶ Uchwała nr XXXII/722/09 Sejmiku Województwa Kujawsko-Pomorskiego z dnia 6 kwietnia 2009 r. w sprawie powierzenia Województwu Pomorskiemu realizacji zadania polegającego na opracowaniu Koncepcji programowo-przestrzennej rewitalizacji śródlądowej drogi wodnej relacji wschód-zachód obejmującej drogi wodne: Odra, Warta, Noteć, Kanał Bydgoski, Wisła, Nogat, Szkarpaowa oraz Zalew Wiślany (planowana droga wodna E 70 na terenie Polski).

możność uzyskania stosownej informacji odnoszącej się do prywatnych źródeł finansowania rozwoju.

Traktując te dane, jako opisujące temat w wielkim przybliżeniu, zauważamy, iż spotykany pogląd głoszący, że w ostatnich latach głównym źródłem finansowania rozwoju w regionie były publiczne środki europejskie nie jest uprawniony. Jeżeli uwzględnić w tym rachunku środki prywatne, tak krajowe, jak i zagraniczne, to udział środków publicznych europejskich (UE) będzie jeszcze niższy. Prezentowana tabela jest tylko pewnym przybliżeniem faktycznego stanu i nie powinna być podstawą dla formułowania zdecydowanych sądów. Monitorowanie wydatków ponoszonych w procesie rozwoju województw (NUTS 2) jest najslabiej wdrożonym elementem systemu monitorowania rozwoju regionalnego w Polsce.

Tabela 27: Zestawienie ważniejszych źródeł finansowania rozwoju w województwie kujawsko-pomorskim w latach 2005-2008

Ważniejsze źródła finansowania rozwoju	Nakłady poniesione łącznie w okresie 2005-2008 w mln zł
Budżet państwa, w tym w ramach kontraktów wojewódzkich	156
Dotacje i pożyczki WFOŚ i GW	410
Aktywizacja bezrobotnych w ramach Funduszu Pracy	699
Wydatki inwestycyjne budżetu województwa	290
Wydatki inwestycyjne gmin ze środków własnych	3079
Nakłady publiczne krajowe razem	4634
Narodowy Plan Rozwoju 2004-2006	
SPO ROL	341
PROW 2004-2006 – działania strukturalne	488
Projekty w ramach rozporządzenia 1268/1999 (SAPARD)	29
SPO RZL	184
SPO Ryby	24
SPO Transport	202
SPO WKP	276
ZPORR	574
Inicjatywa EQUAL	11
Fundusz Spójności	772
Narodowa Strategia Spójności 2007-2013	
RPO W K-P 2007-2013 ⁴⁷	46
PO Innowacyjna Gospodarka ⁴⁸	14
Fundusze europejskie razem	2961
Nakłady publiczne razem	7595
Nakłady sektora prywatnego (w tym gospodarczego)	?
Zagraniczne (szacunek wg PAIZ za lata 2005-2007)	3972

Źródło: Opracowanie własne na podstawie danych: GUS, MRR, PAIZ.

Cennym źródłem informacji na temat wydatków publicznych ponoszonych na rozwój w naszym kraju są opracowania wykonane na zlecenie Ministerstwa Rozwoju Regionalnego w Instytucie

⁴⁷ Wartość zatwierdzonych wniosków o płatność w mln PLN według stanu na 30 czerwca 2009 r., nakładów poniesionych w 2007 i 2008 r., dane Departamentu Programów Ponadregionalnych MRR (IK NSRO z KSI SIMIK 07-13).

⁴⁸ Jak wyżej, przypis 39.

Badań nad Gospodarką Rynkową⁴⁹. Nie wnikając w szczegóły, jednym z zakresów wykonanych analiz była identyfikacja wydatków strukturalnych⁵⁰ poniesionych w kraju w latach 2004-2007. Wydatkami strukturalnymi są wszystkie wydatki publiczne poniesione na zadania, które mogą być także przedmiotem dofinansowania z funduszy strukturalnych i Funduszu Spójności UE. W analizach nie uwzględniono funduszy prywatnych. Do wydatków strukturalnych zaliczono zarówno wydatki na zadania całkowicie sfinansowane środkami krajowymi, które mogły być także współfinansowane środkami europejskimi, jak i wydatki na zadania współfinansowane środkami krajowymi i środkami budżetowymi UE pochodzącymi z funduszy strukturalnych i Funduszu Spójności. Wydatki strukturalne to wydatki dokonywane w celu bezpośredniego stymulowania rozwoju gospodarczego, związane z wprowadzaniem nowoczesnych metod produkcji i sprzedaży, poprawą jakości otoczenia biznesu, dopasowaniem do międzynarodowych standardów infrastruktury technicznej, poprawą kapitału ludzkiego i inne, które mogą być wspierane środkami strukturalnymi UE.

Według autorów tych analiz, obliczanie kwoty tego rodzaju wydatków w strukturze ogółu wydatków publicznych jest wobec ułomności odnośnej statystyki zaledwie jej oszacowaniem. W latach 2006-2007 udział krajowych wydatków strukturalnych w ogólnej kwocie wydatków sektora finansów publicznych wynosił 8,2%. Napływ środków UE doprowadził do znacznego wzrostu wydatków krajowych ponoszonych w obszarach interwencji funduszy strukturalnych. Fundusze te zaczęły pełnić rolę podstawowego źródła finansowania inwestycji rozwojowych, były źródłem presji na rozwój, zwłaszcza w samorządach lokalnych. Stąd po akcesji, sektor samorządowy stał się podstawowym realizatorem wydatków strukturalnych w kraju. W latach 2004-2007 jednostki sektora samorządowego zrealizowały ponad połowę krajowych wydatków strukturalnych - 51,8%, w 26,5% pokrywane były bezpośrednio z budżetu państwa, w 13,4% przez fundusze celowe, w 4,7% przez agencje rządowe i w 2,3% przez szkoły wyższe.

Rola sektora samorządowego była szczególnie znacząca w wydatkach strukturalnych na infrastrukturę podstawową. W latach 2004-2007 stanowiły one 78,7% ogółu wydatków tego sektora, także 55,8% ogółu wydatków na tę infrastrukturę i 40% ogółu krajowych wydatków strukturalnych. Wydatki na wsparcie sfery produkcyjnej stanowiły 11,1% zaś na rozwój zasobów ludzkich 10% ogółu wydatków strukturalnych samorządów.⁵¹

Wydatki strukturalne sektora samorządowego województwa kujawsko-pomorskiego w latach 2004-2007 wynosiły odpowiednio: 491,2 tys., 721,0 tys., 1003,5 tys. i 1117,2 tys. zł, co stanowiło 3,62%, 5,28%, 5,40% i 5,55% wydatków ogółem sektora samorządowego w kraju.⁵² W każdym roku kwoty te lokowały kujawsko-pomorskie na 9. miejscu w kraju.

⁴⁹ E. Malinowska-Misiąg, W. Misiąg, M. Tomalak, *Przestrzenne zróżnicowanie dochodów i wydatków publicznych w Polsce w latach 2004-2005*, MRR, Warszawa 2008, W. Misiąg, M. Tomalak, *Wpływ wydatków z funduszy strukturalnych i Funduszu Spójności na stan finansów publicznych w latach 2004-2006*, IBnGR, MRR, Warszawa 2008, W. Misiąg, M. Tomalak, *Wpływ wydatków z funduszy strukturalnych i Funduszu Spójności na stan finansów publicznych w latach 2004-2007*, Aktualizacja, IBnGR, MRR, Warszawa 2009.

⁵⁰ Rozporządzenie Ministra Finansów z dnia 21 grudnia 2004 r. w sprawie szczegółowej klasyfikacji wydatków strukturalnych, Dz. U. nr 285, poz. 2851 z późniejszymi zmianami.

⁵¹ Jak zaznaczają Misiąg i Tomalak (2009) ułomność obecnej statystyki finansów publicznych ograniczyła ich analizy do określenia roli sektora samorządowego w polityce strukturalnej w kraju.

⁵² Według W. Misiąg, M. Tomalak (2009), tab. 23, str. 42,

W rozpatrywanym okresie 2004-2007 wydatki strukturalne sektora samorządowego województwa kujawsko-pomorskiego wyniosły łącznie 3332,9 mln zł, a wkład europejski współfinansujący zadania strukturalne w tym województwie 1239,8 mln zł. Wydatki strukturalne samorządowe na jednego mieszkańca województwa wyniosły 1612,8 zł,⁵³ w tym 198 zł na wsparcie produkcji, 1217,7 zł na wsparcie infrastruktury podstawowej i 192,2 zł na wsparcie rozwoju zasobów ludzkich. Wkład funduszy strukturalnych na mieszkańca kujawsko-pomorskiego wyniósł 600 zł i kwota dzieliła się na wsparcie: sfery produkcji 194,2 zł, na infrastrukturę podstawową 315 zł i wsparcie rozwoju zasobów ludzkich 90,8 zł.

Zróżnicowanie założeń metodologicznych przedstawionych szacunków nie upoważnia do ich konfrontacji, nie mniej wskazują one zarówno skalę wydatków prorozwojowych, strukturalnych w województwie, umożliwiając sformułowanie opinii co do roli wsparcia UE w rozwoju regionu. Inną perspektywą wpływu funduszy europejskich na rozwój naszego województwa jest ocena ich wydatkowania z punktu widzenia osiągania celów Strategii Lizbońskiej realizowanej w Unii Europejskiej od 2000 r. Jakkolwiek Narodowy Plan Rozwoju 2004-2006 nie został stworzony z założeniem realizacji priorytetów tej strategii, wykonano badanie ewaluacyjne wpływu jego programów operacyjnych na realizację jej celów w naszym kraju.⁵⁴

VII Realizacja celów Strategii Lizbońskiej w rozwoju województwa w latach 2005-2008⁵⁵

Podstawą ewaluacji wpływu programów operacyjnych NRR 2004-2006 na realizację Strategii Lizbońskiej (SL) było ustalenie definicji projektu lizbońskiego. Za projekt lizboński przyjęto działanie, które sprzyja osiągnięciu jednego z celów SL lub dotyczy przynajmniej jednego obszarów działalności ekonomicznej, które strategia czyni jako kluczowe dla ich realizacji. Analizie poddano wszystkie projekty programów operacyjnych NPR 2004-2006, dla których umowy o dofinansowanie podpisano do 30 czerwca 2007 r. Ich faktyczna realizacja trwała głównie w okresie 2005-2008, zbieżnym z okresem raportu. Ocenie poddano 80,6 tys. projektów, wśród których ustalono 29,6 tys. projektów realizujących cele SL.

W województwie kujawsko-pomorskim takich projektów ustalono 1114, w tym 757 realizujących cel 1. SL - rozwój wiedzy i innowacyjności, 25 projektów zgodnych z celem 2. SL - poprawa atrakcyjności UE dla inwestycji i pracy oraz 332 projekty wspierające tworzenie nowych, lepszych miejsc pracy, realizujące cel 3. SL. Liczba kujawsko-pomorskich projektów zgodnych z celami SL stanowiła 3,75% ogółu takich projektów w kraju. Udziałami mniejszymi zaznaczyły się województwa: lubuskie 2,9%, świętokrzyskie 2,7% i opolskie 2,1%. Liderami były w kraju

⁵³ Według W. Misiąg, M. Tomalak (2009), tab. 15 i 14 str. 27.

⁵⁴ Badanie zespołu ECORYS Polska na zlecenie Ministerstwa Rozwoju Regionalnego, Ocena wpływu programów operacyjnych NPR 2004-2006 na realizację Strategii Lizbońskiej, Wyd. Departamentu Koordynacji Polityki Strukturalnej MRR, Warszawa 2008.

⁵⁵ Polska w pierwszych latach członkostwa w UE nie była formalnie zobowiązana do realizacji celów Strategii Lizbońskiej tak jak dotyczy to krajów „starej” Unii (UE-15).

województwa mazowieckie, które zrealizowało 13,9 %, województwo śląskie 9,7% oraz małopolskie i wielkopolskie po 8,1% ogólnej liczby projektów. Łączna wartość projektów kujawsko-pomorskich, zgodnych z celami SL, wyniosła 1606 mln zł, co stanowiło 3,1% ogółu krajowych wydatków zgodnych z SL i lokowało województwo na 10. pozycji w kraju. W strukturze wydatków województwa, zgodnych z celami SL, 66% wydatkowano na projekty zgodne z celem 1., 13% na projekty celu 2. i 21% na projekty celu 3.

W województwie kujawsko-pomorskim projekty programów NPR 2004-2006 zgodne z celami SL stanowiły zaledwie 21,6% ogólnej liczby projektów wykonanych w województwie. Mniejsze udziały tego rodzaju projektów były w województwach lubelskim 20,4% i świętokrzyskim 19,3%. Największe liczby projektów zgodnych z celami SL i odpowiednio ich udziały w strukturze projektów województw były w: śląskim 61,9%, dolnośląskim 47,5% i lubuskim 45,8%.

Łączna wartość kujawsko-pomorskich projektów, realizujących SL, stanowiła 33,7% ogólnej wartości wszystkich projektów podjętych w województwie w ramach programów NPR 2004-2006. W rankingu województw pod tym względem niższą pozycję zajmowało tylko województwo opolskie 29,3%, natomiast liderami wykorzystania środków na cele zgodne ze SL były województwa: śląskie 56,3%, łódzkie 54,6%, lubuskie 52,9%, wielkopolskie 52,3% i mazowieckie 51,4% wartości ogółu projektów w nich wykonanych.

Kujawsko-pomorskie projekty, zgodne z celami SL, konsumowały 29,4% wkładu unijnego wykorzystanego w tym województwie w ramach NPR 2004-2006. Jeszcze niższym poziomem absorpcji środków wyróżniały się tylko województwa zachodniopomorskie 26,3% i opolskie 24,9%. Najwięcej środków europejskich konsumowały projekty, zgodne z celami SL, w województwach: dolnośląskim 58,6%, wielkopolskim 54,7%, łódzkim 52% i śląskim 51,4%.

Nieco inaczej rysuje się obraz realizacji celów SL przez programy NPR 2004-2006, po wyeliminowaniu z analizy projektów przypisanych do działań w całości nielizbońskich.⁵⁶ W tym ujęciu zgodność z celami SL stwierdzono w 78,3% projektów zrealizowanych w województwie kujawsko-pomorskim. Liderem rankingu według liczby projektów było województwo śląskie 89%, potem wielkopolskie 87,7% i następnie pomorskie 86,3%, natomiast listę zamykały województwo lubuskie 78,1%, opolskie 76,4%, małopolskie 75,1 i województwo świętokrzyskie 71,4%. W ujęciu według wartości projekty kujawsko-pomorskie, zgodne ze SL, stanowiły 42,9% ich wartości ogółem w województwie. Niższymi udziałami w tym względzie odznaczały się województwa zachodniopomorskie 42,4% i opolskie 36,6%. Wkład unijny w projektach kujawsko-pomorskich zgodnych z SL wyniósł 34,6% ogólnego unijnego dofinansowania projektów w województwie i był relatywnie wyższy aniżeli w województwie zachodniopomorskim 31,4% i w województwie opolskim 29,3%.

Nie najwyższe zaangażowanie województwa kujawsko-pomorskiego w realizację celów Strategii Lizbońskiej należy łączyć, po pierwsze, ze znaczącym udziałem projektów w całości nielizbońskich. Są nimi projekty Sektorowego Programu Operacyjnego Restrukturyzacja i Modernizacja

⁵⁶Nie brano pod uwagę projektów realizowanych w ramach programów: Sektorowy Program Operacyjny Pomoc Techniczna, Sektorowy Program Operacyjny Restrukturyzacja i Modernizacja Sektora Żywnościowego oraz Rozwój Obszarów Wiejskich, Sektorowy Program Operacyjny Rybołówstwo i Przetwórstwo Ryb, Inicjatywa Wspólnotowa INTERREG.

Sektora Żywnościowego oraz Rozwój Obszarów Wiejskich, regionalnego Programu Rozwoju Obszarów Wiejskich 2004-2006, programów znaczących w województwie z silnym sektorem gospodarki rolnej. Charakteru lizbońskiego nie mają także projekty budowy podstawowej infrastruktury technicznej i społecznej, przeważające w kujawsko-pomorskim, co ilustruje wyżej zaprezentowana analiza wydatków strukturalnych. Po drugie, słabe zaangażowanie naszego regionu w realizację priorytetów SL należy łączyć z małą liczbą zrealizowanych w nim projektów zgodnych z celem 2. tej strategii „Rozwój atrakcyjności UE jako miejsca dla inwestowania i pracy. Łączna wartość kujawsko-pomorskich projektów zgodnych z celem 2. SL, których ustalono w liczbie 25, nie stanowiła nawet jednego procentu, dokładnie 0,88% ogólnej wartości tego rodzaju projektów zrealizowanych w kraju. W ujęciu według wielkości dofinansowania tych projektów środkami unijnymi, projekty kujawsko-pomorskie konsumowały 0,36% krajowego unijnego wsparcia, gdy projekty celu 2. województwa mazowieckiego 8,34%, śląskiego 8,28%, dolnośląskiego 7,39%, wielkopolskiego 5,11%, łódzkiego 3,7% tego wsparcia. Unijne wsparcie wszystkich projektów zgodnych z celem 2. SL stanowiło 51,74% unijnego wsparcia projektów NPR 2004-2006, zgodnych z celami SL. Wyraźna większość projektów realizujących cel 2. strategii to duże projekty transportowe: budowy autostrad, dróg ekspresowych, modernizacji kolei, lotnisk itp. Tego rodzaju inwestycji na terenie województwa kujawsko-pomorskiego w ramach NPR 2004-2006 nie realizowano i stąd nikły wkład naszego województwa w osiągnięcie tego celu SL.

Celem Strategii Lizbońskiej, który w kujawsko-pomorskim był dostrzegany najczęściej, był cel 1. „Rozwój wiedzy i innowacyjności”. Wśród projektów zrealizowanych w województwie 68% było zgodnych z tym celem, a ich łączna wartość stanowiła 6,57% ogólnej wartości tego rodzaju projektów w kraju. W realizacji tego celu kujawsko-pomorskie lokowało się pod względem wartości projektów na 6. pozycji, za województwami: mazowieckim (16,7%), śląskim (13,2%), wielkopolskim (9,1%), małopolskim (7%) i zachodniopomorskim (6,67%). Wkład unijny do ogółu projektów zgodnych z celem 1. w kraju wyniósł 18,43%, a w liczbie tej 1,15% było wkładem do projektów w województwie kujawsko-pomorskim. Zdecydowana większość projektów celu 1. wykonanych tak w województwie, jak i w kraju to projekty wspierające rozwój przedsiębiorczości. Niewielkie środki przeznaczono na badania i rozwój oraz innowacje i technologie ICT. Niemniej warto podkreślić, że w kujawsko-pomorskim zrealizowano poważne projekty także w tych dwóch obszarach (np.: Telemedycyna, K-PSI, RCI, CTT).

W realizacji celu 3. SL „Rozwój mechanizmów umożliwiających przedsiębiorstwom tworzenie większej liczby lepszych miejsc pracy” kujawsko-pomorskie, łączną wartością projektów stanowiącą 2,84%, zajmowało 10. lokatę w kraju, w grupie takich województw jak: łódzkie (3,38%), pomorskie (3,24%), podkarpackie (2,88%), warmińsko-mazurskie (2,83%) czy zachodniopomorskie (2,69%). Unijne wsparcie ogółu projektów zgodnych z celem 3. SL stanowiło 29,83% unijnego wsparcia NPR 2004-2006, w liczbie tej 0,87% było wkładem do projektów w województwie kujawsko-pomorskim. Projekty w ramach tego celu, dotyczące rynku pracy, kształcenia i edukacji, rozłożyły się w kraju najbardziej równomiernie.

VIII Rozwój w powiatach

W okresie 2005-2008 województwo kujawsko-pomorskie realizując strategię swego rozwoju dokonało znacznego postępu społecznego i gospodarczego. Ilustrują go pozytywne zmiany wskaźników makroekonomicznych wartości PKB, wytworzonej wartości dodatkowej i inne obserwowane na poziomie NUTS 2. Tego rodzaju obserwacja nie jest możliwa na poziomie NUTS 4, czyli powiatów. Dla potrzeb raportu, w oparciu o dostępne dane, wykonano badanie, którego celem jest ukazanie tendencji zmian w rozwoju społeczno-gospodarczym i warunkach życia ludności w przekroju powiatów. Zwrócono w nim uwagę na kierunki zmian w gospodarce powiatów, strukturach i zachowaniach demograficznych oraz tendencje rozwoju infrastruktury technicznej i społecznej. Obserwowano zmiany w okresie pomiędzy 1.01.2005 r. a 31.12.2008 r., dodatkowo odnosząc je do okresu wcześniejszego, pomiędzy 1.01.2001r. a 31.12.2004 r. Dla opisu zmian w stanie gospodarki powiatów przyjęto dostępne w statystyce mierniki:

- liczbę podmiotów gospodarczych ujętych w rejestrze REGON,
- liczbę podmiotów gospodarczych osób fizycznych,
- wartość produkcji sprzedanej przemysłu w mln zł,
- wartość nakładów inwestycyjnych w przedsiębiorstwach w mln zł.

Kształtowanie struktur i zachowania ludności obserwowano w świetle zmian następujących mierników:

- liczby ludności ogółem,
- liczby ludności w wieku produkcyjnym,
- salda ruchów wędrowniczych (migracji) ludności,
- liczby ludności pracującej w sektorze przemysł i budownictwo,
- liczby ludności pracującej w sektorze usług rynkowych,
- liczby zarejestrowanych bezrobotnych.

Zmiany w stanie infrastruktury technicznej i społecznej obserwowano poprzez zmiany następujących mierników:

- ruchu budowlanego, oddanych do użytku budynki mieszkalne,
- jakości dróg publicznych, dróg o nawierzchni utwardzonej, ulepszonej,
- zaopatrzenia w gaz energetyczny, rozwoju sieci gazowej,
- objęcia dzieci wychowaniem przedszkolnym, liczbą miejsc w przedszkolach.

W latach 2005-2008 liczba podmiotów gospodarczych w województwie zwiększyła się o 7 tys., niemniej wcześniej w latach 2000-2004 ich przyrost był większy i wyniósł 16,4 tys. O wzroście liczby podmiotów w skali regionu po 2004 r. zdecydowały przyrosty ich liczby w 18 powiatach ziemskich. W 5 powiatach: ziemskich, powiecie rypińskim i powiatach grodzkich: Bydgoszczy, Grudziądzu, Toruniu i we Włocławku odnotowano ich spadek względem stanu w końcu roku 2004. Spadek liczby podmiotów w powiatach grodzkich Bydgoszczy i Torunia rekompensowany był ich wzrostem w otaczających te miasta powiatach ziemskich, co wskazuje na proces strukturyzacji gospodarki tych miast, charakterystyczny dla aglomeracji miejskich (lokalizacja podmiotów gospodarczych w ich zapleczu, dyslokacja z nich podmiotów sektora zwłaszcza przemysłowego w ich zapleczu). Jakkolwiek w całym województwie po 2004 r. odnotowano wzrost liczby podmiotów gospodarczych, to tylko w powiatach podmiejskich Bydgoszczy i Torunia wzrost ten był wyraźnie wyższy aniżeli w okresie 2000-2004. W powiatach brodnickim, inowrocławskim,

nakielskim, radziejowskim i sępoleńskim wzrost ten był porównywalny, jak w latach 2000-2004, w pozostałych był on na ogół niższy aniżeli w okresie wcześniejszym. Wzrost wyraźnie mniejszy aniżeli w okresie wcześniejszym 2000-2004 wystąpił w powiatach: aleksandrowskim, golubsko-dobrzyńskim, lipnowskim, świeckim i wspomnianym rypińskim, w którym liczba podmiotów gospodarczych w końcu 2008 r. była mniejsza aniżeli w końcu 2004 r. Po okresie spadku w latach 2000-2004, przyrost liczby podmiotów w okresie 2005-2008, wystąpił w powiatach: chełmińskim, mogileńskim i wąbrzeskim.

W okresie 2005-2008 liczba osób fizycznych prowadzących działalność gospodarczą zwiększyła się w województwie zaledwie o 2,7 tys. osób, gdy w latach 2000-2004 ich przyrost wynosił 11,6 tys. osób. Największe przyrosty liczby osób fizycznych prowadzących działalność gospodarczą po 2004 r. wystąpiły w powiatach: bydgoskim, toruńskim, inowrocławskim i brodnickim, wyraźnie niższe, ale przyrosty w powiatach: grudziądzkim, nakielskim, radziejowskim, sępoleńskim, tucholskim, włocławskim i żnińskim. Zmniejszenie liczby osób fizycznych prowadzących działalność gospodarczą w końcu 2008 r. względem końca 2004 r. wystąpiło w powiatach ziemskich: aleksandrowskim, rypińskim, wąbrzeskim oraz powiatach grodzkich: Bydgoszczy Grudziądu, Toruniu i we Włocławku. Można założyć, że zmniejszenie liczby podmiotów gospodarczych osób fizycznych w powiatach grodzkich było rekompensowane ich wzrostem w przyległych powiatach ziemskich. Należy zauważyć, że w okresie wcześniejszym 2000-2004, zarówno w powiatach grodzkich, jak i w przyległych powiatach ziemskich występował przyrost tych podmiotów.

Podstawowym źródłem zmian strukturalnych w gospodarce są inwestycje. Nakłady inwestycyjne przedsiębiorstw w powiatach województwa ogółem w okresie 2005-2008 były wyraźnie wyższe aniżeli w okresie 2001-2004. Najwyższe odnotowano w miastach: Bydgoszczy (4,6 mld), Toruniu (2,8), Włocławku (2,1) oraz w powiatach: świeckim (1,6), inowrocławskim (1,4) i toruńskim (1,3), w których w okresie 4 lat były wyższe od 1 mld zł. Najniższe były w powiecie lipnowskim (96 mln zł). Kwoty 200 mln zł wartości inwestycji w okresie 2005-2008 nie przekroczyły przedsiębiorstwa w powiatach: chełmińskim, golubsko-dobrzyńskim, radziejowskim, sępoleńskim, tucholskim i wąbrzeskim.

Należy podkreślić, że nakłady inwestycyjne przedsiębiorstw we wszystkich powiatach województwa w okresie 2005-2008 były wyższe aniżeli w okresie 2001-2004, z wyjątkiem powiatu żnińskiego, w którym łączne nakłady w okresie 2005-2008 stanowiły 75% nakładów okresu wcześniejszego. W powiatach: bydgoskim, grudziądzkim, nakielskim, rypińskim, sępoleńskim, tucholskim, wąbrzeskim, miastach Grudziądu i Włocławku były ponad dwukrotnie wyższe, w powiatach radziejowskim i włocławskim nawet trzykrotnie wyższe, a w powiecie toruńskim sześciokrotnie wyższe aniżeli w okresie 2001-2004.

Wartość produkcji sprzedanej przemysłu powiatów województwa w okresie 2005-2008 była wyższa aniżeli w porównywanym okresie 2001-2004 (131,8%). Poza powiatem chełmińskim, w którym wartość produkcji sprzedanej w okresie 2005-2008 stanowiła tylko 46% wartości z okresu 2001-2004⁵⁷, w pozostałych powiatach wartość ta była wyższa, a w powiecie toruńskim pięciokrotnie. Należy zauważyć, że nawet powiaty, w których ujawniła się wyraźna tendencja spadkowa liczby podmiotów gospodarczych, wykazały się wzrostem wartości produkcji sprzeda-

⁵⁷ Regres ten należy łączyć z zakończeniem produkcji przez największe w powiecie przedsiębiorstwo produkcji meblarskiej „Adriana”.

nej przemysłu, np. aleksandrowski 163%, rypiński 182% czy lipnowski 130% wartości z okresu 2001-2004. Powyższe zdaje się wskazywać, że gospodarka przemysłowa w tych powiatach rozwija się raczej pomyślnie, zaś odnotowane wyżej zmiany obejmują głównie sferę podmiotów sektora usługowego.

Stan lokalnej gospodarki istotnie oddziałuje na zachowania demograficzne i społeczno-ekonomiczne ludności. Bilans rzeczywistych zmian ludności województwa w końcu 2008 r. względem końca 2004 r. był nieznacznie ujemny w wielkości 340 osób, co wskazuje na krótkookresową stagnację zaludnienia województwa. Bilans taki dla końca 2004 roku względem końca 2000 r. był jeszcze mniej korzystny, gdyż był ujemny w wielkości 31,4 tys. osób. W 9 powiatach ludność w końcu 2008 r. była liczniejsza aniżeli w końcu 2004 r. Największy wzrost zaludnienia wystąpił w powiatach ziemskich bydgoskim 8,6 tys. i toruńskim 6,5 tys. osób, następnie w nakielskim 790, brodnickim 416 i tucholskim 422 osoby. O ile w powiatach bydgoskim i toruńskim była to kontynuacja procesu trwającego już latach 2001-2004, to powiaty pozostałe z wyżej wymienionych w okresie 2001-2004 były obszarami odpływu ludności. W okresie 2005-2008 największe ubytki ludności wystąpiły w powiatach grodzkich województwa: Bydgoszcz utraciła 9,3 tys. mieszkańców, Toruń i Włocławek po 2,3 tys., nieco mniejsze straty poniósł Grudziądz 0,7 tys. osób. Wśród powiatów ziemskich, w okresie 2005-2008, największy ubytek ludności wystąpił w powiecie inowrocławskim prawie 2 tys. osób, powiaty radziejowski, rypiński i wąbrzeski zmniejszyły się po około 400 osób. Odnotowane ubytki ludności w okresie 2001-2004 wystąpiły także w okresie 2005-2008 w następujących powiatach: chełmińskim, inowrocławskim, lipnowskim, mogileńskim, radziejowskim, rypińskim, wąbrzeskim, włocławskim oraz miastach Bydgoszczy, Grudziądzu i Włocławku.

Saldo ruchów wędrowniczych ludności (wewnętrznych i zagranicznych na pobyt stały) województwa w okresie 2005-2008 było ujemne rzędu 6,8 tys. osób, i było podobne jak w okresie 2000-2004. W okresie 2005-2008 dodatnim saldem migracji odznaczyły się tylko powiaty bezpośredniego zaplecza największych miast województwa: bydgoski 7,2 tys., toruński 5,4 tys. osób, aleksandrowski 138 osób i włocławski 147 osób. W pozostałych powiatach 4-letni bilans migracyjny był ujemny, najwyższy w przypadku miast Bydgoszczy 6,7 tys. osób, Torunia 3,5 tys. i Włocławka 1,8 tys. oraz w powiecie inowrocławskim 1,2 tys. osób, a w jego obrębie głównie w mieście Inowrocławiu.

Obserwowany okres 2004-2008 to cztery lata starzenia się mieszkańców, czas zmiany ich struktury wieku. We wszystkich powiatach ziemskich i w mieście Grudziądzu ujawnił się wzrost liczby ludności w wieku aktywności zawodowej (grupy produkcyjnej), jednocześnie w pozostałych powiatach grodzkich: Bydgoszczy, Toruniu i we Włocławku wystąpił jej ubytek. Łączny w okresie 4 lat przyrost ludności w wieku aktywności zawodowej, przyrost potencjalnych zasobów pracy w skali województwa, wyniósł 18,1 tys. osób. Największy wzrost liczby mieszkańców w wieku aktywności zawodowej w stosunku do stanu na końcu 2004 r. wystąpił w powiatach bydgoskim, prawie 7 tys. i toruńskim 5,8 tys. osób. Należy zauważyć, że ubytek tej kategorii wiekowej mieszkańców Bydgoszczy był wyższy i wyniósł 7,4 tys. osób, natomiast w przypadku Torunia był to ubytek rzędu 2,1 tys. osób. Z relacji tych wynika, iż struktury wiekowe mieszkańców powiatów podmiejskich kształtowane były nie tylko przez dopływ ludności z pobliskiego miasta. Znaczące przyrosty ludności w wieku aktywności zawodowej w końcu 2008 r. względem stanu w końcu 2004 r. ujawniły się w powiatach: brodnickim 1,7 tys., golubsko-dobrzyńskim prawie 1 tys., lipnowskim 1,2 tys., nakielskim 1,7 tys., świeckim 1,2 tys., tucholskim 1,1 tys., włocław-

skim 1,6 tys. i znińskim 1,1 tys. osób. Ludność ta z pewnością ujawniła swą obecność na lokalnych rynkach pracy, zwiększając w nich lokalny popyt na zatrudnienie.

Lata 2005-2008 były okresem pomyślnego rozwoju gospodarczego, przyhamowanego dopiero pod jego koniec. Świadczą o tym realizowane inwestycje przedsiębiorstw, wzrost sprzedaży produkcji przemysłu, a także wzrost liczby pracujących, w tym w sektorze przemysł i budownictwo, który wystąpił prawie we wszystkich powiatach województwa. Spadki pracujących w tym sektorze odnotowano w tym okresie w powiecie chełmińskim w oraz w mieście Toruniu. Największy wzrost pracujących względem 2004 r. wystąpił w powiecie toruńskim 5,3 tys. osób, i łączył się z uruchomieniem produkcji w kompleksie firm Pomorskiej SSE w Łysomicach. Liczba pracujących w sektorze przemysł i budownictwo w Bydgoszczy zwiększyła się w stosunku do końca 2004 r. o 3 tys. osób, w powiecie bydgoskim o 1,7 tys. osób, w powiecie świeckim oraz w mieście Grudziądzu po 1,5 tys., w powiecie brodnickim o 1,3 tys. osób. Niewielkie wzrosty liczby pracujących w tym okresie i sektorze wystąpiły w powiatach: mogileńskim 128 osób, radziejowskim 205, grudziądzkim 246, nakielskim 255 i znińskim 264 osoby. Należy odnotować, że w końcu 2004 r. w 19 powiatach województwa liczba pracujących w sektorze przemysł i budownictwo była mniejsza aniżeli w końcu 2000 r.

Podobna tendencja w rozpatrywanym okresie wystąpiła w sektorze usług rynkowych. Największe wzrosty liczby pracujących w usługach rynkowych pomiędzy latami 2008 i 2004 ujawniły się w miastach Bydgoszczy 5,6 tys. i Toruniu 3,4 tys. osób, oraz w powiatach: bydgoskim 1,3 tys., nakielskim 1,2 tys., świeckim 1 tys. i włocławskim 1 tys. osób. Ubytek liczby pracujących w usługach rynkowych w tym okresie ujawnił się tylko w powiecie chełmińskim 46 osób, zaś najmniejsze wzrosty w powiatach sępoleńskim 246 i tucholskim 280 osób.

Okres pomyślnego rozwoju gospodarczego, a takim były lata od 2005 co najmniej do połowy 2008 r. był czasem zatrudniania i redukcji bezrobocia. We wszystkich powiatach województwa liczba osób bezrobotnych w końcu 2008 r. była wyraźnie niższa aniżeli w końcu 2004 r.. Różnica ta w przypadku miasta Bydgoszczy wyniosła ponad 10 tys. osób., w Toruniu było to 6,6 tys., w powiecie inowrocławskim 8 tys., nakielskim 5,2 tys., brodnickim 4,3 tys., świeckim i toruńskim 4,2 tys. i w znińskim 4 tys. osób. Jeżeli w okresie 2000-2004, w powiatach województwa rosło bezrobocie (wyjątkiem był powiat radziejowski, w którym nieznacznie zmniejszyło się), to w okresie 2005-2008, okresie rozwoju gospodarczego, wystąpił proces przeciwny, jego wyraźny spadek. W końcu 2008 r. bezrobocie w województwie było niższe o 89,3 tys. osób aniżeli w końcu 2004 r.

Okres 2005-2008 był czasem zmian w warunkach życia mieszkańców. W okresie tym oddano do użytku ponad 12,5 tys. budynków mieszkalnych. Ożywienie ruchu budownictwa mieszkaniowego wystąpiło we wszystkich powiatach z tendencją wyraźnie wzrostową w latach 2007 i 2008. Szczególnie wyraźną tendencją ta była w powiatach: bydgoskim, brodnickim, grudziądzkim, wąbrzeskim i znińskim. Najwięcej tych budynków oddano do użytku w powiatach ziemskich bydgoskim 2,6 tys. i toruńskim 1,5 tys., znacznie więcej aniżeli w miastach Bydgoszczy 514 i Toruniu 784 budynki. Powiatami wyróżniającymi się liczbami oddawanych do użytku budynków były także powiaty: brodnicki 793, włocławski 741, gdy w mieście Włocławku 380, powiat świecki 553 a ponad to powiaty bezpośredniego otoczenia Bydgoszczy i Torunia: inowrocławski 488, nakielski 471 i aleksandrowski 393 budynki. Warto zauważyć duże liczby tego rodzaju budynków oddanych do użytku w atrakcyjnych dla budownictwa rezydencjonalnego powiatach tucholskim 393 i znińskim 385.

W raportowanym okresie dokonał się istotny postęp w zakresie zagospodarowania województwa w elementy podstawowej infrastruktury technicznej i społecznej, o czym wzmiankowano wyżej. W ocenie rozwoju powiatów zwrócono uwagę na te jej elementy, które istotnie warunkują zarówno codzienne życie ich mieszkańców, jak i ich rozwój gospodarczy.

W okresie 2005-2008 dokonano znaczącej poprawy stanu nawierzchni dróg publicznych powiatowych i gminnych. Ulepszono nawierzchnię dróg utwardzonych o łącznej długości 638 km dróg, w tym najdłuższe odcinki w powiatach: bydgoskim (63 km), toruńskim (63 km), radziejowskim (58 km), żnińskim (50 km), inowrocławski (45 km), rypińskim (45 km), włocławskim (40 km), w mieście Bydgoszczy (45 km) i mieście Toruniu (57 km).

W latach 2005-2008 sieć gazu ziemnego na zaopatrzenie gospodarki i mieszkańców wydłużyła się w województwie o 351 km. Najdłuższe jej odcinki wybudowano w powiatach: bydgoskim 77,9 km, toruńskim 43,6 km, mieście Toruniu 37 km, powiatach: brodnickim 27,9 km, wąbrzeskim 22,9 km, nakielskim 20,6 km, świeckim 19,9 km, miastach Grudziądzu 20,2 km i Bydgoszczy 19 km. Sieć gazowa nie dotarła dotąd do powiatu rypińskiego.

W raportowanym okresie warunkująca aktywność zawodową kobiet, korzystna dla rozwoju dzieci, infrastruktura wychowania przedszkolnego zwiększyła się 2,3 tys. miejsc w przedszkolach. W okresie pomiędzy 2005 i 2008 r. największe jej przyrosty wystąpiły w mieście Bydgoszczy o 461 miejsc, w powiecie bydgoskim o 375 miejsc oraz odpowiednio w mieście Toruniu o 291 i w powiecie toruńskim o 221 miejsc. Ponad to o 200 miejsc zwiększyła się ich liczba w powiecie chełmińskim, o 176 miejsc w powiecie brodnickim, o 126 miejsc w powiecie rypińskim i o 104 miejsca w powiecie inowrocławskim.

Powyższy przegląd ilustruje, że okres 2005-2008 był czasem pomyślnego rozwoju powiatów, stosownie do ich zasobów i zdolności, w tym zdolności do absorpcji zewnętrznych czynników rozwoju. Jest to okres zbyt krótki aby formułować opinię co do specyfiki rozwoju każdego z powiatów. Niemniej nawet w tak krótkim czasie obserwacji można zauważyć, że pozytywne przejawy rozwoju dotyczą w większym stopniu powiatów o większym potencjale demograficznym aniżeli mniejszych, powiatów o zróżnicowanej strukturze gospodarczej, w której reprezentowane są wszystkie sektory gospodarki, powiatów korzystnie usytuowanych względem regionalnych ośrodków wzrostu aniżeli powiatów peryferyjnych względem nich.

Charakterystyczną dla tego okresu była restrukturyzacja gospodarek i struktur demograficznych powiatów grodzkich, miast Bydgoszczy i Torunia, ośrodków węzłowych budowanej aglomeracji. Ujawnił się wyraźny rozwój gospodarczy i demograficzny powiatów zaplecza tych miast: bydgoskiego, toruńskiego i nakielskiego, do których być może w bliskiej przyszłości dołączy Aleksandrowski. Ten zespół powiatów, dwóch grodzkich i trzech, czterech ziemskich, zarysowuje kształt funkcjonalnej aglomeracji bydgosko-toruńskiej.

Wyraźne tendencje rozwoju wykazały powiaty grodzkie Włocławek i Grudziądz, które są w toku budowy nowych struktur gospodarczych, zwiększając w nich udział sektora usługowego. W przypadku tych miast, ich powiązanie zwłaszcza gospodarcze z bezpośrednim zapleczem, z ich powiatami ziemskimi, jest jeszcze słabo widoczne.

Powiatem ziemskim, który korzystnie wyróżnia się na tle innych jest powiat brodnicki, którego ośrodek centralny, miasto Brodnica systematycznie wzmacnia swój potencjał gospodarczy, co sprzyja wzrostowi ludności, stymuluje rozwój w sferze infrastrukturalnej.

Pozostałe powiaty jakkolwiek dobrze wykorzystały dla rozwoju gospodarczego warunki występujące w latach 2005-2008, są jednostkami borykającymi się z licznymi problemami, wynikającymi bądź z ich niewielkiego potencjału demograficznego, skromnej potencjałem i słabo zróżni-

owanej strukturalnie lokalnej gospodarki, peryferyjnego położenia, obciążenia strukturalnym bezrobociem.

IX PODSUMOWANIE

Wymieniony okres był dla województwa czasem, w którym musiało się zmierzyć z szeregiem wyzwań identyfikowanych zarówno przez bariery i trudności jak i przez pojawiające się szanse. Wśród nich były takie, które od jego początku ważyły na jego rozwoju a także nowe, których źródłem były zmieniające się uwarunkowania społeczno-gospodarcze i prawno-regulacyjne rozwoju. Do najistotniejszych wyzwań należały:

- Wyzwanie równoważenia rynków pracy w regionie, redukcji dużego bezrobocia, które w lutym 2004 r. przekraczało ponad 220 tys. osób. Implikowało ono intensywne działania w sferze szeroko rozumianej edukacji i aktywizacji zawodowej, stanowienia korzystnych warunków dla nowych inwestycji i zatrudnienia.
- Wyzwanie dalszej integracji struktur społeczno-gospodarczych i przestrzenno-funkcjonalnych niedawno powstałego województwa. Implikowało ono m.in. działania w zakresie zwiększenia spójności infrastruktury technicznej, wyrównania standardów usług społecznych.
- Wyzwanie modyfikacji struktury gospodarczej, finalizowania procesów restrukturyzacji niektórych branż przemysłu, rozwoju sektora usługowego, zwiększenia podatności regionalnej gospodarki na innowacje, wzmocnienia gospodarczego znaczenia sektora rolniczego, zwiększenia atrakcyjności inwestycyjnej województwa.
- Wyzwanie wykorzystania pomostowego położenia transportowego w relacjach środkowo-europejskich, implikujące inwestycje w przebiegających przez województwo głównych korytarzach TEN-T (Europejskiej Sieci Transportowej).
- Wyzwanie pozyskania akceptacji dla proponowanego modelu rozwoju regionu, modelu spolaryzowanego opartego o regionalny biegun wzrostu, za który przyjęto aglomerację Bydgoszczy i Torunia.
- Wyzwanie współdziałania samorządów miast Bydgoszczy i Torunia w zakresie budowy aglomeracji i utrwalania jej metropolitalnej pozycji w systemie osadniczym kraju.
- Wyzwanie jak najlepszego wykorzystania funduszy europejskich w pierwszych latach naszej obecności w Unii Europejskiej. Wobec ograniczonych własnych zasobów mogły one istotnie ważyć na rozwoju województwa, ale miały także znaczenie dla nabycia umiejętności ich wydatkowania w okresie 2007-2013.

Wymienione wyżej strategiczne wyzwania były podjęte i realizowane z różnymi efektami, możliwymi do uzyskania w okresie raportowanych lat realizacji strategii. Należy tu przypomnieć, że jedną z głównych przesłanek dokonanej w 2004 r. i na początku 2005 r. aktualizacji strategii było zaprogramowanie rozwoju regionu do 2020 r., ale faktycznie rozwoju w uwarunkowaniach europejskiej polityki spójności w latach 2007-2013. Realizacja tej polityki w kujawsko-pomorskim zaczęła się z początkiem 2008 r., z uruchomieniem RPO W K-P na lata 2007-2013, i od tego roku można mówić o przyspieszeniu realizacji strategii.

Okres 2005-2008 był dla województwa kujawsko-pomorskiego czasem pomyślnego rozwoju. Dynamika pozytywnych zmian w regionie nie różni się znacząco od przeciętnego tempa zmian w kraju. Województwo utrzymuje się w grupie średnich, **ale jego dystans do grupy czołowych województw niestety zwiększa się**. Województwa tradycyjnie wymieniane wśród czołowych w kraju, rozwijały się szybciej podnosząc tzw. poziom średni dla pozostałych.

Strategia była realizowana w pełnym zakresie postulowanych działań, jakkolwiek poszczególne działania w różnym stopniu. Żadne z działań nie zostało wykonane w stopniu takim, że można uznać, iż postulat strategii w tym zakresie został zrealizowany w stopniu zadowalającym. Nasuwają się pytania, czy niewykonane dotąd działania zachowują swe strategiczne znaczenie, czy ostatnie lata nie ujawniły nowych problemów, rozwiązanie których winno stać się priorytetem tej strategii?

Wskaźniki przyjęte dla opisu efektów wykonanych działań (tabl.1, str. 7) generalnie pokazują zmiany pozytywne, wzrost ilustrujący poprawę, która była postulowana i oczekiwana, spadek tam gdzie był on zamierzony i pożądanym. Kwestią jest, na ile uzyskane na końcu 2008 r. efekty są zadowalające. Przyjęta w 2005 r. strategia nie zakłada konkretnych wielkości wskaźników zamierzonych do uzyskania w określonym okresie jej realizacji. Jest to jej wada, utrudniająca ewaluację jej efektów, która winna być usunięta przy najbliższej jej aktualizacji.

W okresie 2005-2008 istotnie zostało zredukowane bezrobocie. Sytuacja kryzysowa w gospodarce światowej, europejskiej, która się ujawniła pod koniec 2008 r. niestety odwróciła tę korzystną tendencję. W rozpatrywanym czasie liczba pracujących w województwie zwiększyła się o 60 tys., dokonano istotnej reorientacji polityki dotyczącej rynku pracy, w której zaczęły dominować działania aktywizujące nad socjalnymi, podjęto reformy systemu edukacji młodzieży i dorosłych lepiej dostosowujące podaż siły roboczej do bieżącego popytu na pracę, liczne samorządy zainicjowały aktywną politykę lokalnego rozwoju gospodarczego, wprowadzając korzystne dla inwestorów regulacje fiskalne, przygotowując tereny inwestycyjne itp.

Raportowany okres był kolejnym etapem niwelowania dysproporcji w rozwoju i integracji województwa. Zrealizowano liczne przedsięwzięcia poprawiające spójność drogową województwa, usprawniono kolejowy transport publiczny, wprowadzając drugiego przewoźnika przewozów pasażerskich, zintegrowano region siecią szerokopasmowego Internetu, zniwelowano dysproporcje w zakresie lokalnego dostępu i standardu podstawowych usług publicznych, zwłaszcza edukacji, kultury i sportu, opieki zdrowotnej, także usług infrastruktury technicznej i ochrony środowiska (co nie znaczy, że je zrównano).

W latach 2005-2008 postępową restrykturyzacja wybranych branż gospodarki przemysłowej i jednocześnie rozwijał się sektor usługowy, a w jego ramach sektor obsługi biznesu. Wydatnie zwiększyły zdolności obsługi instytucje poza bankowego wsparcia finansowego małych i średnich przedsiębiorstw, pojawiły się wyspecjalizowane firmy doradczo-konsultacyjne, podmioty gospodarcze wcześniej nieliczne jak instytucje brokerskie, outsourcingu, nowe formy organizacyjne gospodarki jak parki przemysłowe i technologiczne, klastry, tereny gospodarcze działające w ramach Pomorskiej Specjalnej Strefy Ekonomicznej.

Postęp w zakresie zmiany struktury agrarnej w kierunku bardziej ekonomicznie efektywnej, był nieznaczny. Instrumenty Wspólnej Polityki Rolnej bardziej podtrzymują trwanie aniżeli zmianę struktury obecnej. Pomyślnie rozwijały się grupy producentów rolnych (obecnie 63), zawiązują

się grupy rybackie, upowszechnia się rolnictwo ekologiczne. Postulat wzmocnienia konkurencyjności przetwórstwa rolno-spożywczego pozostaje ważnym postulatem.

Umacniał się rynkowy sektor gospodarki turystycznej, w tym turystycznych usług biznesowych, pojawiły się w regionie hotele 4-gwiazdkowe, dokonywała się korzystna restrukturyzacja działalności uzdrowisk.

Wyzwaniem, w którego realizacji województwo okazało się mało skuteczne, było włączanie regionu w system transportowy Europy Środkowej. Niestety poprawa w stanie infrastruktury drogowej i kolejowej w głównych korytarzach TEN-T jest niewielka. W toku jest budowa odcinka autostrady A-1 do Torunia, ale prace na innych drogach i kierunkach ważnych dla rozwoju województwa (drogi krajowe nr 5, nr 10, nr 80, nr 15) są odłożonymi w czasie planami. Port Lotniczy w Bydgoszczy jest już rozpoznawany na mapie portów lotnictwa cywilnego w naszym kraju, niemniej konkurencja na krajowym rynku usług transportu powietrznego stawia przed nim poważne wyzwania.

Minione lata wskazują, że w świetle pamiętanych doświadczeń z poprzedniego systemu zarządzania, akceptacja spolaryzowanego modelu rozwoju regionu, rozwoju opartego o regionalny biegun wzrostu, aglomerację bydgosko-toruńską, będzie procesem wymagającym czasu. Niemniej dokonuje się, bowiem z jednej strony jako naturalne przyjmuje się swobodę kreowania rozwoju na poziomie lokalnym, z drugiej, także jako naturalne uznaje się możliwość korzystania z efektów rozwoju aglomeracji, wzmocnianego przez regionalny podmiot polityki rozwoju. Komplementarna działalność podmiotów rozwoju lokalnego, samorządów miast i gmin oraz samorządu województwa winna w przyszłości, oby najbliższej, zapewnić porównywalne warunki infrastrukturalno-środowiskowe i standardy usług oferowanych mieszkańcom województwa, bez względu na miejsce zamieszkania.

Spolaryzowany model rozwoju regionu – jak dowodzą doświadczenia zachodnioeuropejskie – jest w szczególności efektywny na terenach, na których występuje policentryczna struktura osadnictwa, a taką mamy w kujawsko-pomorskim. Potwierdzeniem słuszności naszego wyboru jest przyjęcie tego rodzaju modelu rozwoju regionalnego dla całego kraju, co znajdujemy w przygotowanej przez rząd Krajowej Strategii Rozwoju Regionalnego.

Źródłem wyzwania określonego jako potrzeba współdziałania samorządów miast Bydgoszczy i Torunia dla partnerskiego budowania aglomeracji jest pogląd, że ten duży zespół miejski skali europejskiego bieguna wzrostu (europolu) winien być przedmiotem polityki regionalnej rządu. Podobnie jak inne miasta tej skali wielkości w kraju. Jego szanse bycia przedmiotem tej polityki, wydają się być znacznie większe, aniżeli szanse każdego z tych miast postrzeganych oddzielnie. Jakkolwiek partnerskie współdziałanie miast Bydgoszczy i Torunia w kreowaniu dwucentrycznej aglomeracji bywa jeszcze przez niektóre środowiska społeczne negowane, identyfikowane są coraz liczniejsze powody uzasadniające potrzebę takiego współdziałania. Wyraźnie zarysowane tendencje urbanizacji centralnej części województwa, kształtowanie się typowej dla aglomeracji miejskiej struktury gospodarki, wymagają ukształtowania odpowiedniego dla aglomeracji układu transportowego, zapewniającego jej racjonalny rozwój, a także rozwój powiązanego z nią regionu. Zdecydowanego przyspieszenia wymagają prace planistyczne nad zarysowaniem optymalnej struktury przestrzenno-funkcjonalnej tego obszaru, budowanie aglomeracyjnego układu transportowego (kolejowego i drogowego), rozwiązania już dziś trudnego problemu publicznego transportu pasażerskiego, warunkującego funkcjonowanie aglomeracji jako bieguna wzrostu całego

kujawsko-pomorskiego regionu. W skali całej aglomeracji winny być rozpatrywane kwestie użytkowania i ochrony środowiska przyrodniczego.

Lata 2005-2008 były okresem rozwoju województwa, w którym po raz pierwszy podmioty go realizujące dysponowały zwiększonymi środkami finansowymi, które mogły przeznaczyć na przedsięwzięcia rozwojowe. Oszacowano, że w analizowanym okresie w województwie kujawsko-pomorskim publiczne wydatki skierowane na rozwój były rzędu ok. 7,6 mld zł. Wśród oszacowanych wydatków publicznych nie udało się wyszacować nakładów ze strony budżetu państwa. W oszacowanej kwocie środków publicznych nakłady krajowe były rzędu 62% nakłady zewnętrzne, europejskie 38%.

Jakkolwiek środki własne samorządu województwa jako podmiotu uczestniczącego w realizacji strategii nie są duże, stanowiły około 10% funduszy sektora samorządowego, przez fakt że zarządza on innymi środkami publicznymi (funduszami europejskimi, celowymi, wydatkowaniem dotacji budżetu państwa) odgrywa on ważną rolę w tym procesie. Szacuje się, i jest to tylko szacunek, że decyzyjny wpływ samorządu województwa (bezpośredni i pośredni) na wydatkowanie środków związanych z realizacją strategii rozwoju województwa dotyczył około 30% ich ogółu (dotacje kontraktów wojewódzkich i inne z budżetu państwa, środki własne, niektóre fundusze celowe, środki aktywnej polityki rynku pracy, ZPORR, niektóre działania SPO RZL, SPO Rol., PROW). Począwszy formalnie od 2007 r., a realnie od 2008 r., wraz z uzyskaniem kompetencji zarządzania budżetem RPO W K-P 2007-2013 i niektórych osi priorytetowych innych programów rozwoju (PO KL, PROW), wpływ ten zapewne będzie większy.

Wykonane dla potrzeb tego raportu szacunki nakładów poniesionych na rozwój w pewnym zakresie potwierdzają obliczenia dotyczące wydatków strukturalnych w okresie 2004-2007 wykonane przez ekspertów MRR. Według ich obliczeń w okresie tym, wydatki samorządowe na rozwój w kujawsko-pomorskim wyniosły 3333 mln zł, wkład europejski współfinansujący zadania strukturalne w tym województwie 1240 mln zł (37%).Warto w tej ocenie zauważyć, że 75,5% tych nakładów poniesionych było na infrastrukturę podstawową, 12,3% na wsparcie sektora produkcyjnego i w podobnej proporcji 12,2% na wsparcie rozwoju zasobów ludzkich. Struktura tych wydatków może nadmiernie asymetrycznie, ale oddaje strukturę potrzeb odzwierciedlonych w strategii rozwoju województwa.

Stosunkowo słabe zaangażowanie się w województwa w realizację celów Strategii Lizbońskiej wynika z jego innych priorytetów rozwoju w raportowanym okresie. W ramach kujawsko-pomorskiego komponentu ZPORR realizowaliśmy ważne dla regionu projekty podstawowej infrastruktury technicznej i społecznej. Nie mają one charakteru lizbońskiego, podobnie jak projekty zrealizowane w sferze gospodarki rolnej i dotyczące rozwoju obszarów wiejskich. Jednocześnie w ramach NPR 2004-2006 województwo kujawsko-pomorskie nie było obszarem lokalizacji krajowych inwestycji celu 2. SL (dużej skali inwestycji infrastruktury transportowej), które w innych województwach są podstawowym świadectwem ich udziału w realizacji tej strategii. Należy jednakże zauważyć, że celem SL, który w kujawsko-pomorskim był dostrzegany najczęściej był cel 1. „Rozwój wiedzy i innowacyjności”. Wśród projektów NPR 2004-2006 zrealizowanych w województwie 68% było zgodnych z tym celem, a ich łączna wartość stanowiła 6,57% ogólnej wartości tego rodzaju projektów w kraju.

Opinia o strategii jako instrumencie polityki rozwoju

Strategia Rozwoju Województwa Kujawsko-Pomorskiego na lata 2007-2020, sporządzana była w warunkach braku ustalonego dla poziomu NUTS-2 standardu metodologicznego programowania strategicznego. W świetle obecnie obowiązujących regulacji dotyczących tego programowania na poziomie województw, można jej wytknąć słabości, które należy wyeliminować przy jej aktualizacji.

Obecna strategia ma wyraźnie kierunkowy charakter, co jest właściwe dla strategii długookresowej, i taką ona jest, gdyż w momencie uchwalania obejmowała okres 15 lat. Z ustawy o zasadach prowadzenia polityki rozwoju i systemu zarządzania rozwojem Polski⁵⁸ wynika, że w strategii województwa, strategii długookresowej, winien być wydzielony okres nie wykraczający poza okres objęty średniookresową strategią rozwoju kraju. Zatem etap rozwoju województwa, czasowo zgodny ze Średniookresową Strategią Rozwoju Kraju, będzie swego rodzaju średniookresową strategią rozwoju województwa. Strategia średniookresowa będzie planem bardziej konkretnym w każdym elemencie jej zapisu, w zakresie: priorytetowych kierunków działań, kluczowych zadań do wykonania, wskaźników do osiągnięcia, głównych podmiotów jej realizacji, sposobu obserwacji postępów jej realizacji.

Zgodnie z intencją ustawy o samorządzie województwa, strategia jego rozwoju jest strategicznym planem rozwoju regionalnej wspólnoty samorządowej. Jest strategią realizowaną przez wszystkie podmioty akceptujące jej cele i kierunkowe działania oraz chcące uczestniczyć w dziele jej realizacji tj. powodować rozwój województwa. Tego rodzaju podejście zakłada, że źródłem informacji o jej realizacji będzie obserwacja zespołu wskaźników pokazujących zmiany w stanie rozwoju społeczno-gospodarczego i infrastrukturalnego województwa. Założenie o dowolnej liczbie wykonawców strategii nie ułatwia poznania źródeł i wielkości wydatkowanych środków, ocenę ich skuteczności i efektywności w kontekście osiągnięcia celów strategii.

Strategia rozwoju województwa zgodnie zapisem ustawy o samorządzie województwa i powiązanej ustawy o zasadach prowadzenia polityki rozwoju, winna być realizowana poprzez programy wojewódzkie, a od 2007 r. także przez regionalny program operacyjny. Przyjęty w ustawie o samorządzie termin program wojewódzki nie był zdefiniowany. Stąd różnego rodzaju opracowania nazywane programami rozwoju sporządzane były o dowolnie przyjmowane założenia metodologiczne programowania.

W raportowanym okresie powstało wiele dokumentów planistycznych nazywanych programami rozwoju lub programami regionalnymi (np. Program gospodarowania rolniczymi zasobami wodnymi na lata 2007-2015, Program zwalczania otyłości u dzieci i młodzieży w 2008 r., Program rozwoju bazy sportowej w województwie w 2007 r., każdego roku aktualizowany). Są to opracowania planistyczne, z założenia realizujące cele strategii województwa, będące rocznymi (czasem wieloletnimi) planami działań w określonym sektorze. Były one sporządzane przez departamenty, jednostki organizacyjne Urzędu Marszałkowskiego, uzyskiwały akceptację Zarządu Województwa, a czasami także były przyjmowane przez Sejmik Województwa.

Programy ochrony środowiska i gospodarki odpadami, program opieki nad zabytkami sporządzone były na podstawie założeń metodologicznych zawartych w odnośnych ustawach szczegóło-

⁵⁸ Założenia systemu zarządzania rozwojem Polski, Dokument przyjęty na posiedzeniu Rady Ministrów w dniu 27 kwietnia 2009 r., patrz w szczególności str. 59.

wych. Programy te, a także Program rozwoju bazy sportowej w województwie z ustawowego zapisu przyjmuje Sejmik Województwa.

Pierwszym programem rozwoju (wojewódzkim) realizującym wprost cele strategii rozwoju województwa w wymiarze 2013 r. jest Regionalny Program Operacyjny Województwa Kujawsko-Pomorskiego na lata 2007-2013, sporządzony na podstawie metodologii programowania operacyjnego przyjętego w Unii Europejskiej. Na początku 2008 r. z inicjatywy Marszałka Województwa podjęto prace nad Wojewódzkim Programem Rozwoju Kultury Fizycznej i Sportu, później w 2009 r. nad innymi programami. Obecnie sporządzanie tych programów reguluje ustawa o zasadach prowadzenia polityki rozwoju (art. 17. ust.1) i Zarządzenie Marszałka Województwa Kujawsko-Pomorskiego 14/2009 z dnia 21.04.2009.

Realizowanie strategii rozwoju województwa poprzez programy wojewódzkie umożliwi ocenę udziału samorządu województwa jako podmiotu jej realizacji. Lista proponowanych programów wojewódzkich winna być załącznikiem do strategii. Lista ta, obok programów wojewódzkich firmowanych przez Zarząd Województwa, mogłaby zawierać programy sporządzane przez inne podmioty (jednostki samorządu terytorialnego, ich związki, organizacje gospodarcze, organizacje społeczne itp.), które będą sporządzone zgodnie z przyjętą w ustawie metodologią i zgłoszone w toku debaty nad strategią.

Obok programów wojewódzkich, będących podstawowymi instrumentami realizacji strategii, zwłaszcza samorządu województwa, załącznikiem do dokumentu strategii winna być lista zadań kluczowych istotnych dla realizacji jej celów. Winna ona ujmować zadania, które na obszarze województwa planuje zrealizować rząd (resorty) w ramach rządowej polityki rozwoju regionów, zadania wprowadzone (planowane do wprowadzenia) do kontraktu terytorialnego, zadania o znaczeniu ponadregionalnym uzgodnione w ramach współpracy międzyregionalnej, zadania przewidziane we współpracy międzynarodowej. Nie wszystkie z tego rodzaju przedsięwzięcia będą pozycjami wojewódzkich programów rozwoju.

Przesłanki do aktualizacji obecnej strategii rozwoju województwa

1. Jakkolwiek wskaźniki opisujące realizację strategii informują o efektywnym rozwoju województwa a tempo zmian nie różni się znacząco od przeciętnego tempa zmian w kraju, to **jego dystans do grupy czołowych województw niestety zwiększa się**. Dlatego też najważniejszą przesłanką merytoryczną dla aktualizacji obecnej strategii jest postulat zwiększenie tempa rozwoju województwa.
2. Strategia rozwoju województwa jest elementem systemu zarządzania rozwojem Polski. W systemie tym przyjmuje się, że będzie ona wykonana zgodnie z wymogami ustawy z dnia 6 grudnia 2006 r. o zasadach prowadzenia polityki rozwoju, spójna ze średniookresową strategią

rozwoju kraju i uzgodniona z Ministrem Rozwoju Regionalnego. Jest to podstawowa przesłanka formalna dla aktualizacji strategii obecnej⁵⁹.

3. Prezentowany raport informuje o tym co w okresie 2005-2008 było wykonane i przyczyniło się do realizacji celów strategii. W kontekście aktualizacji istotne jest to, co nie było podjęte oraz dlaczego, czy postulowane w strategii działania są nadal aktualne, czy nie ujawniły się nowe problemy strategicznego znaczenia? Celowa jest wnikliwa analiza obecnej strategii z tych punktów widzenia, konfrontacja wyników tej analizy z obecnie występującymi uwarunkowaniami i problemami rozwoju. Źródłem informacji i obecnych uwarunkowaniach i problemach rozwoju województwa są opracowania diagnostyczne wykonane dla potrzeb aktualizacji planu zagospodarowania przestrzennego województwa kujawsko-pomorskiego.
4. W 2008 r. rozpoczęto wdrażanie Regionalnego Programu Operacyjnego Województwa Kujawsko-Pomorskiego na lata 2007-2013, głównego instrumentu realizacji strategii oraz innych programów NSRO na lata 2007-2013. Efekty ich wdrażania w 2008 r. były jeszcze słabo widoczne. Perspektywa dnia dzisiejszego podpowiada, że w następstwie ich wykonania zaawansowanie realizacji strategii będzie większe, co winny potwierdzić dane statystyczne makroekonomiczne za rok 2008 i podstawowe dane statystyczne za rok 2009, które winny być udostępnione w najbliższym czasie. Informacje te winny być wzięte pod uwagę przy aktualizacji strategii.
5. Uwagi i postulaty zawarte w różnego rodzaju opracowaniach analitycznych odnoszących się do rozwoju społeczno-gospodarczego naszego kraju w ujęciu regionalnym: raporty z realizacji polityki regionalnej rządu w ostatnich latach, raporty Instytutu Badań nad Gospodarką Rynkową itp. instytucji, Przeglądu Regionalnego OECD Polska itp.
6. Wnioski z opracowań ewaluacyjnych wykonanych przy ewaluacji Narodowego Planu Rozwoju 2004-2006.
7. Wnioski, postulaty dotyczące województwa kujawsko-pomorskiego zawierające się w ekspertyzach wykonanych dla projektu Koncepcji Przestrzennego Zagospodarowania Kraju oraz dla projektu Krajowej Strategii Rozwoju Regionalnego.
8. Ważnym źródłem przesłanek dla aktualizacji będą średniookresowe, rządowe dokumenty polityki rozwoju, w szczególności: Strategia Rozwoju Kraju 2007-2015, która po włączeniu do niej aspektów przestrzennych rozwoju Polski będzie przekształcona w Średniookresową Strategię Rozwoju Kraju, Krajowa Strategia Rozwoju Regionalnego, strategie sektorowe, strategie ponadregionalne. Ich cele winny być uwzględnione przy sporządzaniu strategii rozwoju województwa (art.11. ust. 1d, ustawy o samorządzie województwa).

⁵⁹ Patrz przypis 58. Uchwalenie przez Radę Ministrów Średniookresowej Strategii Rozwoju Kraju wywoła z mocy prawa uzgodnienie z nią strategii rozwoju województwa kujawsko-pomorskiego (art. 11, ust. 1d i 1e ustawy o samorządzie województwa, decyzja nr 6 Ministra Rozwoju Regionalnego z dnia 29 kwietnia 2009 r. w sprawie trybu i sposobu przeprowadzenia oceny zgodności projektów strategii rozwoju ze średniookresową strategią rozwoju kraju, realizująca zobowiązanie wynikające z art. 14 ustawy z dnia 6 grudnia 2006 r. o zasadach prowadzenia polityki rozwoju (tekst jednolity) Dz. U. z 2009 r. Nr 84, poz. 712).

9. Wnioski, postulaty wynikające z oceny obecnego etapu polityki spójności, wspólnej polityki rolnej i innych polityk Unii Europejskiej, założenia polityki rozwoju Unii po roku 2013.

X Załączniki do Raportu z realizacji Strategii rozwoju województwa w latach 2004-2008

Załącznik 1.

Tabela zał. 1: Produkt Krajowy Brutto na 1 mieszkańca

Jednostka terytorialna	Produkt Krajowy Brutto w zł na 1 mieszkańca							
	2000	2001	2002	2003	2004	2005	2006	2007
POLSKA	19 458	20 380	21 149	22 075	24 215	25 767	27 799	30 873
ŁÓDZKIE	17 511	18 392	19 317	20 364	22 261	23 666	25 521	28 371
MAZOWIECKIE	29 382	31 899	32 651	34 320	36 884	40 817	44 381	49 415
MAŁOPOLSKIE	16 936	17 142	18 107	18 945	20 664	21 989	24 111	26 456
ŚLĄSKIE	20 963	21 908	23 032	24 024	27 205	27 792	29 497	32 761
LUBELSKIE	13 620	14 495	14 905	15 589	16 771	17 591	18 779	20 913
PODKARPACKIE	13 574	14 355	14 821	15 635	16 886	17 789	19 024	20 829
PODLASKIE	14 642	15 796	16 348	16 756	18 054	19 075	20 396	22 896
ŚWIĘTOKRZYSKIE	15 083	15 493	16 307	17 235	18 696	19 274	21 130	23 741
LUBUSKIE	17 528	18 036	18 574	19 102	21 622	23 241	24 733	27 350
WIELKOPOLSKIE	20 717	21 619	21 937	23 120	26 011	27 553	29 279	32 266
ZACHODNIOPOMORSKIE	19 793	20 258	20 746	20 906	22 456	23 924	25 324	27 708
DOLNOŚLĄSKIE	20 222	20 671	21 833	22 596	24 641	26 620	29 739	33 567
OPOLSKIE	16 430	16 648	17 075	17 516	20 778	21 347	22 347	25 609
KUJAWSKO-POMORSKIE	17 803	18 673	19 280	19 781	21 625	22 474	24 301	26 801
POMORSKIE	19 332	19 973	21 104	21 704	23 619	25 308	27 373	30 396
WARMIŃSKO-MAZURSKIE	15 238	15 465	16 136	17 411	18 790	19 709	21 005	22 961

Źródło: Bank Danych Regionalnych (GUS)

Rysunek zał. 1: Produkt Krajowy Brutto na 1 mieszkańca

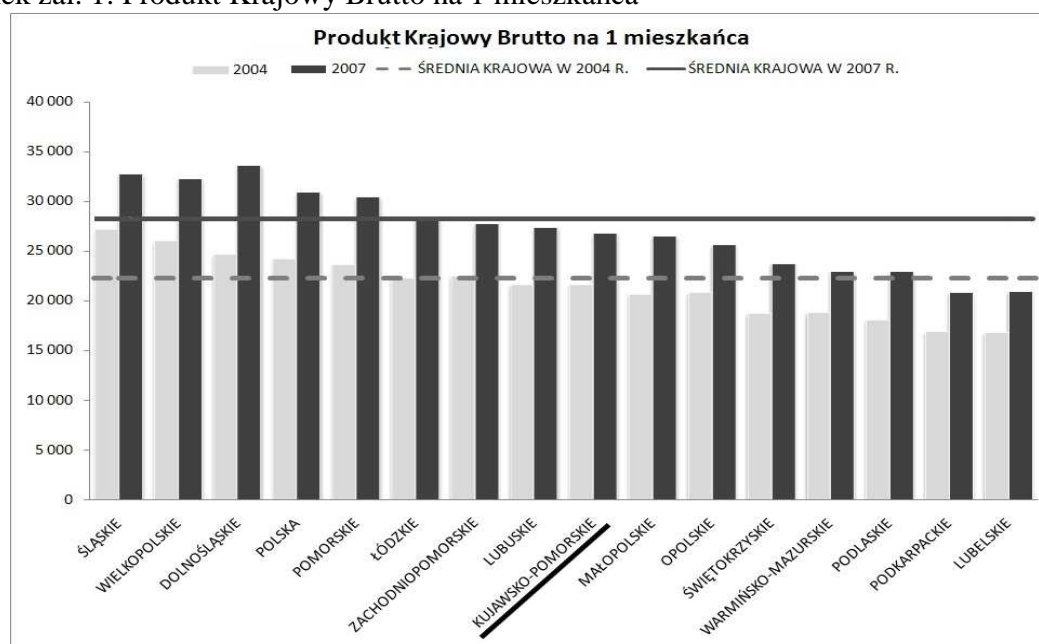

Tabela zał. 2: Wartość Dodana Brutto na 1 pracującego

Jednostka terytorialna	Wartość Dodana Brutto w zł na 1 pracującego					
	2002	2003	2004	2005	2006	2007
POLSKA	54 916	57 458	63 661	66 541	70 696	75 550
ŁÓDZKIE	48 531	51 192	56 112	58 322	61 820	65 961
MAZOWIECKIE	70 650	74 226	80 506	87 895	94 184	100 878
MAŁOPOLSKIE	47 293	49 492	54 483	56 939	61 761	65 523
ŚLĄSKIE	59 907	62 941	72 586	73 368	76 711	81 945
LUBELSKIE	39 160	40 894	44 447	45 545	48 008	52 084
PODKARPACKIE	39 407	41 470	45 318	47 256	49 929	52 944
PODLASKIE	44 357	45 392	49 751	51 918	55 062	59 677
ŚWIĘTOKRZYSKIE	41 580	43 881	48 143	48 744	52 569	57 236
LUBUSKIE	55 962	58 466	66 351	68 748	71 074	75 316
WIELKOPOLSKIE	53 348	55 863	62 785	65 122	68 308	72 334
ZACHODNIOPOMORSKIE	60 424	62 310	67 933	70 660	73 570	77 540
DOLNOŚLĄSKIE	60 765	63 087	69 487	73 759	80 901	86 756
OPOLSKIE	52 210	54 012	64 677	65 093	66 803	73 585
KUJAWSKO-POMORSKIE	52 729	54 399	60 482	61 771	65 685	69 477
POMORSKIE	59 173	61 388	67 776	71 321	75 815	80 772
WARMIŃSKO-MAZURSKIE	51 444	55 671	60 408	61 440	64 185	67 676

Zródło: Bank Danych Regionalnych (GUS)

Rysunek zał. 2: Wartość Dodana Brutto na 1 pracującego

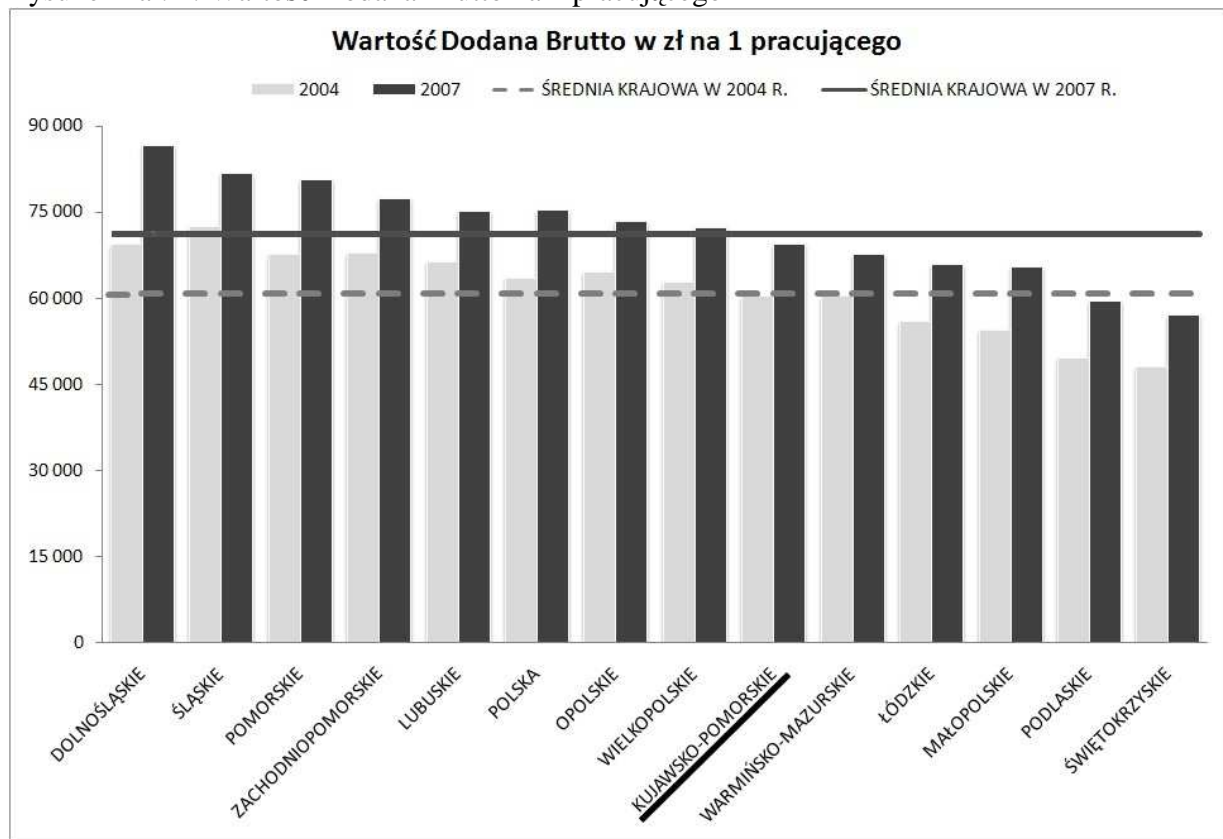

Tabela zał. 3: Liczba pracujących ogółem w głównym miejscu pracy

Jednostka terytorialna	Liczba pracujących ogółem w głównym miejscu pracy								
	2000	2001	2002	2003	2004	2005	2006	2007	2008
ŁÓDZKIE	531 234	529 173	500 515	496 237	497 319	508 662	527 414	551 902	561 673
MAZOWIECKIE	1 312 452	1 304 637	1 270 635	1 220 018	1 251 886	1 291 605	1 315 888	1 378 232	1 448 416
MAŁOPOLSKIE	634 758	613 042	593 349	596 429	603 106	614 839	631 314	657 832	682 253
ŚLĄSKIE	1 175 824	1 157 313	1 118 538	1 083 974	1 080 527	1 097 204	1 120 768	1 156 028	1 193 254
LUBELSKIE	367 176	348 931	337 654	335 255	339 995	345 362	351 236	359 447	366 403
PODKARPACKIE	393 136	380 946	371 241	371 353	375 715	381 288	391 203	405 990	414 457
PODLASKIE	200 814	192 673	186 310	186 606	188 343	189 100	192 627	204 906	210 028
ŚWIĘTOKRZYSKIE	229 836	218 684	208 684	206 343	208 069	213 208	216 865	224 728	231 821
LUBUSKIE	205 843	200 575	187 718	187 758	192 128	199 885	207 223	214 775	220 088
WIELKOPOLSKIE	762 967	750 446	738 306	740 994	766 451	777 842	796 910	833 373	840 085
ZACHODNIOPOMORSKIE	347 044	329 952	307 750	299 439	302 765	308 422	317 304	326 915	334 061
DOLNOŚLĄSKIE	642 046	619 563	594 805	589 664	592 966	607 223	629 355	666 867	703 747
OPOLSKIE	211 284	196 908	186 786	185 663	185 285	188 352	192 237	197 345	203 846
KUJAWSKO-POMORSKIE	430 985	415 095	396 445	390 057	394 305	401 734	415 560	434 562	440 632
POMORSKIE	463 366	458 290	438 359	433 591	437 528	448 433	464 156	481 806	496 783
WARMIŃSKO-MAZURSKIE	261 982	258 378	248 429	248 882	253 779	262 599	268 085	277 461	276 642
POLSKA - ogółem	8 170 747	7 974 606	7 685 524	7 572 263	7 670 167	7 835 758	8 038 145	8 372 169	8 624 189

Źródło: Bank Danych Regionalnych (GUS)

Rysunek zał. 3: Liczba pracujących ogółem w głównym miejscu pracy

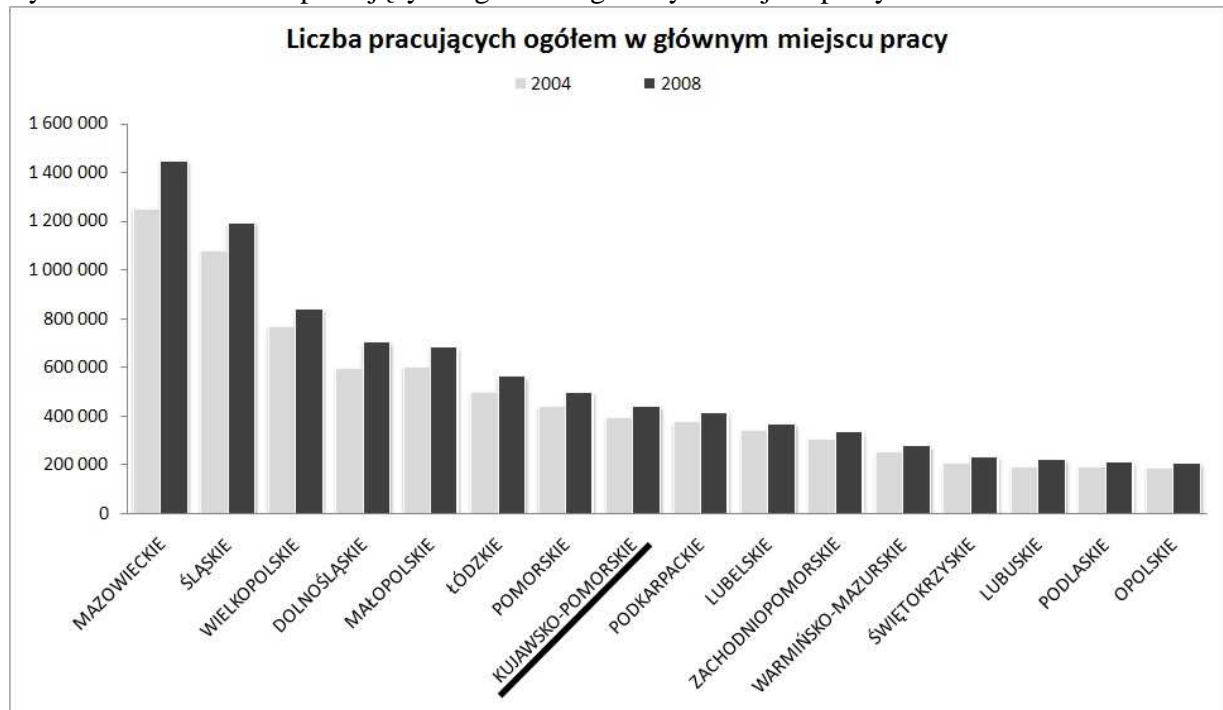

Tabela zał. 4: Liczba podmiotów gospodarki narodowej zarejestrowanych w rejestrze REGON

Jednostka terytorialna	Podmioty gospodarki narodowej ogółem zarejestrowane w rejestrze REGON								
	2000	2001	2002	2003	2004	2005	2006	2007	2008
POLSKA	3 186 704	3 325 539	3 468 218	3 581 593	3 576 830	3 615 621	3 636 039	3 685 608	3 757 093
ŁÓDZKIE	211 442	222 365	232 317	241 440	244 715	249 459	241 221	240 862	242 264
MAZOWIECKIE	520 646	527 626	554 112	575 598	585 529	601 721	609 601	627 277	649 354
MAŁOPOLSKIE	251 821	265 987	278 180	287 816	288 773	289 712	289 368	293 845	301 573
ŚLĄSKIE	385 499	403 004	417 945	424 031	429 173	426 266	425 499	427 413	428 920
LUBELSKIE	134 003	142 691	149 411	154 849	149 478	149 019	150 579	151 514	154 595
PODKARPACKIE	128 494	133 838	138 713	142 682	139 545	139 059	140 656	142 056	144 263
PODLASKIE	85 896	90 528	94 531	96 938	90 982	88 915	88 931	88 665	90 229
ŚWIĘTOKRZYSKIE	89 174	94 597	99 538	103 679	103 116	104 416	106 312	106 904	108 399
LUBUSKIE	87 941	92 755	95 631	97 313	99 031	102 070	105 559	106 450	101 861
WIELKOPOLSKIE	294 362	309 215	323 792	335 573	334 505	341 257	345 669	352 236	361 046
ZACHODNIOPOMORSKIE	180 002	188 311	195 282	200 626	201 956	206 776	209 478	210 750	213 124
DOLNOŚLĄSKIE	269 650	281 880	295 069	305 888	304 474	302 615	303 050	308 308	316 720
OPOLSKIE	76 939	81 850	84 966	87 412	88 422	90 597	92 846	94 933	96 246
KUJAWSKO-POMORSKIE	168 761	175 840	184 560	191 029	185 175	187 231	186 949	188 531	192 182
POMORSKIE	199 352	210 712	216 280	226 329	223 046	226 421	229 010	232 806	240 496
WARMIŃSKO-MAZURSKIE	102 722	104 340	107 891	110 390	108 910	110 087	111 311	113 058	115 821

Źródło: Bank Danych Regionalnych (GUS)

Rysunek zał. 4: Liczba podmiotów gospodarki narodowej zarejestrowanych w rejestrze REGON

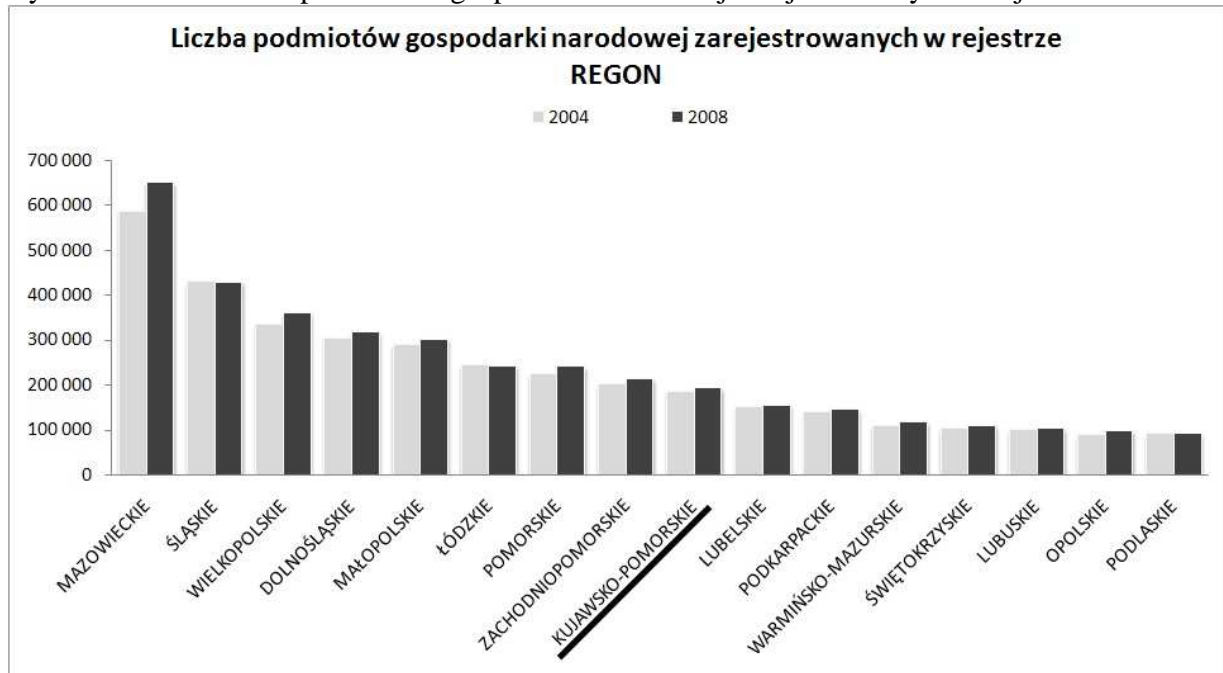

Tabela zał. 5: Nakłady inwestycyjne ogółem na 1 mieszkańca

Jednostka terytorialna	Nakłady inwestycyjne w zł ogółem na 1 mieszkańca						
	2002	2003	2004	2005	2006	2007	2008
POLSKA	2 858	2 902	3 155	3 434	4 062	5 030	5 700
ŁÓDZKIE	2 277	2 368	2 803	3 490	3 889	5 403	5 791
MAZOWIECKIE	5 365	5 009	5 309	5 634	6 445	8 023	9 108
MAŁOPOLSKIE	2 546	2 844	2 821	3 082	3 967	4 637	4 905
ŚLĄSKIE	2 765	2 842	3 050	3 297	4 187	5 285	5 883
LUBELSKIE	1 579	1 643	1 848	1 992	2 261	2 799	3 526
PODKARPACKIE	1 948	2 168	2 345	2 440	2 817	3 351	3 759
PODLASKIE	1 813	2 053	2 320	2 720	3 064	3 572	4 046
ŚWIĘTOKRZYSKIE	2 197	1 985	2 325	2 322	2 418	3 217	4 384
LUBUSKIE	2 456	2 567	2 728	3 287	3 537	4 529	4 382
WIELKOPOLSKIE	3 078	3 652	3 800	3 792	4 176	4 880	5 939
ZACHODNIOPOMORSKIE	2 296	2 377	2 903	2 831	3 835	4 100	5 332
DOLNOŚLĄSKIE	3 290	3 126	3 597	3 970	5 076	6 041	6 420
OPOLSKIE	1 872	2 010	2 212	2 553	2 773	3 581	3 778
KUJAWSKO-POMORSKIE	2 314	2 143	2 254	2 622	2 981	3 925	4 817
POMORSKIE	2 803	2 647	3 042	3 370	4 036	5 627	6 310
WARMIŃSKO-MAZURSKIE	1 896	2 001	2 165	2 735	3 312	3 769	4 140

Zródło: Bank Danych Regionalnych (GUS)

Rysunek zał. 5: Nakłady inwestycyjne ogółem na 1 mieszkańca

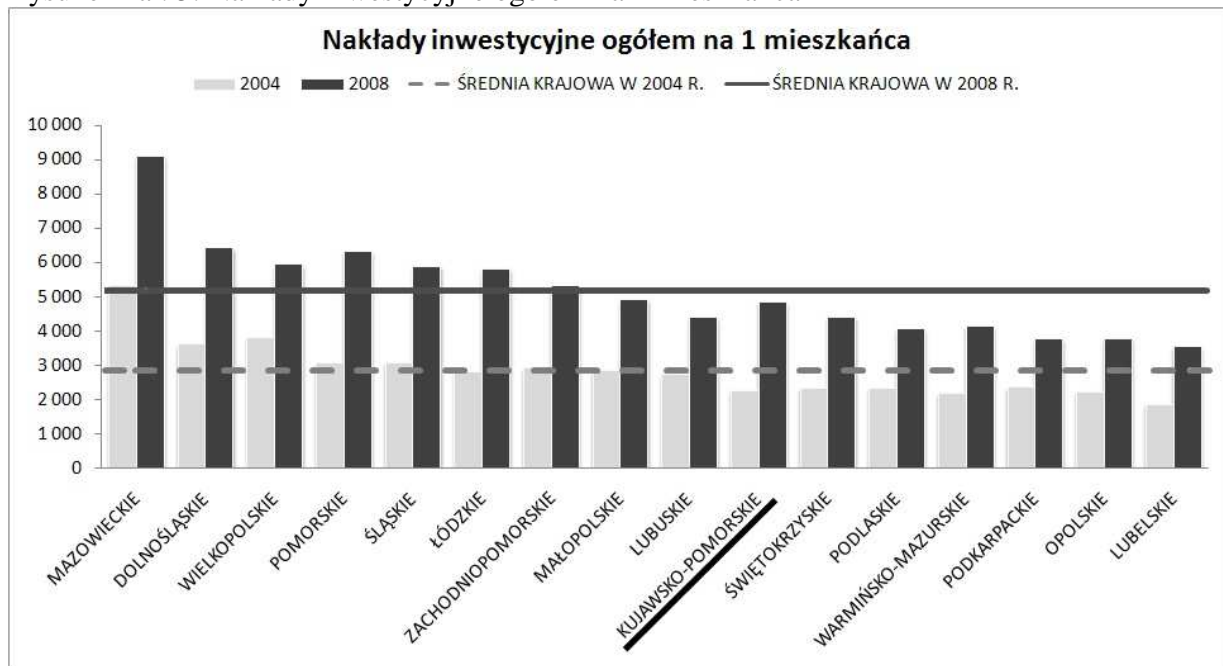

Tabela zał. 6: Nakłady inwestycyjne w sektorze prywatnym na 1 mieszkańca

Jednostka terytorialna	Nakłady zł w sektorze prywatnym						
	2002	2003	2004	2005	2006	2007	2008
POLSKA	1 948	1 981	2 149	2 237	2 688	3 419	3 733
ŁÓDZKIE	1 420	1 513	1 811	2 116	2 464	3 339	3 231
MAZOWIECKIE	3 891	3 697	3 943	3 947	4 754	6 039	6 464
MAŁOPOLSKIE	1 669	1 929	1 897	2 065	2 616	3 108	3 172
ŚLĄSKIE	1 811	1 913	1 934	1 956	2 536	3 312	3 568
LUBELSKIE	935	906	1 020	1 108	1 209	1 589	2 035
PODKARPACKIE	1 232	1 437	1 560	1 558	1 736	2 311	2 546
PODLASKIE	1 228	1 284	1 311	1 539	1 942	2 564	2 913
ŚWIĘTOKRZYSKIE	1 658	1 342	1 544	1 480	1 568	2 241	3 177
LUBUSKIE	1 739	1 833	1 897	1 989	2 127	2 959	3 001
WIELKOPOLSKIE	2 255	2 700	2 798	2 611	2 902	3 529	4 242
ZACHODNIOPOMORSKIE	1 375	1 396	1 949	1 635	2 337	2 408	3 035
DOLNOŚLĄSKIE	2 098	1 878	2 389	2 660	3 531	4 143	4 079
OPOLSKIE	1 185	1 318	1 308	1 508	1 531	2 155	2 337
KUJAWSKO-POMORSKIE	1 612	1 484	1 493	1 725	1 830	2 560	3 429
POMORSKIE	2 005	1 886	2 131	2 304	2 669	3 951	3 833
WARMIŃSKO-MAZURSKIE	1 296	1 305	1 419	1 930	2 272	2 432	2 761

Źródło: Bank Danych Regionalnych (GUS)

Rysunek zał. 6: Nakłady inwestycyjne w sektorze prywatnym na 1 mieszkańca

Tabela zał. 7: Nakłady na działalność badawczo-rozwojową

Jednostka terytorialna	Nakłady na B+R ogółem w mln zł						
	2002	2003	2004	2005	2006	2007	2008
POLSKA	4 522,1	4 558,3	5 155,4	5 574,5	5 892,8	6 673,0	7 706,2
ŁÓDZKIE	298,6	274,4	299,9	320,5	355,1	372,8	424,7
MAZOWIECKIE	1 994,3	1 997,5	2 261,7	2 322,8	2 462,6	2 742,3	3 322,1
MAŁOPOLSKIE	496,5	520,0	645,6	731,9	726,8	799,8	895,3
ŚLĄSKIE	342,5	374,9	402,8	438,5	495,6	587,1	609,2
LUBELSKIE	138,5	136,7	168,0	182,9	180,8	246,1	239,9
PODKARPACKIE	119,0	115,4	104,0	111,6	157,3	156,4	177,4
PODLASKIE	38,0	39,1	51,5	61,4	61,0	55,4	74,7
ŚWIĘTOKRZYSKIE	14,1	12,7	18,3	19,5	21,5	35,6	92,2
LUBUSKIE	25,2	32,7	23,2	35,8	23,8	25,9	28,2
WIELKOPOLSKIE	324,7	358,2	372,6	435,5	454,7	563,7	611,5
ZACHODNIOPOMORSKIE	90,6	57,7	64,2	70,0	81,6	111,0	125,2
DOLNOŚLĄSKIE	276,5	258,2	289,8	346,5	298,2	393,5	457,4
OPOLSKIE	30,2	28,3	29,4	28,0	36,3	36,3	40,4
KUJAWSKO-POMORSKIE	110,4	101,0	120,4	114,7	175,3	109,5	129,4
POMORSKIE	166,6	198,4	247,6	288,7	307,1	340,9	398,2
WARMIŃSKO-MAZURSKIE	56,4	53,1	56,3	66,2	55,1	96,6	80,5

Źródło: Bank Danych Regionalnych (GUS)

Rysunek zał. 7: Nakłady na działalność badawczo-rozwojową

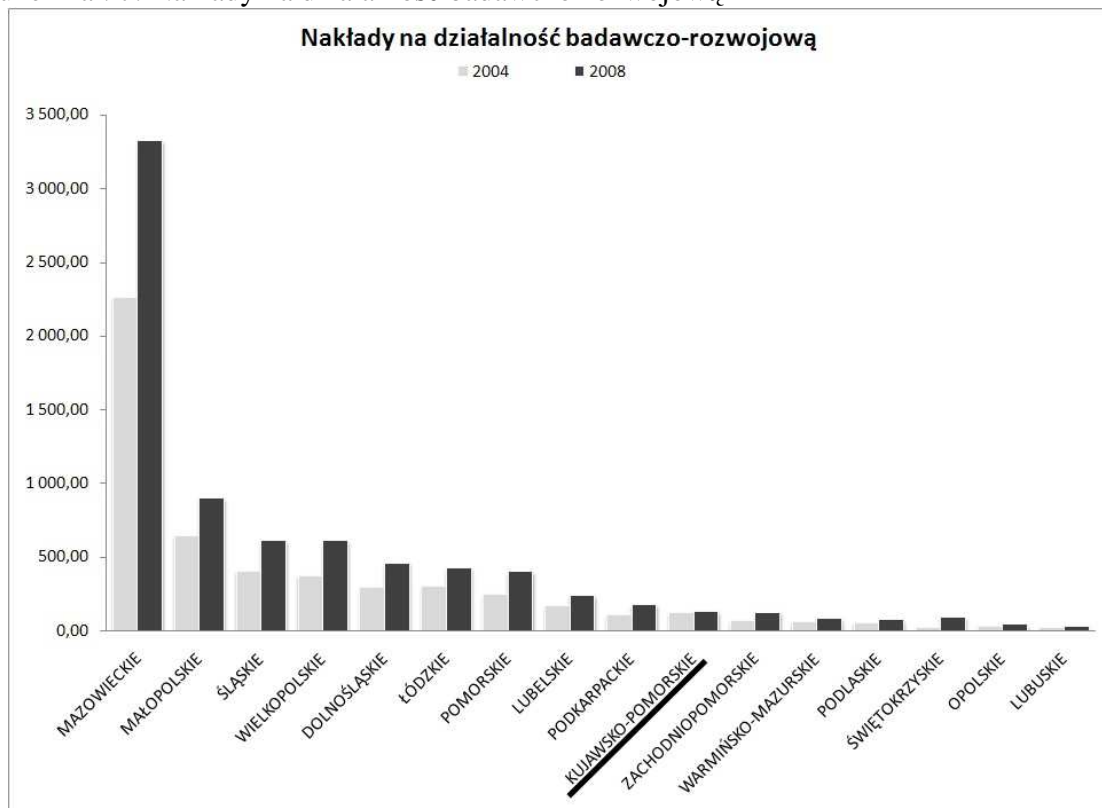

Tabela zał. 8: Liczba zarejestrowanych osób bezrobotnych

Jednostka terytorialna	Liczba zarejestrowanych osób bezrobotnych								
	2000	2001	2002	2003	2004	2005	2006	2007	2008
ŁÓDZKIE	208 064	230 631	234 888	233 064	218 281	198 429	160 698	123 148	99 191
MAZOWIECKIE	289 872	346 118	368 856	363 554	352 946	332 525	285 612	219 924	178 028
MAŁOPOLSKIE	185 152	213 093	208 175	208 028	193 579	178 067	145 261	112 602	97 813
ŚLĄSKIE	259 790	313 353	330 150	325 516	309 704	281 280	229 819	165 960	122 748
LUBELSKIE	159 717	178 980	178 879	174 529	164 752	156 832	141 763	118 146	101 561
PODKARPACKIE	182 168	195 173	187 519	182 497	170 293	163 956	145 246	126 360	115 567
PODLASKIE	79 232	86 471	86 074	81 274	76 125	73 193	61 773	48 796	45 821
ŚWIĘTOKRZYSKIE	118 469	131 129	131 266	126 538	126 322	117 754	99 406	83 339	77 716
LUBUSKIE	89 139	102 187	109 551	108 026	99 389	89 151	72 816	52 293	46 311
WIELKOPOLSKIE	193 326	237 268	249 238	247 869	232 251	211 420	169 089	112 827	91 441
ZACHODNIOPOMORSKIE	150 084	175 341	189 643	190 864	182 692	168 814	138 866	103 241	82 520
DOLNOŚLĄSKIE	231 653	267 435	279 309	278 271	257 129	233 352	185 417	127 457	113 890
OPOLSKIE	69 311	78 557	83 436	81 623	74 553	69 396	60 058	43 338	35 698
KUJAWSKO-POMORSKIE	181 230	205 232	211 593	212 066	199 566	188 021	160 061	123 243	110 256
POMORSKIE	147 219	175 735	191 752	191 525	179 658	159 900	125 951	86 904	67 771
WARMIŃSKO-MAZURSKIE	158 150	178 353	176 629	170 430	162 361	150 910	127 574	98 995	87 420

Źródło: Bank Danych Regionalnych (GUS)

Rysunek zał. 8: Liczba zarejestrowanych osób bezrobotnych

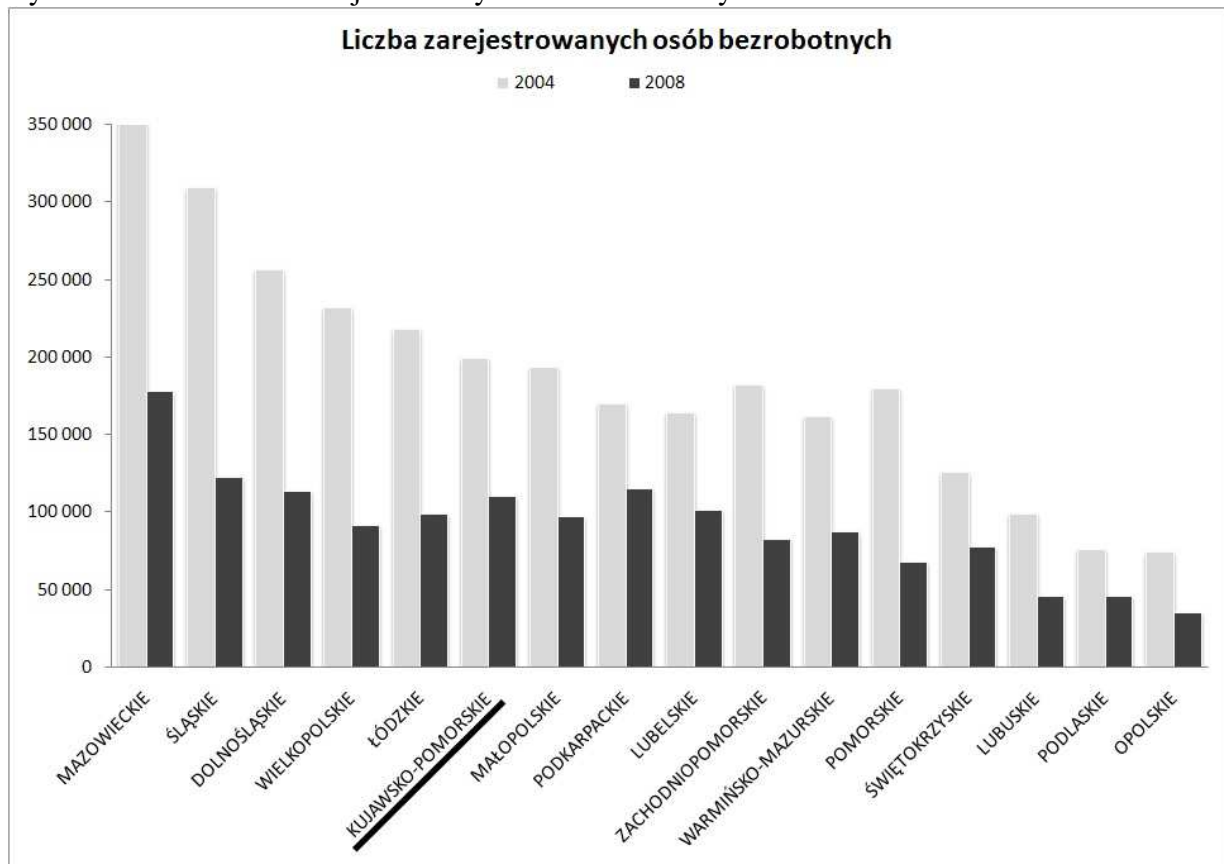

Tabela zał. 9: Ludność aktywna zawodowo ogółem

Jednostka terytorialna	Ludność aktywna zawodowo w tys.								
	2000	2001	2002	2003	2004	2005	2006	2007	2008
Polska	17 311	17 376	17 213	16 946	17 025	17 161	16 938	16 859	17 011
ŁÓDZKIE	1 417	1 399	1 356	1 341	1 352	1 349	1 303	1 368	1 427
MAZOWIECKIE	2 391	2 392	2 333	2 246	2 299	2 322	2 442	2 519	2 637
MAŁOPOLSKIE	1 515	1 487	1 469	1 478	1 467	1 469	1 494	1 394	1 408
ŚLĄSKIE	1 663	1 903	1 922	1 922	2 013	2 056	1 983	1 921	1 950
LUBELSKIE	1 104	1 098	1 112	1 069	1 075	1 086	1 048	1 074	1 080
PODKARPACKIE	901	881	923	934	882	897	907	912	951
PODLASKIE	565	576	540	521	499	502	475	499	531
ŚWIĘTOKRZYSKIE	651	621	603	597	606	627	642	658	647
LUBUSKIE	441	476	482	472	491	492	486	485	445
WIELKOPOLSKIE	1 647	1 581	1 541	1 571	1 531	1 538	1 482	1 430	1 382
ZACHODNIOPOMORSKIE	729	750	752	734	718	713	654	612	625
DOLNOŚLĄSKIE	1 306	1 220	1 242	1 210	1 264	1 301	1 327	1 305	1 264
OPOLSKIE	471	456	427	391	393	423	410	402	412
KUJAWSKO-POMORSKIE	999	1 008	1 009	992	982	924	867	835	806
POMORSKIE	851	907	906	862	852	856	813	844	841
WARMIŃSKO-MAZURSKIE	658	623	597	604	601	607	605	602	604

Źródło: Bank Danych Regionalnych (GUS)

Rysunek zał. 9: Ludność aktywna zawodowo ogółem

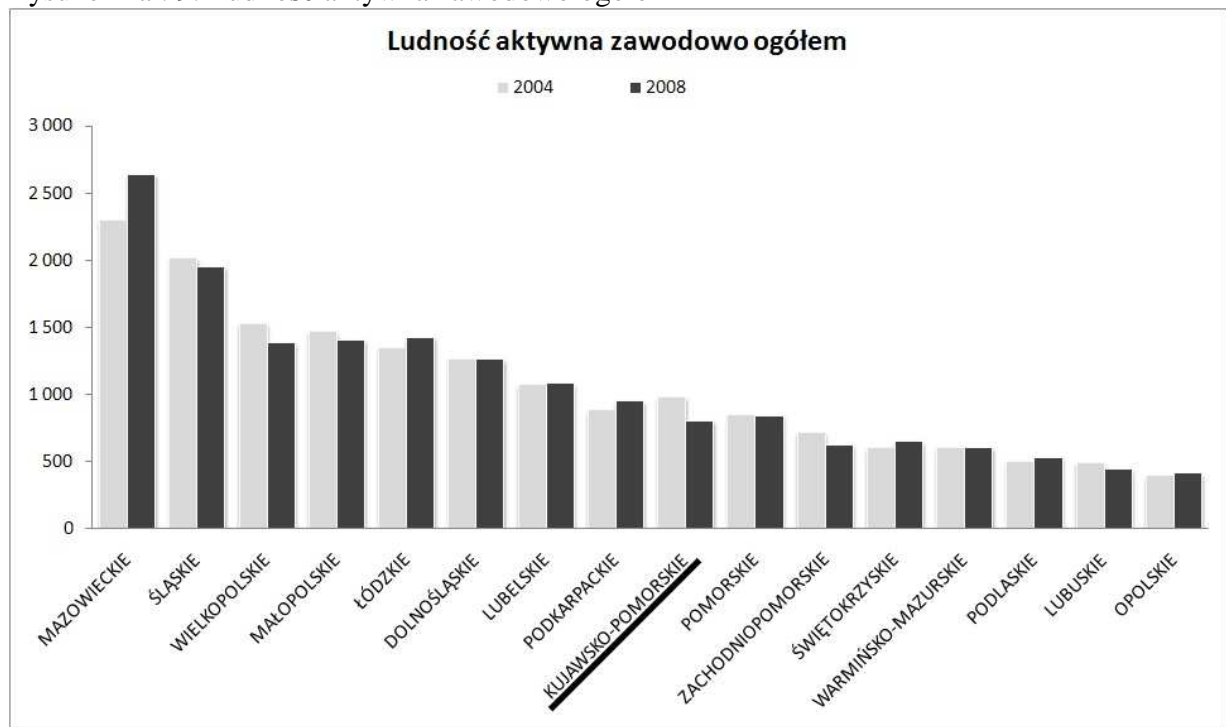
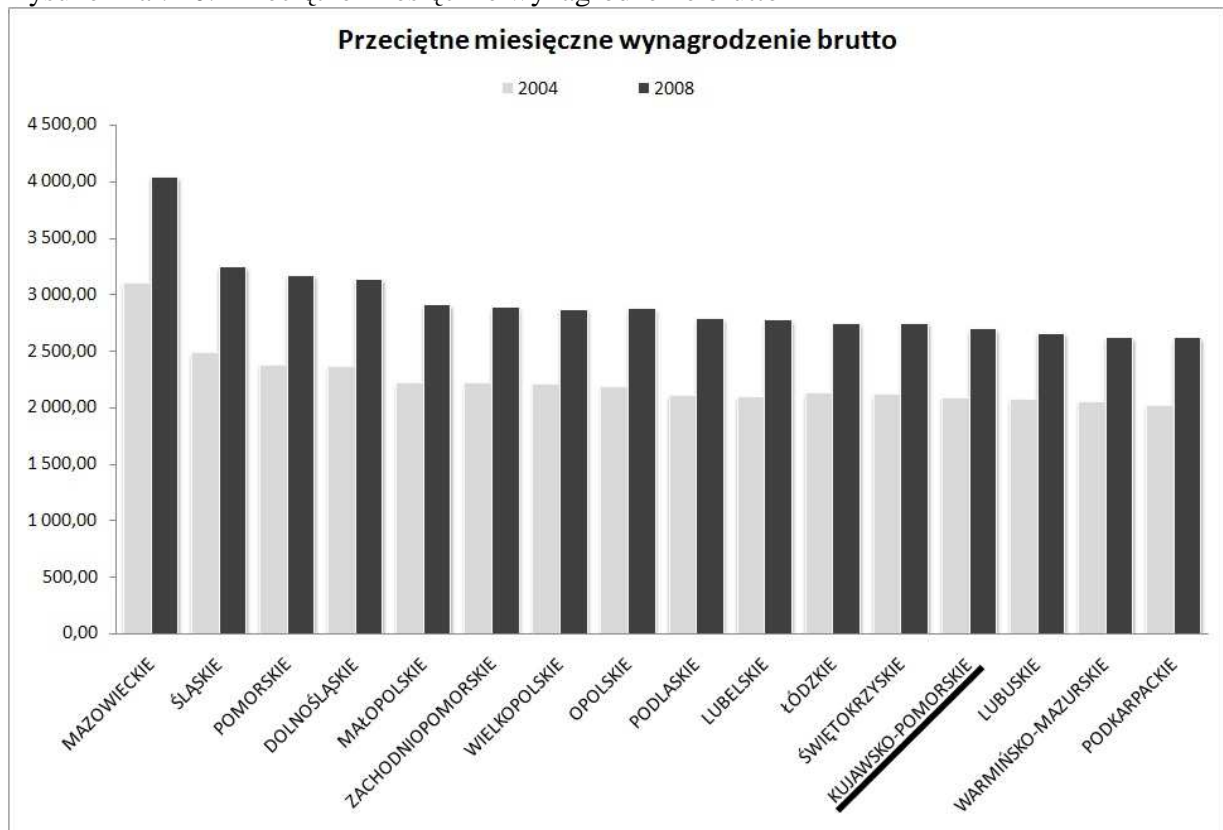

Tabela zał. 10: Przeciętne miesięczne wynagrodzenie brutto

Jednostka terytorialna	Ogółem w zł						
	2002	2003	2004	2005	2006	2007	2008
POLSKA	2 239,56	2 314,66	2 409,69	2 506,93	2 636,81	2 866,04	3 158,48
ŁÓDZKIE	1 966,22	2 024,32	2 123,36	2 188,15	2 287,90	2 470,86	2 740,58
MAZOWIECKIE	2 893,83	3 005,37	3 095,96	3 227,04	3 381,13	3 670,84	4 036,26
MAŁOPOLSKIE	2 060,99	2 109,69	2 216,21	2 303,42	2 443,91	2 666,24	2 903,63
ŚLĄSKIE	2 298,44	2 380,23	2 488,62	2 587,07	2 729,63	2 933,32	3 239,09
LUBELSKIE	1 941,01	1 995,50	2 096,15	2 180,18	2 290,60	2 486,22	2 771,99
PODKARPACKE	1 875,41	1 950,01	2 018,59	2 081,76	2 179,57	2 372,82	2 614,12
PODLASKIE	1 958,00	2 035,43	2 107,50	2 192,77	2 307,59	2 524,95	2 781,21
ŚWIĘTOKRZYSKIE	1 977,75	2 024,41	2 117,74	2 173,15	2 263,60	2 467,07	2 745,39
LUBUSKIE	1 936,54	1 990,13	2 067,56	2 144,35	2 235,01	2 429,97	2 653,55
WIELKOPOLSKIE	2 047,58	2 129,03	2 204,31	2 263,60	2 389,00	2 610,82	2 868,81
ZACHODNIOPOMORSKIE	2 068,44	2 134,74	2 221,63	2 307,99	2 406,98	2 615,83	2 881,00
DOLNOŚLĄSKIE	2 163,57	2 233,58	2 356,89	2 477,56	2 617,16	2 860,66	3 135,83
OPOLSKIE	2 029,99	2 087,30	2 183,74	2 249,89	2 367,74	2 607,45	2 873,22
KUJAWSKO-POMORSKIE	1 953,39	2 000,96	2 087,30	2 153,46	2 268,87	2 443,17	2 691,69
POMORSKIE	2 175,63	2 257,16	2 374,71	2 511,25	2 650,20	2 882,56	3 167,70
WARMIŃSKO-MAZURSKIE	1 947,99	2 003,28	2 050,21	2 103,99	2 218,32	2 398,00	2 615,33

Zródło: Bank Danych Regionalnych (GUS)

Rysunek zał. 10: Przeciętne miesięczne wynagrodzenie brutto

Załącznik 2.

Tabela zał. 11: Podstawowe dane o województwie kujawsko-pomorskim (zestawione przez Urząd Statystyczny w Bydgoszczy)

WYSZCZEGÓLNIENIE	2004	2005	2006	2007	2008
Liczba ludności ^a	2068258	2068253	2066371	2066136	2067918
w tym kobiety	1069310	1069577	1069096	1069475	1070633
Przyrost naturalny na 1000 ludności	0,45	0,51	0,74	0,72	1,56
Zgony niemowląt na 1000 urodzeń żywych	7,37	6,65	5,68	6,10	5,85
Saldo migracji wewnętrznych	-1094	-1550	-1623	-1464	-1059
miasta	-4165	-3917	-4206	-4217	-3269
wieś	3071	2367	2583	2753	2210
Saldo migracji zagranicznych	-257	-530	-1964	-908	-622
Wskaźnik zatrudnienia ^b w %	43,8	44,7	44,3	45,8	47,7
mężczyźni	51,0	52,3	51,8	54,3	57,3
kobiety	37,4	37,6	37,4	38,0	38,8
miasta	44,0	43,7	43,6	45,7	47,0
wieś	43,4	46,2	45,5	45,9	48,7
według grup wieku:					
15-64 lata	50,4	51,7	51,3	53,8	55,6
15-24 lata	20,6	22,0	25,6	26,0	25,9
25-34	65,7	67,9	69,7	72,1	72,1
35-44	72,2	72,3	73,9	77,6	80,5
45-54	62,6	63,8	62,0	65,7	69,3
55-64 lata	25,3	27,1	24,2	26,4	28,7
Stopa bezrobocia ^b w %	22,1	19,8	16,1	11,3	9,1
mężczyźni	21,3	18,3	14,5	10,1	8,3
kobiety	23,0	21,9	17,9	12,7	10,1
miasta	21,8	21,2	17,1	11,5	9,0
wieś	22,7	17,6	14,7	10,8	9,5
Pracujący ogółem ^{ac} w tys.	640,0	647,9	667,3	697,5	709,9
rok poprzedni = 100	99,8	101,2	103,0	104,5	101,8
w tym: sektor prywatny	471,7	481,8	501,3	532,2	547,7
Struktura pracujących według sektorów ekonomicznych w %:					
rolnictwo, łowiectwo, leśnictwo, rybactwo	18,5	18,2	17,7	17,0	16,6
przemysł	25,2	24,5	24,8	24,9	24,2
w tym przetwórstwo przemysłowe	23,4	22,8	23,1	23,3	22,6
budownictwo	4,4	4,6	5,1	5,6	6,2
usługi rynkowe	33,2	34,0	34,1	34,8	35,2
usługi nierynkowe	18,7	18,7	18,3	17,8	17,8
Nowo utworzone miejsca ^d pracy (w ciągu roku)	.	15617	18136	32958	23569
Bezrobotni zarejestrowani ^a w tys.	199,6	188,0	160,1	123,2	110,3
w tym długotrwale bezrobotni	.	128,3	109,5	81,0	60,6
w % ogółu bezrobotnych	.	68,2	68,4	65,7	55,0
w tym kobiety	.	73,4	73,6	71,5	67,6
Stopa bezrobocia rejestrowanego ^a w %	23,6	22,3	19,2	14,9	13,3

^a Stan w dniu 31 XII. ^b W wieku 15 lat i więcej, według BAEL. ^c X pracującymi w gospodarstwach indywidualnych w rolnictwie (dane szacunkowe), bez pracujących w Ministerstwie Obrony Narodowej i Ministerstwie Spraw Wewnętrznych i Administracji. ^d Od 2007 r. badaniem reprezentacyjnym objęte były jednostki lokalne osób prawnych, jednostki organizacyjne nie mających osobowości prawnej oraz osób fizycznych prowadzących działalność gospodarczą, w których liczba pracujących wynosi powyżej 1 osoby, do 2007 r. – przeprowadzane w podmiotach gospodarczych powyżej 9 osób pracujących.

WYSZCZEGÓLNIENIE	2004	2005	2006	2007	2008
Gospodarstwa domowe wyposażone w komputer osobisty z dostępem do Internetu w % ogółu gospodarstw domowych	14,9	16,8	20,8	33,6	43,1
Udział ludności z wyższym wykształceniem ^a w %	10,4	10,8	10,2	10,7	13,0
Liczba studentów na 1000 ludności	40,0	41,2	40,4	40,3	39,7
Szkoły wyposażone w komputery w %:					
podstawowe	90,9	91,8	93,5	93,1	97,0
gimnazjalne	79,5	79,5	78,6	77,2	80,7
zasadnicze zawodowe	21,4	19,7	23,6	26,4	31,0
licea ogólnokształcące	67,2	64,6	70,5	75,0	84,1
policealne ^b	28,3	25,5	26,8	35,0	56,3
Liczba uczniów przypadająca na 1 komputer z dostępem do Internetu w szkołach:					
podstawowych	28,4	22,6	15,0	12,7	10,5
gimnazjalnych	22,3	20,8	16,8	14,5	11,1
zasadniczych zawodowych	23,7	22,1	15,7	14,9	13,8
liceach ogólnokształcących	16,1	16,4	10,6	10,0	7,6
policealnych ^b	19,3	15,9	10,3	13,5	9,3
Udzielone noclegi w turystycznych obiektach zbiorowego zakwaterowania na 1000 ludności	1048,8	1158,5	1286,8	1370,3	1400,0
w tym turystom zagranicznym	67,9	76,9	83,0	103,0	91,8
Widzowie w kinach, teatrach, odwiedzający w muzeach, galeriach w tys.	2720,9	2379,8	2818,8	3101,9	3301,4
Czytelnicy bibliotek publicznych ^c w tys.	374,9	362,5	342,9	320,8	309,5
Liczba szpitali ^d	35	35	34	39	36
Samochody osobowe zarejestrowane ^{de} w tys.	629,2	595,9	660,7	733,8	848,7
Liczba wypadków drogowych ^f	2394	2157	2045	2040	1907
Ofiary śmiertelne wypadków drogowych ^f ogółem	298	325	345	364	311
na 10 tys. ludności	1,4	1,6	1,7	1,8	1,5
na 100 tys. zarejestrowanych pojazdów	33,2	39,7	38,4	36,8	27,2
Przestępstwa stwierdzone ^f w zakończonych postępowaniach przygotowawczych na 1000 ludności	39,2	35,6	32,7	29,6	28,5
Ludność korzystająca z kanalizacji ^g w tys.	1253,1	1269,7	1282,1	1291,8	1304,6
w % ogółu ludności	60,6	61,4	62,0	62,5	63,1
w tym na wsi w tys.	168,4	182,3	192,8	204,1	209,5
w % ogółu ludności	21,3	22,9	24,1	25,4	25,9
Ludność korzystająca z wodociągów ^g w tys.	1851,4	1857,1	1860,5	1864,9	1871,0
w % ogółu ludności	89,5	89,8	90,0	90,3	90,5
w tym na wsi w tys.	628,1	636,5	644,6	652,8	661,3
w % ogółu ludności	79,4	80,0	80,7	81,2	81,8

a W wieku 15-64 lata, według BAEL. *b* Bez szkół dla dorosłych. *c* Łącznie z punktami bibliotecznymi. *d* Stan w dniu 31 XII. *e* Na podstawie danych starostw powiatowych ujętych w systemie „Pojazd” (w 2004 r. łącznie z około 8 % szacunkiem dotyczącym ogólnej liczby pojazdów nie wprowadzonych do tego systemu do momentu przekazania danych do GUS). *f* Dane Komendy Wojewódzkiej Policji w Bydgoszczy. *g* Według szacunków.

WYSZCZEGÓLNIENIE	2004	2005	2006	2007	2008
Ścieki przemysłowe i komunalne oczyszczone: w dam ³	109168	110168	114061	113396	111450
na 1 km ² powierzchni w dam ³	6,1	6,1	6,3	6,3	6,2
w % ścieków wymagających oczyszczenia ^a	97,6	98,2	100,0	100,0	100,0
Ludność korzystająca z oczyszczalni ścieków ^b w % ogólnej liczby ludności	60,2	63,2	66,3	67,3	69,7
w tym na wsi	20,3	24,0	25,8	27,6	34,1
Emisja zanieczyszczeń powietrza z zakładów szczególnie uciążliwych:					
pyłowych: w tys. ton na rok	7,7	7,1	5,5	5,3	5,2
w t/1km ²	0,4	0,4	0,3	0,3	0,3
rok poprzedni = 100	90,6	92,1	77,2	96,8	97,7
gazowych: w tys. ton na rok	8830,2	8145,5	7703,3	7534,8	6966,4
w t/1km ²	491,4	453,3	428,6	419,3	387,6
rok poprzedni = 100	100,2	92,2	94,6	97,8	92,5
dwutlenku siarki: w tys. ton na rok	31,5	29,5	31,6	28,3	24,2
w t/1km ²	1,8	1,6	1,8	1,6	1,3
tlenków azotu: w tys. ton na rok	14,4	14,1	13,5	14,9	12,8
w t/1km ²	0,8	0,6	0,8	0,8	0,7
dwutlenku węgla: w tys. ton na rok	8765,1	8082,0	7638,8	7467,6	6907,3
w t/1km ²	487,8	449,8	425,0	415,5	384,3
Odpady komunalne zebrane ^c na 1 mieszkańca w kg	216,1	216,0	233,3	249,5	247,8
Udział odpadów poddanych odzyskowi w ogólnej ilości odpadów (z wyłączeniem komunalnych) wytworzonych w %	73,2	68,9	76,5	82,0	87,2
Moc zainstalowana w elektrowniach wodnych łącznie z odnawialnymi źródłami energii (elektrownie wiatrowe i biogazowe) w MW	215,7	221,5	229,2	318,0	278,9
Udział produkcji z wodnych i odnawialnych źródeł energii w produkcji ogółem w %	27,8	28,5	28,2	31,7	33,5
Powierzchnia o szczególnych walorach przyrodniczych prawnie chroniona ^d w % powierzchni ogólnej	32,4	32,4	32,4	32,4	32,0
Powierzchnia gruntów w ha:					
zrekultywowanych ^c	9	12	18	7	9
zagospodarowanych ^c	-	6	4	-	6
Liczba ludności korzystająca z przewozów komunikacją miejską w mln	221	212	196	189	197
Ludność w miastach obsługiwanych przez zakłady komunikacji miejskiej w % ogółu ludności miast	70,6	73,0	72,9	72,8	74,3
Ruch pasażerów w portach lotniczych (przyloty i odloty)	24912	76910	133662	157715	282121
Drogi o twardej nawierzchni ^d w km:					
wojewódzkie	1731,4	1731,3	1751,1	1751,1	1752,8
w tym o nawierzchni ulepszonej	1727,3	1727,2	1747,0	1747,0	1748,6
powiatowe	6605,0	6616,0	6606,7	6610,3	6607,8
w tym o nawierzchni ulepszonej	6396,3	6408,8	6397,4	6403,5	6431,5
gminne	4404,3	4723,2	4775,7	4990,8	5181,0
w tym o nawierzchni ulepszonej	2860,3	3046,5	3078,7	3249,5	3463,0

b Według szacunków. c W ciągu roku. d Stan w dniu 31 XII.

WYSZCZEGÓLNIENIE	2004	2005	2006	2007	2008
Drogi publiczne o twardej nawierzchni ^a na 100 km ² powierzchni ogółem w km	76,7	78,5	78,9	80,1	81,3
Linie kolejowe ^{ab} w km	1337	1338	1337	1308	1302
Udział linii kolejowych zelektryfikowanych ^{ab} w długości ogółem w %	42,1	42,1	42,1	42,7	43,2
Nakłady inwestycyjne ^c (ceny bieżące) na 1 mieszkańca ogółem w zł	2254	2622	2981	3925	4817
w tym nakłady w sektorze prywatnym	1493	1725	1830	2560	3429
Nakłady ^d na działalność badawczą i rozwojową (ceny bieżące) w tys. zł	120454,9	114713,1	175313,2	109480,6	129390,9
relacja do PKB w %	0,27	0,25	0,35	0,20	x
w tym nakłady finansowane przez przedsiębiorstwa	9462,6	6991,7	8788,4	9135,6	8870,3
Zatrudnieni w działalności badawczo-rozwojowej ^a	4718	4729	4820	4641	4099
Udział przedsiębiorstw przemysłowych ^e , które poniosły nakłady na działalność innowacyjną w %	34,2	31,1	35,5	28,4	32,3
Wynalazki ^f :					
zgłoszone	89	75	82	94	82
liczba patentów	29	39	32	42	49
Wzory użytkowe ^f :					
zgłoszone	43	33	23	41	42
udzielone prawa ochronne	84	75	44	51	30
Wartość produkcji sprzedanej produktów nowych i modernizowanych w przemyśle ^{eg} w mln zł	1189,2	1523,7	2121,5	2089,8	6125,0
Produkt krajowy brutto (ceny bieżące) w mln zł	44710	46469	50217	55358	.
na 1 mieszkańca w zł	21625	22474	24301	26801	.
Wartość dodana brutto (ceny bieżące):					
w mln zł	39735	40942	44113	48429	.
na 1 mieszkańca w zł	19219	19800	21347	23446	.
na 1 pracującego w zł	60482	61771	65685	69477	.
według sektorów ekonomicznych:					
rolnictwo, łowiectwo i leśnictwo, rybactwo	27641	23127	22843	23792	.
przemysł	59449	60931	66098	71193	.
w tym przetwórstwo przemysłowe	58867	59264	64671	70604	.
budownictwo	70576	74788	81623	86853	.
handel i naprawy ^Δ , hotele i restauracje, transport, gospodarka magazynowa i łączność	71123	75562	80338	82151	.
pośrednictwo finansowe, obsługa nieruchomości i firm	106919	105115	112201	116566	.
pozostała działalność usługowa	57455	59395	61682	65369	.
Podmioty gospodarki narodowej ^a wpisane do rejestru REGON w tys.	185,2	187,2	186,9	188,5	192,2
w tym do 249 osób pracujących	184,9	187,0	186,7	188,3	191,9
w tym do 9 osób pracujących	176,7	178,5	178,0	179,3	182,6
na 10 tys. ludności	895,3	905,3	904,7	912,5	929,4
Spółki z udziałem kapitału zagranicznego ^{ah}	433	457	485	520	537

^a Stan w dniu 31 XII. ^b Dane dotyczą przedsiębiorstwa państwowego Polskie Koleje Państwowe oraz innych podmiotów, które otrzymały koncesję na zarządzanie siecią i/lub transportem kolejowym, długość linii na podstawie znormalizowanych przepisów PKP. ^c Według lokalizacji inwestycji. ^d Bez amortyzacji środków trwałych. ^e Dane dotyczą podmiotów gospodarczych, w których liczba pracujących przekracza 49 osób. ^f Dane Urzędu Patentowego Rzeczypospolitej Polskiej. ^g Wyroby, które wprowadzono na rynek w latach, dla: 2004 r. – 2002-2004, 2005 r. – 2003-2005, 2006 r. – 2004-2006, 2007 r. – 2005-2007, 2008 r. – 2006-2008. ^h Bez działalności ubezpieczeniowej i bankowej.

Załącznik 3.

Tabela zał. 12: Województwo kujawsko-pomorskie na tle województw w 2008 r. (dane przygotowane przez Urząd Statystyczny w Bydgoszczy)

WYSZCZEGÓLNIENIE	Powierzchnia ^a w km ²	Ludność ^b w tys.	Zgony niemowląt na 1000 urodzeń żywych	Saldo migracji we- wnętrzných na pobyt stały	Saldo migracji zagra- nicznych	Udział ludności z wyższym wy- kształceniem w % ludności w wieku 15-64 lata (według BAEL)
				na 1000 ludności		
POLSKA	312679	38135,9	5,6	x	-0,39	16,5
Dolnośląskie	19947	2877,1	7,4	0,18	-0,59	15,7
Kujawsko-pomorskie	17972	2067,9	5,8	-0,51	-0,30	13,0
Lubelskie	25122	2161,8	6,4	-1,90	-0,14	16,5
Lubuskie	13988	1009,0	5,4	-0,22	-0,46	13,0
Łódzkie	18219	2548,9	5,3	-0,53	-0,14	16,4
Małopolskie	15183	3287,1	4,9	0,86	-0,17	16,9
Mazowieckie	35558	5204,5	4,9	2,14	0,06	23,3
Opolskie	9412	1033,0	5,9	-0,42	-2,79	14,8
Podkarpackie	17845	2099,5	5,4	-0,73	-0,37	15,0
Podlaskie	20187	1191,5	5,3	-1,20	-0,22	16,7
Pomorskie	18310	2219,5	5,5	0,97	-0,38	16,0
Śląskie	12333	4645,7	6,8	-0,63	-0,91	15,1
Świętokrzyskie	11711	1272,8	4,7	-1,57	-0,25	16,2
Warmińsko-mazurskie	24174	1427,1	5,1	-1,65	-0,52	13,4
Wielkopolskie	29826	3397,6	5,6	0,59	-0,26	14,4
Zachodniopomorskie	22892	1693,0	5,1	-0,68	-0,16	16,6

a Stan w dniu 1 I 2009 r. *b* Stan w dniu 31 XII. *c* Według faktycznego miejsca pracy i rodzaju działalności, z pracującymi w gospodarstwach indywidualnych w rolnictwie (dane szacunkowe), bez pracujących w Ministerstwie Obrony Narodowej i Ministerstwie Spraw Wewnętrznych i Administracji, *d* Opracowano na podstawie stanu w końcu poszczególnych kwartałów.

WYSZCZEGÓLNIENIE	Wskaźnik zatrudnienia	Stopa bezrobocia	Pracujący ^{bc} w tys.	Bezrobotni zarejestrowani ^b w tys.	Długotrwanie bezrobotni w % ogółu bezrobotnych	Stopa bezrobocia rejestrowanego ^b w %	Gospodarstwa domowe wyposażone w komputer osobisty z dostępem do Internetu w % ogółu gospodarstw domowych ^d
	w % ludności w wieku 15 lat i więcej (według BAEL)						
POLSKA	50,4	7,1	13711	1473,8	51,1	9,5	45,7
Dolnośląskie	48,1	9,1	1010	113,9	47	10	46,4
Kujawsko-pomorskie	47,7	9,1	709,9	110,3	55	13,3	43,1
Lubelskie	50,4	8,8	769,3	101,6	57,4	11,2	36,4
Lubuskie	49	6,5	318,1	46,3	46	12,5	45,8
Łódzkie	51,6	6,7	970,3	99,2	50,4	9,2	40,6
Małopolskie	50,4	6,2	1121	97,8	46,9	7,5	51
Mazowieckie	55,3	6	2252,5	178	54,9	7,3	49,4
Opolskie	47,8	6,6	321,5	35,7	47,8	9,8	44,1
Podkarpackie	50,2	8,2	690,7	115,6	55,4	13	41,9
Podlaskie	51,1	6,4	418,8	45,8	50,8	9,7	44,1
Pomorskie	49,8	5,5	736,3	67,8	45,9	8,4	53
Śląskie	48,3	6,6	1633	122,7	47,7	6,9	51,3
Świętokrzyskie	51,6	8,8	468,9	77,7	59,1	13,7	32,5
Warmińsko-mazurskie	47,5	7,5	426,5	87,4	50,6	16,8	39
Wielkopolskie	51,6	6,1	1332	91,4	43,7	6,4	42,9
Zachodniopomorskie	45,6	9,6	532,2	82,5	51,5	13,3	46,4

^b Stan w dniu 31 XII. ^c Według faktycznego miejsca pracy i rodzaju działalności, z pracującymi w gospodarstwach indywidualnych w rolnictwie (dane szacunkowe), bez pracujących w Ministerstwie Obrony Narodowej i Ministerstwie Spraw Wewnętrznych i Administracji

WYSZCZEGÓLNIENIE	Ludność korzystająca ^a w % ogółu ludności			Całkowita emisja zanieczyszczeń powietrza z zakładów szczególnie uciążliwych w t/km ²		Odpady komunalne zebrane ^a na 1 miesz- kańca w kg	Powierzchnia o szczególnych walorach przy- rodniczych prawnie chroniona ^b w % powierzchni ogólnej
	z kanalizacji	z wodociąg- gów	z oczysz- czalni ście- ków	gazowe	pyłowe		
				(bez CO ₂)			
P O L S K A	61,0	87,0	63,1	5,7	0,2	263	32,3
Dolnośląskie	67,5	91,3	76,0	4,4	0,3	323	18,0
Kujawsko-pomorskie	63,1	90,5	69,7	3,3	0,3	248	32,0
Lubelskie	46,2	80,2	52,1	1,3	0,1	172	22,7
Lubuskie	62,4	89,1	68,4	2,1	0,1	307	38,8
Łódzkie	58,4	89,4	65,8	7,9	0,4	245	18,8
Małopolskie	51,1	74,7	54,4	10,3	0,4	224	52,1
Mazowieckie	60,1	82,8	49,2	4,4	0,2	324	29,6
Opolskie	58,4	94,4	62,7	6,4	0,3	242	27,2
Podkarpackie	53,8	75,2	59,8	1,2	0,1	173	44,5
Podlaskie	59,5	87,2	63,7	0,6	0,1	207	32,0
Pomorskie	74,6	92,4	80,7	1,9	0,2	307	32,6
Śląskie	68,4	93,3	70,0	56,4	1,1	292	22,1
Świętokrzyskie	46,4	83,2	52,4	7,2	0,3	162	63,9
Warmińsko-mazurskie	65,4	88,5	72,2	0,4	0,1	240	46,3
Wielkopolskie	59,8	92,3	63,9	5,4	0,2	262	31,6
Zachodniopomorskie.	74,4	93,2	60,1	1,9	0,2	315	21,5

^a Według szacunków. ^b Stan w dniu 31 XII.

WYSZCZEGÓLNIENIE	Drogi publiczne o twardej nawierzchni ^b	Linie kolejowe ^{bc}	Nakłady inwestycyjne (ceny bieżące) na 1 mieszkańca ogółem w zł	Udział przedsiębiorstw przemysłowych ^d , które poniosły nakłady na działalność innowacyjną w %	Produkt krajowy brutto (ceny bieżące) na 1 mieszkańca w 2007 r.		Wartość dodana brutto ^b (ceny bieżące) w 2007 r.		Podmioty gospodarki narodowej wpisane do rejestru REGON ^b na 10 tys. ludności
	na 100 km ² powierzchni ogółem w km				w zł	Polska 100	na 1 mieszkańca w zł	na 1 pracującego w zł	
P O L S K A	83,5	6,4	5700	31,9	30873	100	27008	75550	985
Dolnośląskie	91,5	8,8	6420	35,2	33567	108,7	29366	86756	1101
Kujawsko-pomorskie	81,3	7,2	4817	32,3	26801	86,8	23446	69477	929
Lubelskie	74,9	4,1	3526	31,7	20913	67,7	18296	52084	715
Lubuskie	58,2	6,9	4382	22,3	27350	88,6	23926	75316	1010
Łódzkie	94,5	5,8	5791	27,2	28371	91,9	24820	65961	950
Małopolskie	149	7,3	4905	33	26456	85,7	23145	65523	917
Mazowieckie	87,2	4,9	9108	34,3	49415	160,1	43229	100878	1248
Opolskie	89,3	9,2	3778	31,7	25609	82,9	22403	73585	932
Podkarpackie	80,9	5,6	3759	36,1	20829	67,5	18222	52944	687
Podlaskie	56,3	3,8	4046	32,8	22896	74,2	20030	59677	757
Pomorskie	64,6	6,8	6310	28	30396	98,5	26592	80772	1084
Śląskie	164,5	17,4	5883	36,5	32761	106,1	28660	81945	923
Świętokrzyskie	107,1	6	4384	31,1	23741	76,9	20769	57236	852
Warmińsko-mazurskie	51	5	4140	24,6	22961	74,4	20087	67676	812
Wielkopolskie	87,9	6,9	5939	31	32266	104,5	28227	72334	1063
Zachodniopomorskie	57,5	5,3	5332	28,5	27708	89,8	24240	77540	1259

a Stan w dniu 1 I 2009 r. b Stan w dniu 31 XII. c Według faktycznego miejsca pracy i rodzaju działalności, z pracującymi w gospodarstwach indywidualnych w rolnictwie (dane szacunkowe), bez pracujących w Ministerstwie Obrony Narodowej i Ministerstwie Spraw Wewnętrznych i Administracji, d Opracowano na podstawie stanu w końcu poszczególnych kwartałów.

Załącznik 4.

Tabela zał. 13: Podstawowe dane o województwie kujawsko-pomorskim dla 2009 i 2010 r.

WYSZCZEGÓLNIENIE		I	II	III	IV	V	VI	VII	VIII	IX	X	XI	XII
A – 2009	B – 2010												
Ludność ^a (w tys. osób)	A B	.	.	2068,2	.	.	2068,8	.	.	2069,7	.	.	2069,1
Bezrobotni zarejestrowani ^a (w tys. osób)	A B	120,8 143,7	126,0 147,3	127,4 145,8	124,7 137,2	121,3	119,4	120,1	120,4	121,7	122,6	126,9	134,1
Stopa bezrobocia ^{ab} (w %)	A B	14,4 16,7	14,9 17,1	15,1 16,9	14,8 16,0	14,5	14,3	14,4	14,4	14,5	14,6	15,1	15,8
Oferty pracy ^c (w ciągu miesiąca)	A B	3320 3629	3374 4873	6576 7929	6493 8627	5691	5005	4982	4701	5841	4872	3335	2190
Liczba bezrobotnych na 1 ofertę pracy ^a	A B	78 71	83 51	36 37	38 37	44	52	45	42	39	51	64	117
Przeciętne zatrudnienie w sektorze przedsiębiorstw ^d (w tys. osób)	A B	230,8 226,9	228,9 227,5	227,9 227,8	227,0 229,7	227,4	227,3	226,9	226,8	226,8	227,3	227,8	227,5
Przeciętne wynagrodzenia miesięczne brutto w sektorze przedsiębiorstw ^d (w zł)	A B	2707 2713	2644 2730	2730 2846	2739 2849	2665	2739	2808	2751	2753	2813	2808	2935
Mieszkania oddane do użytkowania (od początku roku)	A B	1190 708	1387 961	1809 1426	2201 2063	2604	2994	3577	4079	4497	5040	6061	6710
Nakłady inwestycyjne ^e (w mln zł; ceny bieżące)	A B			761,9 418,9			1509,2			2312,4			3332,1
Podmioty gospodarki narodowej w tys. ^f w tym spółki handlowe	A B A B			192,0 183,1 10,5 10,8			191,2 10,6			185,7 10,7			182,0 10,8

Wyjaśnienia: a Stan w końcu okresu. b Udział zarejestrowanych bezrobotnych w cywilnej ludności aktywnej zawodowo. c Wolne miejsca pracy i miejsca aktywizacji zawodowej. d W przedsiębiorstwach z większą od 9 liczbą pracujących

e W przedsiębiorstwach, w których liczba pracujących przekracza 49 osób; dane są prezentowane narastająco. f Zarejestrowane w rejestrze REGON; bez osób prowadzących gospodarstwa indywidualne w rolnictwie; stan w końcu okresu.

Źródło: Urząd Statystyczny w Bydgoszczy, Komunikat nr 4 o sytuacji społeczno-gospodarczej województwa kujawsko-pomorskiego

Spis tabel

Tabela 1: Priorytetowe obszary działań i wskaźniki strategii (odpowiadająca tabeli 4, na str. 54 tekstu strategii)	9
Tabela 2: Dynamika przyrostu firm zarejestrowanych w bazie REGON w województwie kujawsko-pomorskim.....	28
Tabela 3: Dynamika zmian liczby podmiotów gospodarczych zarejestrowanych w rejestrze REGON w województwie kujawsko-pomorskim	28
Tabela 4: Dynamika elementów regionalnego systemu innowacji i wymiany informacji	30
Tabela 5: Stypendialne wsparcie młodych pracowników nauki w województwie	31
Tabela 6: Podstawowe mierniki opisujące stan gospodarki rolnej w województwie kujawsko-pomorskim	34
Tabela 7: Charakterystyki rozwoju rolnictwa ekologicznego	35
Tabela 8: Nakłady i skuteczność działań promocyjnych na tle dynamiki ruchu turystycznego	41
Tabela 9: Dynamika infrastruktury turystycznej w województwie kujawsko-pomorskim na tle kraju	43
Tabela 10: Dynamika ruchu pasażerskiego w Porcie Lotniczym w Bydgoszczy	53
Tabela 11: Roboty wykonane na drogach wojewódzkich w latach 1999-2009	54
Tabela 12: Nakłady finansowe na drogi wojewódzkie wydatkowane przez ZDW	54
Tabela 13: Zarejestrowane w województwie pojazdy samochodowe	55
Tabela 14: Rozwój podstawowej infrastruktury technicznej	58
Tabela 15: Wyposażenie służby zdrowia w aparaturę diagnostyczno-terapeutyczną i inny sprzęt	65
Tabela 16: Wybrane wskaźniki ilustrujące postęp ochrony środowiska przyrodniczego w województwie kujawsko-pomorskim	71
Tabela 17: Dynamika szkolnictwa wyższego w województwie kujawsko-pomorskim	74
Tabela 18: Nowe kierunki studiów uruchomione w latach 2005-2008 w uczelniach województwa kujawsko-pomorskiego	74
Tabela 19: Zdawalność egzaminu gimnazjalnego w województwie kujawsko-pomorskim na tle Polski i innych województw	76

Tabela 20: Placówki kształcenia dorosłych w województwie kujawsko-pomorskim	76
Tabela 21: Odsetek osób w wieku 25-64 uczestniczących w kształceniu ustawicznym w placówkach publicznych	77
Tabela 22: Stypendia dla uczniów i studentów przyznawane w województwie kujawsko-pomorskim w latach 2005-2008 ze środków budżetu województwa	77
Tabela 23: Umieralność mieszkańców województwa kujawsko-pomorskiego wg niektórych przyczyn	84
Tabela 24: Przeciętna długość trwania życia mieszkańców województwa kujawsko-pomorskiego	84
Tabela 25: Charakterystyka ekonomiczna mieszkańców województwa kujawsko-pomorskiego	88
Tabela 26: Stan bezpieczeństwa w ruchu drogowym w województwie kujawsko-pomorskim	90
Tabela 27: Zestawienie ważniejszych źródeł finansowania rozwoju w województwie kujawsko-pomorskim w latach 2005-2008	93
Tabela zał. 1: Produkt Krajowy Brutto na 1 mieszkańca	111
Tabela zał. 2: Wartość Dodana Brutto na 1 pracującego	112
Tabela zał. 3: Liczba pracujących ogółem w głównym miejscu pracy	113
Tabela zał. 4: Liczba podmiotów gospodarki narodowej zarejestrowanych w rejestrze REGON	114
Tabela zał. 5: Nakłady inwestycyjne ogółem na 1 mieszkańca	115
Tabela zał. 6: Nakłady inwestycyjne w sektorze prywatnym na 1 mieszkańca	116
Tabela zał. 7: Nakłady na działalność badawczo-rozwojową	117
Tabela zał. 8: Liczba zarejestrowanych osób bezrobotnych	118
Tabela zał. 9: Ludność aktywna zawodowo ogółem	119
Tabela zał. 10: Przeciętne miesięczne wynagrodzenie brutto	120
Tabela zał. 11: Podstawowe dane o województwie kujawsko-pomorskim (zestawione przez Urząd Statystyczny w Bydgoszczy)	121

Tabela zał. 12: Województwo kujawsko-pomorskie na tle województw w 2008 r. (dane przygotowane przez Urząd Statystyczny w Bydgoszczy) 125

Tabela zał. 13: Podstawowe dane o województwie kujawsko-pomorskim dla 2009 i 2010 r. 129

Spis rysunków

Rysunek 1: Dynamika zmian Produktu Krajowego Brutto na 1 mieszkańca w województwie kujawsko-pomorskim 14

Rysunek 2: Dynamika zmian Wartości Dodanej Brutto na 1 pracującego w województwie kujawsko-pomorskim 15

Rysunek 3: Dynamika liczby pracujących w głównym miejscu pracy w województwie kujawsko-pomorskim 16

Rysunek 4: Dynamika zmian liczby podmiotów gospodarki narodowej w województwie kujawsko-pomorskim 17

Rysunek 5: Dynamika zmian wielkości nakładów inwestycyjnych na 1 mieszkańca w województwie kujawsko-pomorskim 18

Rysunek 6: Dynamika zmian nakładów na działalność badawczo-rozwojową w województwie kujawsko-pomorskim 18

Rysunek 7: Liczba zarejestrowanych bezrobotnych w województwie kujawsko-pomorskim..... 19

Rysunek 8: Dynamika zmian ludności aktywnej zawodowo ogółem w województwie kujawsko-pomorskim 20

Rysunek 9: Dynamika zmian przeciętnego miesięcznego wynagrodzenia brutto w województwie kujawsko-pomorskim 20

Rysunek 10: Dynamika zarejestrowanych bezrobotnych na tle pracujących w województwie kujawsko-pomorskim 80

Rysunek 11: Dynamika wydatków Funduszu Pracy na aktywne i socjalne formy wsparcia bezrobotnych mieszkańców województwa kujawsko-pomorskiego 81

Rysunek 12: Dynamika bezrobotnych ogółem i bezrobotnych mieszkających na wsi 82

Rysunek zał. 1: Produkt Krajowy Brutto na 1 mieszkańca 111

Rysunek zał. 2: Wartość Dodana Brutto na 1 pracującego 112

Rysunek zał. 3: Liczba pracujących ogółem w głównym miejscu pracy	113
Rysunek zał. 4: Liczba podmiotów gospodarki narodowej zarejestrowanych w rejestrze REGON	114
Rysunek zał. 5: Nakłady inwestycyjne ogółem na 1 mieszkańca	115
Rysunek zał. 6: Nakłady inwestycyjne w sektorze prywatnym na 1 mieszkańca	116
Rysunek zał. 7: Nakłady na działalność badawczo-rozwojową	117
Rysunek zał. 8: Liczba zarejestrowanych osób bezrobotnych	118
Rysunek zał. 9: Ludność aktywna zawodowo ogółem	119
Rysunek zał. 10: Przeciętne miesięczne wynagrodzenie brutto	120